

Τετράδια
Τεύχος 3 – Μάρτιος 2009

Κλινική και Δομή

Σχολή Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου
Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου της Αθήνας

Επιμέλεια έκδοσης:

Μαργαρίτα Νικολαΐδου

Ομάδα σύνταξης:

Ιωάννα Βισβίκη

Μαρία Κουκουμάκη

Διόρθωση κειμένου:

Σωτηρία Γρίβα

Θάνος Κατσιώλης

Απομαγνητοφώνηση:

Ιωάννα Σκαράκη

Περιεχόμενα Τεύχους 3 – Μάρτιος 2009

Κλινική και Δομή

Εκδοτικό Σημείωμα	<i>Από το φροϋδικό πεδίο στο λακανικό πεδίο</i>	4
Κολέτ Σολέρ	<i>Η σύσταση του υποκειμένου</i>	6
Μαργαρίτα Νικολαΐδου	<i>Η διαλεκτική του αιτήματος και της επιθυμίας στην κλινική και την θεραπεία των νευρώσεων</i>	19
Λούϊς Ιζκοβιτς	<i>Η πατρική μεταφορά</i>	29
Μαρκ Στρως	<i>Η σεξουαλική διάσταση στην ψυχαναλυτική κλινική</i>	35
Αναστασία Τζαβιδοπούλου	<i>Ριάντ, η πτώση του πατέρα</i>	52
Μαρία Κουκουμάκη	<i>Υστερία και θηλυκότητα</i>	61
Γιάννα Βισβίκη	<i>Η επανάληψη μέσα από την περίπτωση του Ράπτενμαν</i>	65
Ζωή Φραγκοπούλου	<i>Περί ασυνειδήτου</i>	72
Ζακ Αντάμ	<i>Κλινική και δομή</i>	75
 <i>Σεμινάριο Σχολής</i>		
Μπερνάρ Νομινέ	<i>Γιατί και πως σχολή ;</i>	86

Από το φροϋδικό πεδίο στο λακανικό πεδίο

Αυτό το τεύχος αρ. 3 των *Τετραδίων* είναι ιδιαίτερο για τον εξής λόγο. Ένα νέο βήμα επιτυγχάνεται με το κλείσιμο του τεύχους αυτού ως προς την πρόοδο των επεξεργασιών μας. Αυτή διαμορφώνεται μέσα από κείμενα τα οποία συντάχθηκαν και ειπώθηκαν στα πλαίσια των Σεμιναρίων μας σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και τα οποία όμως συγκλίνουν και αποκτούν μια συνοχή ως προς την επεξεργασία μας που γίνεται στο πεδίο μας. Δηλώνουν το βήμα από το φροϋδικό πεδίο προς το λακανικό πεδίο, όπου το τελευταίο περιλαμβάνει το πρώτο, αλλά και ταυτόχρονα διαφοροποιείται.

Ο Φρόυντ ανακάλυψε την ασυνείδητη επιθυμία μέσα από τις υστερικές ασθενείς του και την συνέδεσε με την ασυνείδητη σεξουαλικότητα, ενώ ο Λακάν συνέδεσε την επιθυμία με το αίτημα του Άλλου, που όπως λέει η Κολέτ Σολέρ στο κείμενο της *Η σύσταση του διαιρεμένου υποκειμένου*, έχει επιπτώσεις στο σώμα, επιπτώσεις αλλοτρίωσης και διαίρεσης του υποκειμένου. Το γράφημα της επιθυμίας χτίζει βήμα-βήμα την διαμόρφωση του μικρού όντος μέσα από τους όρους της ανάγκης, αιτήματος και επιθυμίας. Η επιθυμία είναι πέραν του αιτήματος, λέει ο Λακάν και στην ανάλυση το υποκείμενο παρουσιάζει στον αναλυτή το αίτημα του, εκείνος όμως αντί να το ικανοποιήσει ρωτά πέρα απ' αυτό. Η επεξεργασία της επιθυμίας ως επιθυμία του Άλλου γίνεται το 1958 στο *Σεμινάριο V Τα μορφώματα του ασυνειδήτου*, το οποίο μελετήσαμε και επεξεργαστήκαμε με την συνδρομή συναδέλφων ψυχαναλυτών μαθητών του Λακάν και ΑΜΣ της Σχολής Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου.

Η επιθυμία του Άλλου γίνεται πεδίο ταυτίσεων για την υστερία, ενώ για το ιδεοληπτικό υποκείμενο ο άλλος βρίσκεται σε μια αντικατοπτρική φαντασιακή θέση, μέσω του οποίου βάζει σε δοκιμασία την επιθυμία του ως αδύνατη. Για την κλινική διαφοροδιάγνωση είναι σημαντικό πως αυτή η επιθυμία του Άλλου, της μητέρας συμβολοποιείται ή όχι στο υποκείμενο, λέει στο κείμενο του ο Λουΐς Ίζκοβιτς για την *πατρική μεταφορά*, πως το ψυχωτικό υποκείμενο μπορεί να στραφεί στον εξωτερικό νόμο λόγω της έλλειψης του Ονόματος του Πατέρα στην ψύχωση.

Όσον αφορά την σεξουαλική διάσταση μέσα στην ψυχαναλυτική κλινική μας λέει ο Μαρκ Στρώς ότι για τον Λακάν όπως και για τον Φρόυντ η σεξουαλικότητα είναι μια ρωγμή στην σχέση του υποκειμένου με το φύλο. Ο ευνουχισμός θέτει το ζήτημα

της διαφοράς των φύλων, για το υποκείμενο η σεξουαλική του ταυτότητα είναι περισσότερο μια κατασκευή μέσω μιας θεωρίας την οποία επιλέγει ήδη στην παιδική του ηλικία. Μια κατασκευή που μπαίνει σε μια δοκιμασία κάθε φορά που ένα υποκείμενο βρίσκεται σε μια συνάντηση με το άλλο φύλο.

Το κλινικό παράδειγμα που παρουσιάζει η Αναστασία Τζαβιδοπούλου στο κείμενο της *Ρυάντ, η πτώση του πατέρα*, σκιαγραφεί, πως ένα υποκείμενο παιδί θέτει το ερώτημα του ως προς την ύπαρξη του, πως αυτό όταν δεν επιτυγχάνεται στην ζωή του λόγω συγκυριών, πραγματοποιείται μέσα στην μεταβίβαση, όπου το υποκείμενο συναντά τον αποδέκτη του ερωτήματος του που θα του επιτρέψει να δομήσει για εκείνον την λειτουργία του ονόματος του πατέρα. Η επιθυμία του Άλλου, είναι ένα πεδίο αναζήτησης ταύτισης και δόμησης του υποκειμένου, διότι η ταύτιση είναι η δομή όπως θα μας πει στο κείμενό του ο Ζακ Αντάμ του κειμένου *Κλινική και Δομή* όπου παρουσιάζει το κείμενο του Ζακ Λακάν *Εισαγωγή στην γερμανική έκδοση των Γραπτών* του 1974, και μας δίνει αυτό το πέρασμα από το ένα πεδίο στο άλλο, τονίζοντας το σημείο της διαφοράς από τον Φρόυντ στον Λακάν ως προς το νόημα και την διαρροή του. Για τον Φρόυντ το ασυνείδητο δημιουργείται γύρω από ένα πυρήνα μιας πρωταρχικής απώθησης μας γράφει η Ζωή Φραγκοπούλου στο κείμενο της *Περί ασυνείδητου* ενώ ο Λακάν δημιουργεί την τοπολογία του ασυνείδητου όπου το ασυνείδητο είναι ο τόπος του Άλλου. Η επιστροφή στον Φρόυντ στην πρώτη περίοδο του Λακάν υπογραμμίζει την αποκωδικοποίηση του νοήματος μέσα από το γεγονός ότι ένα σημαίνει εκπροσωπεί το υποκείμενο για έναν άλλο σημαίνει. Όμως ο λόγος έχει επιπτώσεις στο πραγματικό και αυτή η σχέση του υποκειμένου με το πραγματικό ασυνείδητο μπορεί να αναδειχθεί στην αναλυτική διαδικασία μέσα από την παύση του νοήματος, την παύση της διαρροής. Το σύμπτωμα δεν είναι σημαίνει επομένως αλλά *σήμα*, που επιτρέπει την σύνδεση του με την αλήθεια του Λόγου.

Το κείμενο της Μαρίας Κουκουμάκη *Υστερία και Θηλυκότητα* σκιαγραφεί αυτό το πέρασμα από το φροϋδικό πεδίο στο λακανικό πεδίο. Η Ντόρα ως ένα υποκείμενο που εκφράζει ένα αινιγματικό ερώτημα ως προς την σεξουαλική ταυτότητα της προσπαθεί να το λύσει με τις διάφορες ταυτίσεις της με τον κύριο Κ. την κυρία Κ. ταυτιζόμενη με την επιθυμία του Άλλου, εν τούτοις φεύγει από τον Φρόυντ με το *χαμόγελο της Τζοκόντας*, μιας και εκείνος δεν θα ενσαρκώσει για εκείνη την έλλειψη στην μεταβίβαση. Επίσης το κείμενο της Ιωάννας Βισβίκη *Η επανάληψη μέσα από την περίπτωση Ράττενμαν*, πέραν από την νοηματοδότηση που δίνει ο Φρόυντ στα συμπτώματα του και την σεξουαλική ερμηνεία τους ο Λακάν εισάγει την έννοια του πραγματικού, για τον Λακάν η επανάληψη συνδέεται με το πραγματικό ασυνείδητο και με την επιμονή του υποκειμένου σε μια χαμένη απόλαυση την οποία ο Ράττενμαν επαναλαμβάνει με την φαντασίωση του βασανιστηρίου.

Τέλος στο Σεμινάριο Σχολής τον Δεκέμβριο του 2008 ο Μπερνάρ Νομινέ δίνει μια πολύ ενδιαφέρουσα προσωπική ανάπτυξη του ερωτήματος *γιατί και πως μια σχολή*; Μιλώντας για το ενδεχόμενο μιας διαφορετικής δομής συλλογικότητας που *δημιουργεί σχολή*, όπως μια σχολή ζωγραφικής, φιλοσοφίας κ.α. η οποία δεν δημιουργείται με την δομή μιας ομάδας που συγκεντρώνεται είτε με την ταύτιση σε έναν κύριο είτε με την ταύτιση σε κυρίαρχα σημαίνοντα και ότι αυτό για εκείνον μπορεί να γίνει εφόσον η συγκέντρωση των ψυχαναλυτών γίνει γύρω από μια σφαίρα όπου δεν υπάρχει ένα κέντρο, αλλά όπου στο κέντρο του υπάρχει μια τρύπα, όπως ένας τόρος που δεν έχει μέσα και έξω. Η μετάδοση της ψυχανάλυσης δεν έχει γενεαλογικό χαρακτήρα, η επιθυμία του αναλυτή μεταδίδεται μεν μέσα στην ανάλυση, αλλά το πέρασμα από την θέση του αναλυόμενου στην θέση του αναλυτή εξαρτάται περισσότερο από την συνάντηση του κάθε αναλυόμενου με το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας του και την πτώση αυτού.

Κείμενα που μας προσκαλούν σε μια περαιτέρω επεξεργασία ως προς το πέρασμα από την άλλη όψη του ασυνειδήτου στο πραγματικό ασυνείδητο και τις επιπτώσεις του στην ψυχαναλυτική κλινική και την αναλυτική πράξη καθώς επίσης και την διαμόρφωση μιας επιστημικής κοινότητας ως προς αυτήν.

Μαργαρίτα Νικολαΐδου

Η σύσταση του διαιρεμένου υποκειμένου*

Τι επιχειρεί να κάνει ο Λακάν σ' αυτό το κεφάλαιο, αλλά και γενικότερα, σ' αυτό το Σεμινάριο V Τα μορφώματα του ασυνειδήτου;

Το ουσιαστικό σημείο, σ' αυτό το Σεμινάριο, είναι να διευκρινιστεί τι είναι ένα διαιρεμένο υποκείμενο, τί είναι αυτό που ο Λακάν γράφει ως \$. Τι είναι αυτό που το διαιρεμένο υποκείμενο περικλείει, περιλαμβάνει, το ασυνείδητο. Αυτό το ζήτημα δεν είναι μόνο ουσιαστικό, αλλά είναι και απαραίτητο προηγούμενο για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει αυτό που ακολουθεί στη διδασκαλία του Λακάν.

Εδώ, ο Λακάν προσπαθεί να κατασκευάσει αυτό που αποκαλούμε *γράφημα*. Ένα γράφημα, στο οποίο εγγράφονται οι φάσεις της σύστασης ενός υποκειμένου και το τι μένει μετά από αυτές τις φάσεις ως *τομή*. Σ' αυτό το σεμινάριο, δεν μας δίνει το τελικό γράφημα, καθώς για το γράφημα υπάρχουν κι άλλες αναπτύξεις. Υπάρχει ένα σχέδιο, όπου θα συμπληρώσει τα στοιχεία αυτού του γραφήματος σ' ένα κείμενο που τιτλοφορείται *Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας*, στα *Γραπτά* του.

Σ' αυτό το κείμενο, υπάρχουν δυο τύποι ενδιαφερόντων. Είναι αυτό που ο Λακάν λέει για το πώς κανείς γίνεται υποκείμενο κι αυτό αρχίζει να το γράφει στο γράφημα που είπαμε. Στη συνέχεια, κάνει μια απεικόνιση αυτού μέσα από τα όνειρα του Φρόυντ. Μας εξηγεί ότι αυτό που κάνει είναι φροϋδικό και τα παραδείγματα που δίνει μέσα από τα όνειρα του Φρόυντ του επιτρέπουν (κι αυτό είναι το δεύτερο ενδιαφέρον σ' αυτό το κείμενο) να μιλήσει για την κλινική δομή που ονομάζουμε υστερία. Και στη συνέχεια, θα μιλήσει για την ψυχαναγκαστική νεύρωση. Εξαιτίας του ότι δεν έχετε πρόσβαση στο γαλλικό κείμενο, θα τονίσω περισσότερο το ζήτημα της σύστασης του υποκειμένου, γιατί για να κάνω το σχόλιο των ονείρων των υστερικών, θα έπρεπε να έχετε διαβάσει το κείμενο, διαφορετικά δεν έχει νόημα. Στο τέλος, θα μπορέσετε να κάνετε κάποιες ερωτήσεις πάνω στην υστερία, αλλά θα εγώ θα επιμείνω στο ζήτημα της *σύστασης του υποκειμένου*.

* Πρόκειται για το Σεμινάριο με την Κολέτ Σολέρ στα πλαίσια του Σεμιναρίου του Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου τον Μάιο του 2004 στην Αθήνα.

Η πρώτη λοιπόν θέση του Λακάν είναι ότι αυτό που χαρακτηρίζει το μικρό ανθρώπινο υποκείμενο, το οποίο, όπως ξέρετε, είναι ένα ον που έρχεται πρόωρα στη ζωή, που σημαίνει ότι η γέννησή του προηγείται της σωματικής του ανάπτυξης, είναι ότι η επιβίωσή του εξαρτάται από τον Άλλο, πράγμα που δεν ισχύει για τα περισσότερα ανώτερα θηλαστικά, τα οποία γεννιούνται σχεδόν έτοιμα να επιβιώσουν μόνα τους. Και το πρώτο πράγμα λοιπόν που υπογράφει ο Λακάν, είναι ότι υπάρχει μια πολύ μακρά περίοδος οργανικής εξάρτησης. Αυτό είναι ένα πραγματικό γεγονός που δεν εξαρτάται από το λόγο (σχήμα 1).

Ωστόσο, το παιδί έχει να κάνει μ' έναν Άλλο, ας πούμε τη μητέρα του, η οποία μιλάει, κι όταν λέω μιλάει, εννοώ ζητάει, ζητάει πολλά διαδοχικά πράγματα, κατά την περίοδο της ανάπτυξής του. Του ζητάει να φάει, να πιεί, να μην φωνάζει πολύ δυνατά και στη συνέχεια, να είναι καθαρός, να έχει τον έλεγχο των σφιγκτήρων του. Αυτά είναι αιτήματα αρθρωμένα μέσα στο λόγο, σε μια ορισμένη γλώσσα και με ιδιαίτερα σημαίνοντα. Έτσι, ο Λακάν μπόρεσε να πει ότι αυτή η μητέρα που ζητάει με αρθρωμένο τρόπο είναι ο *τόπος του λόγου*.

Τόλμησε να κατασκευάσει το γράφημα, με βάση αυτά που του είχε προτάξει η επιστήμη. Αρχίζει λοιπόν να κατασκευάζει το γράφημα, ξεκινώντας από αυτό το μικρό τριγωνάκι που εκπροσωπεί αυτό το πρώιμο μικρό ον, εκπροσωπεί λοιπόν τις ανάγκες αυτού του πρόωρου οργανισμού. Η έκφραση αυτών των αναγκών αυτού του οργανισμού θα συναντηθεί, θα διασταυρωθεί, με αυτό που ο Λακάν ονόμασε ο *μεγάλος Άλλος*. Και η ίδια η αναγκαιότητα είναι που κάνει να περάσει κανείς από τον Άλλο, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Κι αυτή η αναγκαιότητα είναι που θα κάνει αυτό το μικρό τριγωνάκι, που είναι ο πρόωρος οργανισμός, ένα υποκείμενο (σχήμα 1). Κι αυτό που έρχεται ως κατασκευή του γραφήματος αυτού, θα γράψει στην ίδια θέση του πρόωρου οργανισμού, το διεγραμμένο υποκείμενο που είδαμε, δηλαδή το ζωντανό οργανισμό, ο οποίος μεταμορφώθηκε μέσα από το πέρασμά του από το *αίτημα*.

Τι συμβαίνει λοιπόν μέσα στη σχέση;

Τονίζοντας ότι το αίτημα είναι πάντα η μητέρα, ξεκίνησα λέγοντας ότι η ίδια η μητέρα ζητάει. Το παιδί ζητάει επίσης με βάση τις ανάγκες του κι εκείνη ζητάει με βάση τις απαιτήσεις του λόγου [discours] της (σχήμα 2).

Το ζήτημα είναι ποιες είναι οι επιπτώσεις του αιτήματος. Υπάρχουν δυο σημεία που διέκρινα ως τώρα. Το πρώτο, στο οποίο ο Λακάν δεν επιμένει τόσο πολύ, σ' αυτό το κεφάλαιο και στο οποίο θα επιμένει πολύ στα επόμενα κεφάλαια, είναι ότι αυτό που λέμε *ανάγκη*, με την έννοια της ανάγκης του οργανισμού, η οποία μεταμορφώνεται, όταν περνάει μέσα από το λόγο και μεταμορφώνεται με διπλό τρόπο. Μεταμορφώνεται τεμαχιζόμενη σύμφωνα με τα σημαίνοντα που έρχονται από τον Άλλο και μ' αυτή την έννοια είναι αυτό που λέμε στην ψυχανάλυση *ενορμήσεις*, οι

οποίες είναι πολλαπλές. Πρόκειται για ένα αποτέλεσμα επί της ανάγκης (σχήμα 3). Το αρθρωμένο αίτημα τεμαχίζει την ανάγκη και ταυτόχρονα έρχεται να παγιώσει τις ερωτογενείς ζώνες του σώματος (π.χ. στοματικό επίπεδο, κ.τ.λ.). Αυτό που λέμε *στοματική ενόρμηση*, δεν είναι καθόλου η ανάγκη για τροφή, αλλά κάτι που γεννιέται από τη στοματική προσφορά της μητέρας. Κατά τον ίδιο τρόπο, αυτό που η ψυχανάλυση λέει *πρωκτική ενόρμηση*, δεν είναι η ανάγκη να αφοδεύσει κανείς. Πρέπει λοιπόν να έχουμε στο νου αυτή τη μεταμόρφωση, αυτή την αλλαγή των ενστικτωδών αναγκών. Εδώ, ο Λακάν χρησιμοποιεί τη λέξη *κοιλιακή ανάγκη*.

Είναι λοιπόν το αίτημα που μεταμορφώνει την ανάγκη σε ενόρμηση. Μ' αυτή την έννοια, οι ενορμήσεις δεν είναι καθόλου τα ένστικτα του ζώου. Και μπορείτε να καταλάβετε γιατί μιλάμε για επιπτώσεις παρά φύσει — ο άνθρωπος είναι ένα παρα φύσει ον. Οι ενορμήσεις λοιπόν είναι πολλαπλές, μετά από αυτή την επίπτωση του σχηματισμού τους. Ο Λακάν υπογραμμίζει ότι εξαιτίας του γεγονότος του περάσματος στο αίτημα, υπάρχει κάτι που χάνεται. Η απαίτηση της ανάγκης δεν περνάει εξ' ολοκλήρου μέσα στο αίτημα, αλλά υπάρχει πάντα ένα υπόλοιπο. Θα αφήσουμε λοιπόν αυτό το υπόλοιπο σε αναμονή.

Μ' αυτή την επίπτωση του αιτήματος, θα λέγαμε ότι και πάνω στο σώμα υπάρχει επίσης η υποκειμενική επίπτωση του αιτήματος. Κατά βάθος, η εμφάνιση ενός υποκειμένου προκύπτει από τη διαδικασία που μόλις σας είπα: *την επίπτωση του αιτήματος πάνω στο σώμα*. Σε υποκειμενικό επίπεδο, η επίπτωση του αιτήματος είναι μια επίπτωση, την οποία μπορούμε να την ονομάσουμε *επίπτωση αλλοτρίωσης*. Πρόκειται για αλλοτρίωση και εξάρτηση. Εξάρτηση, που νιώθει το υποκείμενο κι αυτό είναι ένα κλινικό γεγονός. Ο μόνος τρόπος για να σταματούσε εκεί ένα υποκείμενο, θα ήταν αν ήταν ένα υποκείμενο αλλοτριωμένο στα σημαίνοντα και τα αιτήματα του Άλλου. Στην κλινική της σχέσης μητέρας-παιδιού, ο Λακάν θα υπογραμμίσει στα επόμενα κεφάλαια του Σεμιναρίου, αντίθετα απ' αυτό που υπογράμμισαν οι ψυχαναλυτές της δεκαετίας του '50 και του '60, ότι το πρόβλημα δεν είναι η ματαίωση ή αποστέρηση [frustration], αλλά είναι η ικανοποίηση. Κι όλοι όσοι δουλεύουν με παιδιά ξέρουν ότι το πρόβλημα είναι ο αποχωρισμός.

Το ζήτημα είναι λοιπόν να αποσυνδεθεί αυτό το πρώτο ζευγάρι κι αυτό προσπαθεί να λύσει και να αποσαφηνίσει ο Λακάν σ' αυτό το κεφάλαιο. Κάτω από ποιες προϋποθέσεις, ένα μικρό υποκείμενο που είναι αναγκαστικά αλλοτριωμένο μέσα από το αίτημα, πώς θα μπορέσει να αποχωριστεί από το υποκειμενικό επίπεδο, απ' αυτό το πρωταρχικό αντικείμενο που είναι η μητέρα; Πριν απαντήσω α' αυτή την ερώτηση, θέλω να υπογραμμίσω ότι όσα είπα μέχρι τώρα σχετικά με το αίτημα, είναι ανεπαρκή. Μίλησα ως τώρα για το αίτημα που έρχεται από τον Άλλο και στοχεύει το σώμα. Είναι ένα αίτημα που ο Λακάν αργότερα θα το ονομάσει *μεταβατικό*.

Μεταβατικό, θα πει ότι είναι αίτημα κάποιου πράγματος. Ο Λακάν υπογράμμισε αρκετά ότι, στο πεδίο του αιτήματος, το αίτημα δεν είναι ποτέ μόνο μεταβατικό, ή καλύτερα ότι τα μεταβατικά αιτήματα διοχετεύουν μια άλλη διάσταση του αιτήματος, που είναι το αίτημα αγάπης, παρουσίας, ή απουσίας, του Άλλου, πράγμα που είναι πάντα λανθάνον σ' αυτό που λέμε μεταβατικό αίτημα.

Αυτό είναι πολύ ορατό στην κλινική του παιδιού, στη σχέση με τη μητέρα του. Εκεί, το παιδί μπορεί να κάνει πολλά μεταβατικά αιτήματα, των οποίων η απάντηση έχει αξία τιμής, παρουσίας και για να το πούμε με μια λέξη, σημείο αγάπης. Όταν μιλάμε για παιδιά που κάνουν αιτήματα, λέμε ότι έχουν αιτήματα για πράγματα που δεν τους είναι καθόλου αναγκαία και τα οποία ζητάνε άνευ όρων ένα σημείο παρουσίας του Άλλου. Αυτό το αίτημα, που ο Λακάν θα το ονομάσει αμετάβατο, έρχεται λοιπόν να αναδιπλασιάσει την αλλοτρίωση των αναγκών μέσα στο λόγο και να εγκαθιδρύσει μια υποκειμενική εξάρτηση. Και το ζήτημα είναι πώς το μικρό παιδί θα μπορέσει να ανοίξει λίγο το βιβλίο που έρχεται απ' αυτό το αίτημα.

Η απάντηση του Λακάν, που υπάρχει αν κάποιος εξετάσει τα προηγούμενα και τα επόμενα κεφάλαια, είναι το *ζήτημα της επιθυμίας*. Ο όρος επιθυμία είναι βέβαια ένας ειδικός όρος, αλλά και ένας όρος γενικά μέσα στη γλώσσα. Και λέω ότι είναι ένας φρουϊδικός όρος, με την έννοια ότι ο πρώτος ορισμός του ασυνειδήτου στον Φρόυντ είναι ο ορισμός της *ασυνείδητης επιθυμίας*. Εδώ, σ' αυτό το κείμενο, ο Λακάν θα οριστικοποιήσει το υποκείμενο με τρεις όρους: την *ανάγκη*, το *αίτημα* και την *επιθυμία*.

Θα ήθελα εδώ να συμπληρώσω το γράφημα που ξεκίνησα πριν (σχήμα 4). Είναι το πρώτο κύτταρο του γραφήματος. Δεν θέλω να μιλήσω για το γιατί το κατασκευάζει μ' αυτό τον τρόπο που βλέπετε, με δυο διανύσματα που διασταυρώνονται με ανάδρομο τρόπο. Αυτό που γράφει εδώ ως ο Άλλος με μεγάλο Α, είναι η θέση που αρχικά βρίσκεται η μητέρα, κατά κάποιο τρόπο, είναι ο τόπος των σημαινόντων. Και προφανώς, κανείς δεν έχει την ιδέα ότι η μητέρα είναι ο τόπος των σημαινόντων εκεί. Αυτό που το παιδί δέχεται αρχικά από τη μητέρα είναι μηνύματα. Κι αυτό είναι μια έκφραση του Λακάν που έρχεται να τοποθετήσει τον Άλλο ως τον τόπο των σημαινόντων, το στοκ των σημαινόντων πριν από το μήνυμα. Αυτό που γράφεται εκεί είναι τα σημαινόμενα του Άλλου, τα μηνύματα. Τα μηνύματα που κατασκευάζονται μ' όλα τα σημαίνοντα, τα οποία κατέχει ο Άλλος.

Επομένως, αυτή η μικρή αρχική δομή, ο Άλλος, με τον οποίο έχει να κάνει το παιδί, ο Άλλος του αιτήματος, είναι ένας Άλλος παντοδύναμος. Ο Λακάν, στο κείμενό του *Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας*, το λέει ως εξής: τα πρώτα λόγια της μητέρας, τα πρώτα λεγόμενα, είναι σαν χρησμός. Αυτό θα πει ότι ο ακροατής είναι χωρίς άμυνα. Πρόκειται εδώ για έναν Άλλο, ο οποίος δεν εμφανίζεται ως διαιρεμένος, αλλά είναι ο Άλλος της υποβολής, ο Άλλος της επιταγής. Αυτό που ο

Λακάν υπογράμμισε και τόνισε έντονα είναι ότι το παιδί δεν μπορεί να αποχωριστεί, εάν δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι το πρόσωπο που είναι στη θέση του Άλλου, είναι η μητέρα, αν δηλαδή δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι ο Άλλος είναι και εκείνος διαιρεμένος και μόνο μ' αυτή την προϋπόθεση αποχωρίζεται. Αν δηλαδή μπορεί να αντιληφθεί ότι εκείνη δεν είναι ολόκληρη ταυτόσημη με το αίτημά της, δηλαδή ότι έχει μια επιθυμία άλλη από το αίτημά της.

Αργότερα, ο Λακάν, στο *Σεμινάριο XI*, θα μιλήσει με όρους για τη συνάντηση με τον Άλλον. Συνάντηση είναι ένας όρος που περιλαμβάνει το *ενδεχόμενο*. Σ' αυτό το κείμενο, μιλάει για ατυχήματα που είναι πάντα το ενδεχόμενο. Κι αυτό είναι πάντα ένα κλινικό μήνυμα για κάθε υποκείμενο που έρχεται σε ανάλυση. Αυτό εξάλλου είναι και ένα ζήτημα για το ίδιο το υποκείμενο, ένα ζήτημα για να κατασκευαστεί η συγκυρία. Μέσα στη συγκυρία, έρχεται πάντα κάτι που έχει να κάνει με το ενδεχόμενο. Είναι η συγκυρία, η στιγμή, οι στιγμές, μέσα από τις οποίες γίνεται πάντα αντιληπτή η επιθυμία του Άλλου.

Η επιθυμία δεν είναι το ίδιο πράγμα με το αίτημα. Η επιθυμία είναι κάτι που περιορίζει το αίτημα κι αυτή η επιθυμία εμφανίζεται πάντα καταρχάς ως ένα *x*, ως ένα ερώτημα, γι' αυτό και τη γράφουμε μ' ένα ερωτηματικό (σχήμα 5). Το παιδί αναζητά να κάνει μια δοκιμή, ένα τεστ. Θέλει πέρα απ' αυτό που ζητά. Ο Λακάν το διατυπώνει πολύ καθαρά στο *Σεμινάριο XI*: «μου λέει το τάδε, αλλά τι θέλει;». Όταν θα δείτε αυτή την έκφραση στο Λακάν, ότι *η επιθυμία είναι πέρα από το αίτημα*, θα πει αυτό το πράγμα. Ότι το αίτημα είναι πέρα από το μεταβατικό αίτημα. Πιο πέρα, θα βρείτε τη φράση «*η επιθυμία είναι το πέραν*», δηλαδή φανταστείτε αυτό που υπάρχει από την άλλη πλευρά.

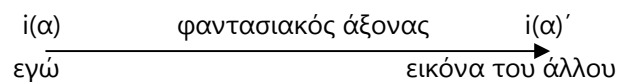
Ο Λακάν θα συμπληρώσει το γράφημά του μ' αυτό που ονομάζει *αλυσίδα του ασυνειδήτου*. Εδώ, στο κάτω μέρος του γραφήματος, το υποκείμενο δεν είναι μέσα στο ασυνείδητο, αλλά πάει και πέφτει στο λόγο που λέει ακριβώς τα πράγματα. Γράφει λοιπόν ότι το αμετάβατο αίτημα D, δεν είναι αίτημα κάποιου πράγματος και το γράφει πάνω στην άλλη αλυσίδα, για την οποία δεν θα μιλήσω τώρα. Αυτό είναι το αίτημα της παρουσίας του λόγου και το λέω γιατί θα το συναντήσετε αυτό: το αίτημα ένθεν και ένθεν. Είναι η επιθυμία πέρα από το σαφές αίτημα που συναντάμε καθημερινά, που εκφράζουμε στο λόγο μας, αυτό είναι το ένθεν. Ε, λοιπόν, η επιθυμία βρίσκεται πέρα από αυτό το αίτημα, το ένα ένθεν και πέρα από το αίτημα παρουσίας, το άλλο ένθεν.

Θα κάνω ένα σχόλιο πάνω σ' αυτό το ένθεν. Όταν το παιδί συναντά στον Άλλον κάτι το αινιγματικό, αυτό είναι απλώς ένα αίνιγμα κι ένα αίνιγμα μπορεί να είναι κάτι το ερεθιστικό και μπορεί κανείς να φτάσει να το ορίσει αυτό το αίνιγμα, διότι, κατά βάθος, υπάρχουν δυο φωνές, δυο οδοί, για να απαντήσει κανείς τα της επιθυμίας: υπάρχει η φωνή, ο λόγος και υπάρχει και ο νόμος της φαντασίωσης, η φαντασιακή

οδός, η οποία είναι μια προσπάθεια να μπορέσει κανείς να φανταστεί το αντικείμενο της επιθυμίας φαντασιακά. Η φαντασίωση απαντά στο ερώτημα, στη σύγχυση του «*Τι θέλει [che voi];*». Το υποκείμενο βρίσκεται απέναντι σε κάποιον που του λέει *Τι θέλεις;* Και ο Λακάν θα πει τι θέλει ο αναλυτής, είναι η θέση του ψυχαναλυτή που απευθύνεται στο υποκείμενο. Λέει όχι τι ζητά, αλλά τι είναι αυτό που θέλει και τι συμβαίνει στον αναλυόμενο που δέχεται αυτό το *Τι θέλει;* μετατρέπει αυτό το *Τι θέλει* σ' ένα *Τι θέλει αυτός από μένα*. Παρουσιάζουμε στον αναλυτή λοιπόν το αίτημα της ίσας μας κι εκείνος, αντί να μας το ικανοποιήσει, μας ρωτά πέρα από αυτό. Είναι η είσοδος στη μεταβίβαση μέσα από το γράφημα. Μπορούμε λοιπόν να απαντήσουμε στο ερώτημα μέσα από τη φαντασίωση.

Στην άλλη οδό, μέσα από την οποία κατασκευάζεται καθαρά το ασυνείδητο, όπως θα το πει ο Λακάν συναντώντας το αίνιγμα της επιθυμίας, το υποκείμενο τοποθετεί το δικό του αίτημα. Λέει εδώ ότι προσπαθεί να κάνει το x να απαντήσει μέσα από το αίτημα αγάπης του. Γι' αυτό ο Λακάν λέει για το ένθεν της επιθυμίας, ένθεν του αιτήματος, ότι πρόκειται για ασυνείδητο αίτημα. Πρέπει κανείς να έχει συναντήσει το τι της επιθυμίας για να μπορέσει να κινηθεί το πεδίο του αμετάβατου αιτήματος. Και ξέρουμε ότι δεν είναι για όλα τα υποκείμενα που εγγράφεται η αλυσίδα του διπλού. Ένα υποκείμενο μπορεί να λειτουργήσει τέλεια, μόνο σ' αυτή την ελάχιστη δομή.

Αυτό που λείπει είναι το στάδιο του καθρέφτη. Πριν αρχίσει να ερμηνεύει τη διάσταση του λόγου, ο Λακάν ανέπτυξε πάνω στο φαντασιακό τη σχέση του παιδιού με την εικόνα του, σχολιάζοντας γεγονότα που τα είχαν ήδη εντοπίσει οι ψυχολόγοι, σε σχέση με το παιδί και την εικόνα του. Το ζήτημα είναι ότι το εγώ συγκροτείται μέσα από την αντικατοπτρική εικόνα. Δηλαδή αυτό σημαίνει ότι ταυτίζεται με την εικόνα του ομοίου του. Αυτό το έγραψε ως εξής: στην αρχή $i(a)$ εικόνα του άλλου και στη συνέχεια, το γράφει μ' έναν τόνο $i(a)'$, όπου η εικόνα του εαυτού μαζί με το εγώ προηγείται με βάση το περιεχόμενο εικόνα του άλλου.

Αρχικά, η εικόνα του άλλου είναι η κατοχική εικόνα και στη συνέχεια, η εικόνα των άλλων γενικότερα είναι αυτό που εδώ ονομάζει φαντασιακό άξονα.

Στο φαντασιακό επίπεδο λοιπόν, η επιθυμία δεν είναι εντελώς απούσα. Υπάρχει μια φαντασιακή στρώση στην επιθυμία. Υπάρχει ένας τρίτος που δεν είναι ο Άλλος του λόγου, που είναι το σύνολο των αντικειμένων. Η επιθυμία λοιπόν στο φαντασιακό, είναι η επιθυμία που αναπτύσσεται σε σχέση με τον ανταγωνισμό για κάποια αντικείμενα, δηλαδή μια ανταγωνιστική επιθυμία. Ο Λακάν ανέπτυξε πολύ το γεγονός

ότι βρισκόμαστε σε ένα πεδίο ανταγωνισμού, αντιζηλίας, επιθετικότητας, αλλά και σε ένα πεδίο αμοιβαία αντικατοπτρικό (όπως αυτό που συμβαίνει στην έρημο). Επέμεινε σ' αυτόν τον άξονα του ανταγωνισμού: η χαρά και η ευτυχία που φέρνει η συνάντηση με την αγάπη, με την εικόνα του άλλου, είναι η αγάπη της εικόνας. Υπάρχει δηλαδή ο ανταγωνισμός και υπάρχει και η άλλη πτυχή που είναι ο ενθουσιασμός και η αγάπη για την εικόνα του άλλου.

Τα πρώτα λοιπόν χρόνια, το ζευγάρι του εγώ και του άλλου, με μικρό α, αυτή τη φορά, που είναι το ζευγάρι μέσα από το οποίο συγκροτείται το εγώ, ταυτιζόμενο με την εικόνα του άλλου.

εγώ _____ άλλος

\$ _____ A

Έτσι, γίνονται εντελώς διαφορετικά τα πράγματα, όπως βλέπουμε στο γράφημα και που είναι η σχέση του υποκειμένου με τον Άλλο του λόγου, με το μεγάλο Άλλο, αυτή τη φορά. Και κατασκεύασε αυτό το σύνολο, αλλά με τους δυο άξονες, ο ένας σε αντιπαράθεση με τον άλλο. Όταν έρχεται από τον Άλλο, ξαναπιάνει το ζήτημα του υποκειμένου και αρθρώνει αυτά τα δυο, γι' αυτό όταν κοιτάζετε το γράφημα, θα δείτε ότι σ' αυτό το επίπεδο, βάζει τη διαφορική γραμμή κι εδώ θα κάνω μια μικρή παρένθεση. Ο Λακάν πραγματικά θα αναζητήσει τον καλύτερο τρόπο για να εξηγήσει την εμπειρία του υποκειμένου. Κι έχουμε την απόδειξη όταν εδώ, σ' αυτό το Σεμινάριο V, τα Μορφώματα του ασυνειδήτου, αυτά που γράφει στο κείμενο για το οποίο μιλήσαμε πριν, η *Ανατροπή του υποκειμένου*, έχει διορθώσει αυτά που αναπτύξαμε σ' αυτό το γράφημα. Το γράφημα υπάρχει στο τέλος αυτού του Σεμιναρίου και μπορείτε να το δείτε.

Στο Σεμινάριο, τα Μορφώματα του ασυνειδήτου, γράφει το εγώ σ' εκείνο το σημείο και γράφει την εικόνα του ομοίου αριστερά για να δείξει ότι η σύσταση του εγώ προηγείται του περάσματος από τον Άλλο. Η θέση αυτή αρθρώνεται με την επάνω γραμμή και το γράφημα μ' αυτή την κούρμπα κάτω. Στο τελικό του γράφημα, θα αντιστρέψει, θα γράψει την εικόνα του Άλλου στη θέση του εγώ και γράφει το συγκροτημένο εγώ ως επιστροφή της. Θα το γράψω λοιπόν όπως το γράφει το τελικό του γράφημα (σχήμα 8). Και θα σας πω γιατί έχει δίκαιο να το γράψει τελικά έτσι.

Είναι βέβαιο ότι το μικρό υποκείμενο συναντά την εικόνα του Άλλου πάρα πολύ νωρίς. Αλλά αυτό που λέμε το εγώ μας στο οποίο ο καθένας αναγνωρίζεται, δεν γίνεται μόνο με την ταύτιση με την κατοπτρική εικόνα. Το εγώ θέλει το λόγο του. Προϋποθέτει τον μεγάλο Άλλο, ο οποίος θα έχει εκφέρει κάτι παραπάνω από την εικόνα και ο Άλλος δεν σταματά ποτέ να εκφράζεται για την εικόνα την οποία οφείλουμε να

ενσαρκώσουμε. Κι εκφράζεται επίσης στο επίπεδο των αξιών. Καταρχάς, ένα εγώ συγκροτείται μέσα από την ταύτιση με την κατοπτρική εικόνα και μάλλον μέσα από την ταύτιση μ' αυτό που ονομάζει τα ιδανικά του Άλλου που το γράφει I(A).

Έκανα λοιπόν αυτή την πολύ γρήγορη υπενθύμιση της συγκρότησης του εγώ γιατί ήθελα να επιμείνω σ' αυτό το γράφημα, στο οποίο η γραμμή του ασυνειδήτου δεν υπάρχει. Εδώ, μπορούμε να δούμε ότι υπάρχει ένα τετράγωνο (σχήμα 9), με τέσσερις γωνίες μέσα σ' αυτό το γράφημα που είναι το τετράγωνο του φαντασιακού. Δηλαδή η συνάρτηση του αινίγματος του Άλλου μπορεί να μην φτάσει πέρα από τη φαντασιακή υφή ή λύση μέσα από τη φαντασίωση. Είναι σημαντικό αυτό, γιατί στο κείμενο *Ανατροπή του υποκειμένου*, ο Λακάν αυτό το γράφημα το τοποθετεί ως το γράφημα της ψύχωσης. Και σ' αυτό το Σεμινάριο, στα τελευταία κεφάλαια λέει ότι δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι τι ψυχωτικό υποκείμενο δεν συνάντησε την επιθυμία της μητέρας. Μπορεί κάλλιστα να έχει συναντήσει το αίνιγμα του Άλλου ως ένα x, μόνο που απαντά αποκλειστικά μέσω της φαντασιακής οδού. Το παραλήρημα δίωξης, η φαντασίωση δίωξης, μπορεί να είναι σ' αυτή τη θέση. Σ' αυτό το Σεμινάριο, ο Λακάν σχολιάζει το παραλήρημα που το τοποθετεί σ' αυτή τη γραμμή ως ψυχωσική απόπειρα να υποστηρίξει την επιθυμία του Άλλου και να απαντήσει.

Ποια είναι η προϋπόθεση για να συσταθεί το υποκείμενο πέρα από αυτό το γράφημα; Δηλαδή να συσταθεί ως υποκείμενο του ασυνειδήτου; Η απάντηση του Λακάν είναι πολύ αυστηρή. Θα πρέπει όχι μόνο να έχει συναντήσει κανείς την επιθυμία του Άλλου, αλλά επίσης, θα πρέπει να την έχει συμβολοποιήσει. Δεν αρκεί μόνο να παρουσιαστεί αυτό το x, αλλά χρειάζεται επίσης ένα σημαίνον να έρθει να το εγγράψει και σ' αυτό το σημείο, υπάρχει το σημαίνον του φαλλού ως σημαίνον της έλλειψης του Άλλου.

Μπορείτε να καταλάβετε ότι αυτή η εκδοχή της επιθυμίας δεν παρουσιάζεται αναγκαστικά ωφέλιμη. Παρουσιάζεται ως ένα αίνιγμα, ως κάτι το οποίο είναι αδιάφανο. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι παρουσιάζεται ως μια κακή θέληση. Συναντάω τον Άλλον και αντιλαμβάνομαι ότι επιθυμεί άλλο πράγμα απ' αυτό που λέει. Αυτό όμως το κάτι δεν σημαίνει ότι περιλαμβάνεται αναγκαστικά, ότι από τον Άλλον λείπει κάτι.

Η παρανοϊκή ερμηνεία του Άλλου δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια κακή θέληση. Μόνο με την προϋπόθεση ότι είναι, συμβολίζεται μέσα του με ένα σημαίνον και μόνο τότε αυτό το x καθορίζεται ως έλλειψη. Και τότε μπορούμε να γράψουμε σ' αυτό το επίπεδο, ότι υπάρχει διαιρεμένο A, διαγραμμένο. Στη φαντασίωση του παρανοϊκού, ο Άλλος δεν φέρει αυτή τη διαγραφή. Ερμηνεύεται ως θέληση απόλαυσης. Μόνο όταν ένας φαλλός έρχεται να συμβολίσει το αίνιγμα του Άλλου, μόνο τότε, αυτό το αίνιγμα παίρνει τη σημασία του τέλους.

Και να προσθέσουμε ότι η διάσταση της δικής του επιθυμίας είναι το επόμενο βήμα που αφορά την επιθυμία του ίδιου του υποκειμένου, όχι του Άλλου. Η διάσταση της επιθυμίας εικάζεται, το υποκείμενο το ίδιο, μόνο με βάση την επιθυμία του Άλλου. Και εικάζεται με τη μορφή, στον Φρόυντ, της ασυνείδητης επιθυμίας, δηλαδή μιας επιθυμίας, η οποία έχει συμβολοποιηθεί από το φαλλό και η οποία είναι ισοδύναμη με μια έλλειψη. Δεν είναι η επιθυμία κάποιου πράγματος. Ο Λακάν λέει ότι η επιθυμία είναι επιθυμία του Άλλου. Όχι για να πει ότι ο καθένας επιθυμεί το ίδιο πράγμα με τους άλλους, αλλά για να πει ότι η επιθυμία ως τέτοια είναι μόνο έτσι, κοντά στο μεγάλο άγχος και κατά συνέπεια είναι ανήθικη στο ίδιο το υποκείμενο. Επομένως, το υποκείμενο του ασυνείδητου συγκροτείται πραγματικά μόνο μέσα από τη συμβολοποίηση της επιθυμίας του Άλλου (σχήμα 10).

Θέλω να συνεχίσουμε και να φτάσουμε μέχρι ένα σημείο συρραφής γιατί θα μείνουμε σ' ένα σημείο ερωτηματικό. Αν κοιτάξετε τα τελευταία κεφάλαια του Σεμιναρίου, θα δείτε ως προς τι η διάσταση διαγραφής της επιθυμίας του Άλλου, πως αυτή η διαγραφή είναι μια προϋπόθεση του αποχωρισμού, αποχωρισμού από τον Άλλον που δεν είναι διαγραμμαμένος.

Υπάρχουν δυο τύποι ανάλυσης στον Λακάν. Ο Λακάν τοποθετεί την απαίτηση επιθυμίας κάποιου ιδιαίτερου πράγματος, είναι η απαίτηση του να έχει κανείς μια επιθυμία. Και την τοποθετεί ως μια απόλυτη προϋπόθεση. Και βάζει απέναντι την επιθυμία ως μια απόλυτη συνθήκη και το αδιαπραγμάτευτο του αιτήματος. Αυτά τα βάζει το ένα απέναντι στο άλλο, απέναντι στην επιθυμία βάζει το αδιαπραγμάτευτο του αιτήματος. Κι αυτό θα το δείξει μέσα από το παιδί και θα δανειστεί μια παρατήρηση του Βίνικοτ, που είναι το ζήτημα του μεταβατικού αντικειμένου. Είναι τα αντικείμενα που έχει το παιδί, ένα κομματάκι πανί, ένα παιχνιδάκι. Γι' αυτά τα αντικείμενα, ο Λακάν φτάνει στην εξής ανάγνωση: ότι το μεταβατικό αντικείμενο είναι ένα αντικείμενο που δεν χρησιμεύει σε τίποτα. Δεν εκπροσωπεί καμιά ανάγκη του παιδιού, αλλά απαιτείται από το παιδί με τρόπο απόλυτο. Και ταυτόχρονα είναι ένα αντικείμενο που δεν ενοχλεί καθόλου τον Άλλο, δεν ενοχλεί σε τίποτα το αίτημα του Άλλου. Είναι ένα είδος πρωταρχικής πρωτόγονης επινόησης στο οποίο ο Λακάν αναγνωρίζει την πρώτη εκδήλωση της επιθυμίας στο παιδί. Η διαχωριστική λειτουργία που έχει αυτό το αντικείμενο δεν έρχεται από τον Άλλο και η απαίτησή του είναι τόσο ισχυρή, όσο η απαίτηση μιας ανάγκης.

Βλέπουμε λοιπόν κατά το φαινόμενο πρώτη επιθυμία που έρχεται να συμπεριλάβει ότι από την ανάγκη δεν είχε περάσει μέσα στο αίτημα και το οποίο ταυτόχρονα απελευθερώνει από την αλλοτρίωση που χαρακτηρίζει το αίτημα. Και ο Λακάν αναγνωρίζει σ' αυτό το μικρό κλινικό φαινόμενο που είναι και πολύ γενικό, την ένδειξη της ανάγκης του ανθρώπινου όντος να έχει μια επιθυμία.

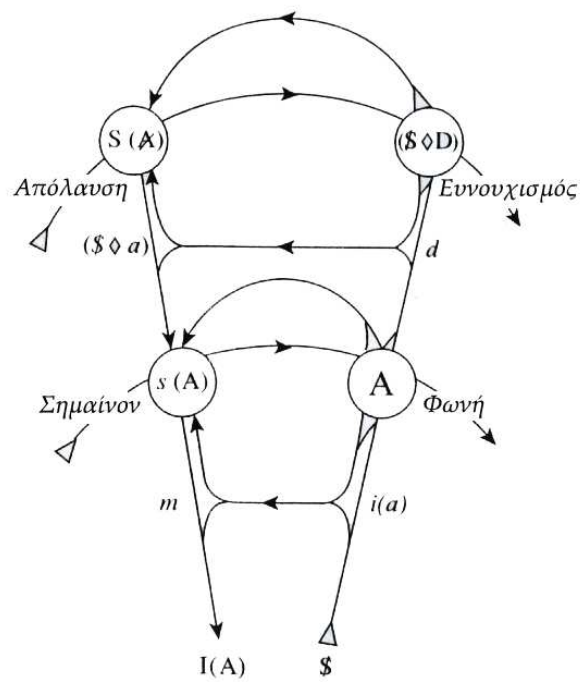
Η δεύτερη πλευρά της ανάπτυξης είναι η ανάπτυξη του Λακάν πάνω στην υστερία και την ψυχαναγκαστική νεύρωση. Και σχολιάζει ένα όνειρο που ανέπτυξε ο Φρόυντ στο βιβλίο του *Ερμηνεία των ονείρων*, είναι ένα όνειρο που το έβαλε επικεφαλή των ονείρων και θέλει να αποδείξει εκεί ότι το όνειρο είναι το καταφύγιο της ασυνείδητης επιθυμίας. Δεν θα το σχολιάσω λεπτομερώς, αλλά το συμπέρασμα που βγάζει ο Φρόυντ απ' αυτό το όνειρο, είναι ότι η υστερική ασθενής για την οποία πρόκειται, βάζει εκεί το παιχνίδι του να έχει μια ανικανοποίητη επιθυμία. Είναι σημαντικό αυτό κι αυτούς τους όρους θα ξαναπιάσει ο Λακάν, γιατί αναγνωρίζει, σ' αυτό το κλινικό χαρακτηριστικό του υστερικού, να κυριαρχεί πάντα μια ανικανοποίητη επιθυμία.

Αναγνωρίζει εκεί την αναγκαιότητα για αυτόν τον τύπο του υποκειμένου να διατηρεί την επιθυμία του ανικανοποίητη. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτό το όνειρο ανικανοποίητης επιθυμίας το φέρνει μια νεαρή κυρία για την οποία θα λέγαμε ότι είναι πλήρης όσον αφορά το ζήτημα της αγάπης και του έρωτα, γιατί βρίσκεται σε μια στιγμή που είναι πολύ ερωτευμένη με το σύζυγό της, όλα πάνε καλά και το αίτημα λειτουργεί έκτακτα. Και είναι εκείνη τη στιγμή που το υστερικό υποκείμενο δείχνει την ανάγκη του για μια επιθυμία μη ικανοποιημένη. Είναι λοιπόν μια ανικανοποίητη επιθυμία η οποία έχει τη λειτουργία να προσβάλλει θα λέγαμε το αίτημα, την αλλοτρίωση που έρχεται από το αίτημα.

Ο Λακάν, στο τέλος του Σεμιναρίου V, παρουσιάζει μια περίπτωση ψυχαναγκαστικής νεύρωσης ενός συναδέλφου που λεγόταν Μπουβέ, και κάνει κριτική στον τρόπο που αυτός καθοδηγεί την ανάλυση. Ο Μπουβέ είχε το εξής χαρακτηριστικό στην ιστορία της ψυχανάλυσης: εξύμνησε την ιδέα ότι, στο τέλος της ανάλυσης, οι δυσκολίες του ζευγαριού και της σεξουαλικότητας λύνονται με το δώρο, τη γενναιοδωρία, την προσφορά και την αγάπη. Η προσφορά είναι η λύση λοιπόν στις δυσκολίες. Μια τέτοια ιδέα είναι ικανή να οδηγήσει σε αδιέξοδο την ανάλυση μιας υστερικής. Δηλαδή να σπάσει κανείς τα μούτρα του σ' αυτό. Βλέπουμε λοιπόν ότι η υστερική, όπως και ο καθένας, ζητά διάφορες ικανοποιήσεις (θέλω να έχω παιδιά, θέλω να ερωτευτώ, κ.α.). Και πολλές φορές, όλα πάνε στράφι εκείνη τη στιγμή, γιατί ο αναλυτής είναι πολύ ευχαριστημένος που πάνε καλά τα πράγματα. Ακριβώς τη στιγμή που σκεφτόμαστε ότι πραγματοποιούνται πράγματα υπό την έννοια της αρμονίας, αντιλαμβανόμαστε ότι το υποκείμενο δεν υποφέρει καθόλου αυτό που του προσφέρουν. Το υποκείμενο μπαίνει σε μια στρατηγική, που όπως ο Λακάν την αποκάλεσε, είναι μια τακτική, μια στρατηγική να φεύγει από τον πόνο.

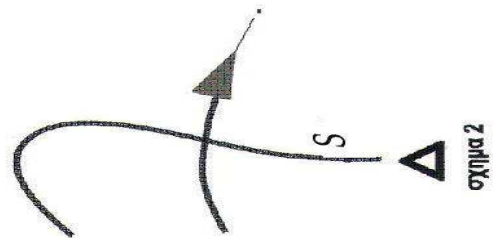
Ένα τέτοιο όνειρο είναι και αυτό της ωραίας κρεοπώλισσας. Δηλαδή εξαιρεί τον εαυτό της από την υγεία της αγάπης και πολλές φορές η πραγματοποίηση γίνεται όχι μόνο στα όνειρα, αλλά και στην πραγματικότητα. Η αναγκαιότητα για το υστερικό

υποκείμενο να επιλύσει, να συγυρίσει, την ανικανοποίηση της επιθυμίας κάνει να αποτύχει το τέλος μιας ανάλυσης υπό την έννοια της προσφοράς. Κι αυτό δεν σημαίνει ότι το υστερικό υποκείμενο δεν είναι γενναιόδωρο, αλλά όταν πρόκειται για επιθυμία, η γενναιοδωρία δεν έχει θέση.

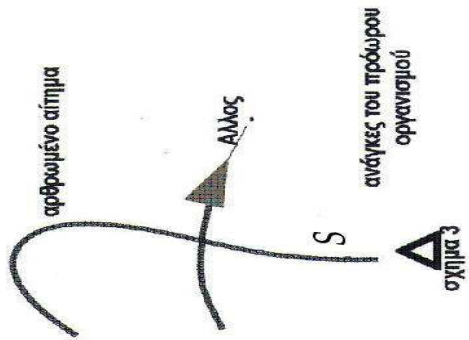

ο πρόωρος ζωντανός οργανισμός που η αναγκαιότητα θα κάνει αυτό το τριγωνάκι υποκείμενο

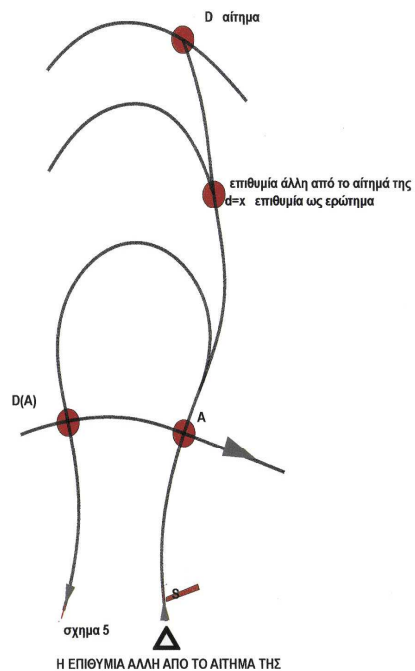
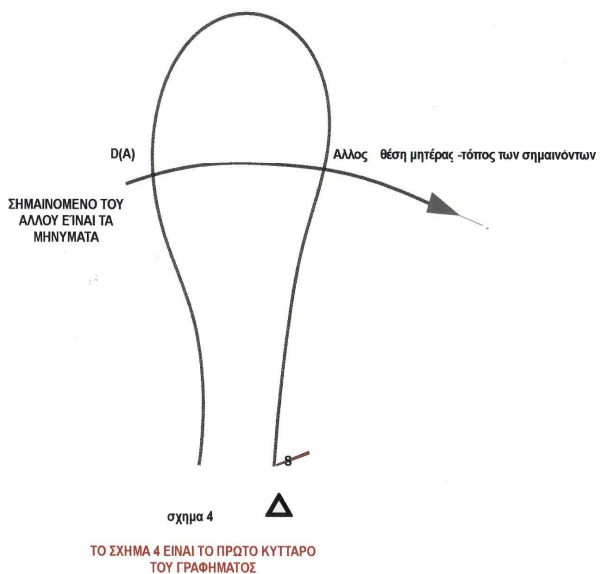

μέσα από το αίτημα ο ζωντανός οργανισμός μεταμορφώνεται σε υποκείμενο - το αίτημα πάντα η μητέρα

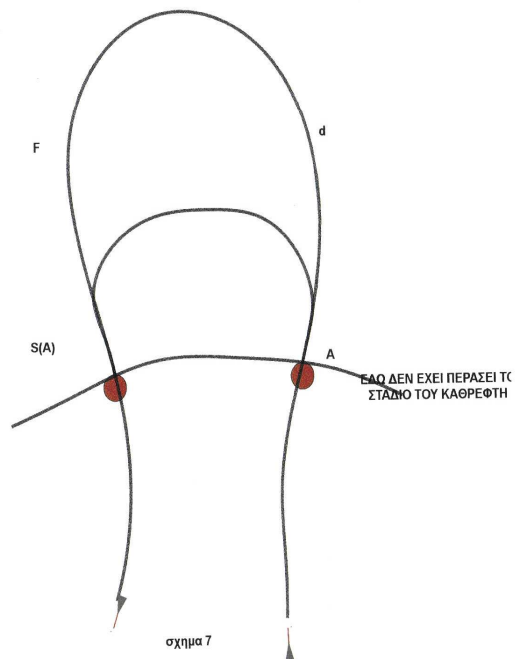
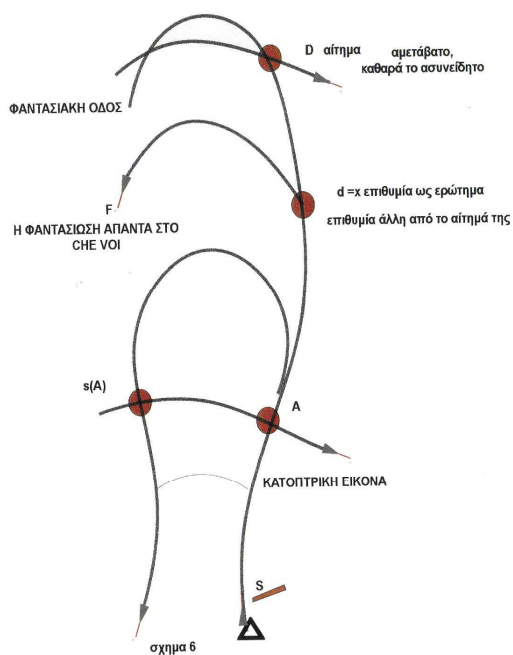

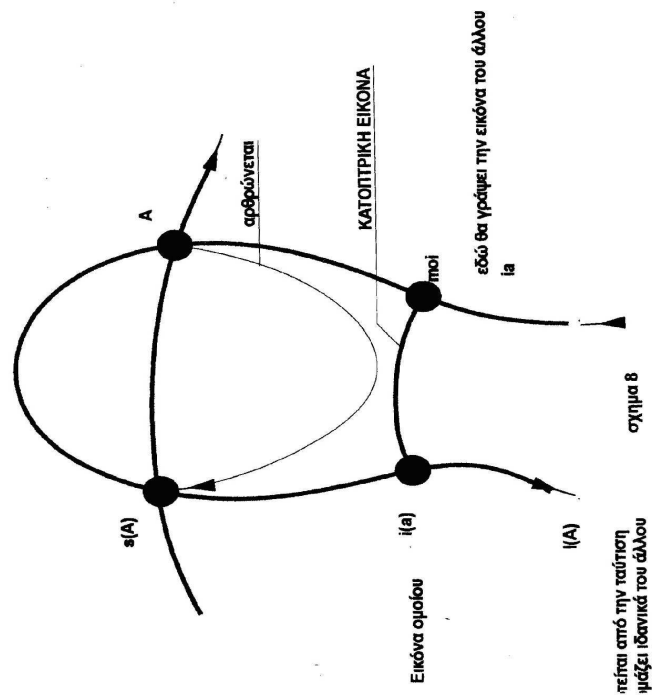
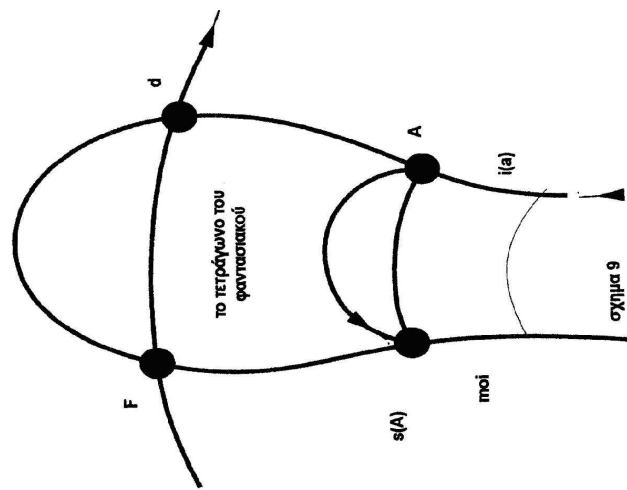
αυτό το μικρό ζωντανό θα γίνει υποκείμενο

ΑΙΤΗΜΑ ΠΟΥ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΝΕΙ ΤΗΝ ΑΝΑΓΚΗ ΣΕ ΕΝΟΡΜΗΣΗ

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙ ΝΑ ΚΑΝΕΙ ΤΟ Χ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ
ΑΓΑΠΗΣ ΝΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Η διαλεκτική του αιτήματος και της επιθυμίας στην κλινική και την θεραπεία των νευρώσεων*

Η επιλογή της μελέτης αυτού του Σεμιναρίου V, *“Τα μορφώματα του ασυνειδήτου”* του 1956-1958, έγινε διότι σ’ αυτό το Σεμινάριο, ο Λακάν, όπως και στα προηγούμενα, επανέρχεται στην ανακάλυψη του ασυνειδήτου από τον Φρόυντ, καταρχήν, μέσα από την μελέτη του των μορφωμάτων του ασυνειδήτου. Ο Φρόυντ ανακαλύπτει το ασυνείδητο μέσα από τα συμπτώματα των ασθενών του, και τις παραπαραξίες, όταν κανείς κάνει μία πράξη της οποίας του διαφεύγει η πρόθεση και στην οποία επομένως υπάρχει ένα λανθάνον περιεχόμενο, επίσης τις παραδρομές της γλώσσας, λανθάνουσα γλώσσα την αλήθεια λέγει, όπως λέει και το κοινό ρητό. Στο Σεμινάριο, *Τα μορφώματα του ασυνειδήτου*, ο Λακάν επεξεργάζεται κατ’ εξοχήν το μόρφωμα, που είναι το λογοπαίγνιο, δηλαδή το ευφυολόγημα, το Witz, γιατί σ’ αυτήν την μελέτη που κάνει ο Φρόυντ για το ευφυολόγημα μέσα από παραδείγματα που αναζητά στην λογοτεχνία, αποδεικνύει την σχέση που έχει το υποκείμενο με την γλώσσα και με τον λόγο, μια σχέση η οποία στηρίζεται σε μηχανισμούς της γλώσσας, όπως η μεταφορά και η μετωνυμία, οι οποίοι επίσης λειτουργούν και στην σχέση του υποκειμένου με το ασυνείδητο.

Το Σεμινάριο αυτό αποτελείται από πέντε μεγάλα υποκεφάλαια, το πρώτο είναι *Οι φροϋδικές δομές του πνεύματος*, Το δεύτερο είναι *η Λογική του ευνουχισμού*, το τρίτο *Η σήμανση του Φαλλού*, το τέταρτο είναι *Η διαλεκτική του αιτήματος και της επιθυμίας στην κλινική των νευρώσεων*.

Famillionnaire- Οικομμουριούχος

Στο υποκεφάλαιο *Οι φροϋδικές δομές του πνεύματος*, ο Λακάν αναφέρεται στα παραδείγματα που αναλύει ο ίδιος ο Φρόυντ στο κείμενό του για το ευφυολόγημα. Πρόκειται για το παράδειγμα του *famillionnaire* που μεταφράζουμε στα ελληνικά *οικειομμουριούχου*, πρόκειται για έναν νεολογισμό ο οποίος εμφανίζεται στον λόγο του

* Σεμινάριο του έτους 2004-2005 στο Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου Μελέτη του Σεμιναρίου V *Τα μορφώματα του ασυνειδήτου*.

ήρωα του συγγραφέα Χαϊνέ. Ο ήρωας του είναι ένας απλός πεντικουρίστας, ο οποίος έχει πολλή καλή σχέση με έναν πελάτη του, που ήταν μέλος της πλούσιας οικογένειας Ρότσιλντ. Ήταν πολύ ευτυχής που είχε αυτή τη σχέση και κάποια στιγμή λέει «με υποδέχθηκαν με ένα τρόπο οικειομμυριούχο (*famillionnaire*)». Ο Λακάν επανέρχεται στον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος Φρόυντ αναλύει αυτήν την παραδρομή, και το νόημα που δημιουργεί μέσα από τα σύνθετα του νεολογισμού αυτού, που είναι οικείο και εκατομμυριούχο. Οικείο σε σχέση με την οικογένεια, αλλά και το ενδόμυχο του υποκειμένου και εκατομμυριούχο σε σχέση με τον πλούτο τον οποίο ο απλός πεντικουρίστας, δεν έχει και στερείται. Μεταφορά και μετωνυμία λειτουργούν μαζί για τον σχηματισμό αυτού του μορφώματος. Ο Λακάν χαρακτηρίζει ως σκάνδαλο στην εκφορά του λόγου, αυτόν τον νεολογισμό και διερωτάται τι μπορεί να σημαίνει αυτό το σκάνδαλο, δημιουργώντας μ'αυτό το ερώτημα μια αφύπνιση ως προς το ποιο είναι το ασυνείδητο ερώτημα του υποκειμένου; Ποιά είναι η ασυνείδητη επιθυμία του;

Ο ίδιος ο Φρόυντ μιλά για την επιθυμία αλλά και την ζήλεια του πεντικουρίστα,,,, Συγχρόνως αυτός ο νεολογισμός γίνεται ένα ευφυολόγημα διότι δημιουργεί μια έκπληξη λόγω του ακατανόητου, που επιφέρει μια ευχαρίστηση. Γίνεται ευφυολόγημα από την στιγμή που επικυρώνεται από τον Άλλο, δηλαδή γίνεται μέσο επικοινωνίας και επιπλέον ένα είδος μετουσίωσης των βαθύτερων ασυνείδητων επιθυμιών του υποκειμένου.

Αυτές τις επεξεργασίες που έχει κάνει ο Φρόυντ ο Λακάν δεν τις παραμερίζει, τις έχει πάντα στην επιφάνεια της αναλυτικής του σκέψης και του αναλυτικού του προβληματισμού, εξ άλλου τα πρώτα χρόνια της διδασκαλίας του αξιολογούνται από τον ίδιο ως μια επιστροφή στον Φρόυντ. Εδώ έρχεται αντίθετα να τονίσει κάτι επιπλέον, δηλ τελικά, ποιά είναι η σχέση μέσα από αυτά τα παραδείγματα που ήδη υπάρχουν στον Φρόυντ, του υποκειμένου με την γλώσσα, με τον λόγο, και χρησιμοποιεί πλέον ο Λακάν όρους της γλωσσολογίας, μιας επιστήμης που ήδη είναι ανεπτυγμένη στην εποχή του και μιλάει με τους όρους που είναι ο λόγος-γλώσσα, το σημαίνον και το σημαινόμενο.

Ο Λακάν θέλει να εμβαθύνει, ως προς το πως αυτή η σχέση του ασυνειδήτου με τον λόγο συνδέεται επίσης με την επιθυμία στο υποκείμενο, και πως η επιθυμία στο υποκείμενο φέρεται από το σημαίνον. Ως προς αυτό το ερώτημα το Σεμινάριο αυτό είναι βασικό διότι εδώ υπάρχει μια μετακίνηση που γίνεται από τον Λακάν ως προς τον Φρόυντ και την επιθυμία. Διαμορφώνει την τοπολογία του ασυνειδήτου, με το γράφημα της επιθυμίας διότι σ' αυτό το Σεμινάριο θα χτίσει βήμα βήμα, θα τοποθετήσει πάνω στο γράφημα της επιθυμίας το υποκείμενο του ασυνειδήτου, σε σχέση με το αίτημα του Άλλου καθώς επίσης και την σχέση του υποκειμένου με την επιθυμία και την έλλειψη του αντικειμένου.

Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο επεξεργάζεται την λογική του ευνουχισμού και επομένως επανεξετάζει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Εισάγει, κατ' αρχήν, την έννοια της πατρικής μεταφοράς που είναι το Όνομα-του-Πατέρα κάνοντας μία νέα επεξεργασία πάνω στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα και ξεκαθαρίζοντας το τι είναι πατέρας. Διότι, για τον Λακάν, το υποκείμενο για να μπορέσει να δομηθεί θα πρέπει να μπορέσει να επέλθει σ αυτό η λειτουργία της πατρικής μεταφοράς. Θα πρέπει δηλαδή, να λειτουργήσει κάτι στο επίπεδο του πατέρα με την έννοια του συμβολικού πατέρα και ο συμβολικός πατέρας, λέει εδώ επί μακρόθεν, ότι δεν είναι απαραίτητα μία θέση η οποία κατέχεται από τον πραγματικό πατέρα ή με άλλο τρόπο, ο συμβολικός πατέρας δεν ταυτίζεται με αυτό που είναι ο ρόλος του πατέρα μέσα στην καθημερινότητα.

Ο πατέρας διαμεσολαβεί την αιγιματική επιθυμία της μητέρας x (τι θέλει; Che vuoi?) και είναι αυτή η λειτουργία η οποία έχει επιπτώσεις στον ψυχισμό των παιδιών, του μικρού ανθρωπίνου όντος με την σεξουαλικότητά του. Ο πατέρας είναι αυτός που έρχεται να απαγορεύσει, να απαγορεύσει το αντικείμενο επιθυμίας του παιδιού που είναι η μητέρα, πως όμως έρχεται να το κάνει αυτό, με ποιόν τρόπο; Έρχεται σ' αυτήν την θέση μέσα από την επιθυμία που έχει ο πατέρας για την μητέρα ως γυναίκα του. Το παιδί, το αγόρι, εκείνη τη στιγμή αναγνωρίζει στον πατέρα μια θέση ανδρική που λειτουργεί και ταυτίζεται σ' αυτήν, αλλά όμως ο πατέρας του απαγορεύει να κάνει αυτή την χρήση σ' αυτήν την στιγμή και αυτό είναι συγχρόνως και μία προστασία που δίνει.

Εκεί λοιπόν, αυτό που λέγεται στην πατρική μεταφορά και με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα περικλείει όλο το κτίσιμο ενός υποκειμένου που αρχικά είναι άμορφο με το σώμα του και με την εικόνα του σώματός του βασικά, με το σώμα ως πραγματικό. Η εικόνα του σώματός του είναι αυτή η οποία διαμορφώνεται στην σχέση του με την μητέρα, μέσα σε αυτή την τριαδική σχέση, που έρχεται να παίξει αυτόν τον ρόλο ο πατέρας, και αυτή η εικόνα του σώματος που είναι μία ιδανική εικόνα, που διαμορφώνεται και που έρχεται να πάρει την θέση αυτού που λέγεται στην ψυχαναλυτική θεωρία το εγώ, είναι η δομή, δηλαδή η μήτρα, της δημιουργίας αυτού που θα γίνει αργότερα το εγώ του ομιλούντος όντος, αυτό που είναι στα γαλλικά το je.

Το αίτημα και η επιθυμία

Καθορίζει λοιπόν το υποκείμενο του ασυνειδήτου και εισάγει την δομή της επιθυμίας μέσα από την διαμόρφωση του γραφήματος της επιθυμίας. Βασικά αυτοί οι τύποι είναι η τοπολογία του, και του επιτρέπει να επεξεργαστεί πως δημιουργείται το υποκείμενο του ασυνειδήτου και το αναλύει λεπτομερώς. Πως το παιδί οργανισμός αποκτά οντότητα μέσα από την ικανοποίηση της ανάγκης και πως σ' αυτήν την πρώτη ικανοποίηση αυτό που εισάγεται είναι το αίτημα της μητέρας, το αίτημα του Άλλου. Το

αίτημα τι είναι το αίτημα, σε ποιον απευθύνεται το αίτημα, ότι το αίτημα δημιουργείται μέσα από την ανάγκη, ότι αυτή η ανάγκη όταν ακριβώς εκφράζεται μέσα από τον λόγο γίνεται αίτημα, δηλαδή το αίτημα περνάει μέσα από το σημαίνον και επομένως εφόσον περνάει μέσα από το σημαίνον αναγκαστικά το σημαίνον το πέρνουμε πάντα από τον Άλλον δηλαδή ο λόγος μας δίνεται, τον ακούμε, αυτός ο Άλλος, που λέγεται ο μεγάλος Άλλος που είναι ο τόπος των σημαινόντων που είναι ο κώδικας, είναι ο τόπος των κανόνων ηθών, είναι ο τόπος της κουλτούρας. Η επιθυμία είναι κάτι το οποίο απορρέει από το αίτημα, είναι λοιπόν μέσα στην σχέση του υποκειμένου με το αίτημα που δημιουργείται η επιθυμία.

Θα ήθελα να υπογραμμίσω ένα βασικό σημείο της επιθυμίας, το οποίο είναι και αυτό το οποίο μας ενδιαφέρει, στο θέμα της κλινικής των νευρώσεων, ότι η επιθυμία έχει κάτι το οποίο είναι μία ρωγή θα λέγαμε, κάτι το οποίο δεν μπορεί να εκφραστεί μέσα από το σημαίνον, και αυτό ο Λακάν το παίρνει ήδη από τον Φρόυντ. Ο Φρόυντ είναι εκείνος ο οποίος θα πει και θα το πει γιατί θα το ανακαλύψει μέσα στην εμπειρία του με τους αναλυόμενους του ότι υπάρχει κάτι στην σεξουαλικότητα των ανθρώπων που αφήνει μία ρωγή, υπάρχει κάτι που θα μπορούσε κανείς να πει ότι δεν μπορεί να ολοκληρωθεί, να πάρει ένα όνομα όμως αυτή η ρωγή εμπλέκεται μέσα στην σχέση του ανθρώπου με τον εαυτό του, με το σώμα του, και βέβαια με αυτό που θα απευθύνει στον άλλο, στον σύντροφό του.

Εκεί λοιπόν υπάρχει το χάσμα που ο Λακάν θα το αποδώσει αργότερα με την διατύπωση **δεν υπάρχει σεξουαλική σχέση όσον αφορά στην σχέση των δυο φύλων**, όχι ότι δεν υπάρχει σεξουαλική πράξη αλλά δεν υπάρχει σημαίνον που να διαλεκτικοποιεί αυτό που συμβαίνει μεταξύ των δύο φύλων. Και θα πει βασικά για τον Φρόυντ ότι, αυτό που έκανε ο Φρόυντ είναι να φέρει αυτή τη διάσταση της επιθυμίας, το ότι το υποκείμενο απολαμβάνει από την επιθυμία του και αυτού του είδους την διαλεκτική της επιθυμίας, να την ξεκολλήσει από την αντίληψη που είχε, η φιλοσοφία, από την πλατωνική εποχή μέχρι και σήμερα για το τι είναι η επιθυμία, την οποία παρουσίαζαν πάντοτε σαν κάτι που αφορά μία ευχαρίστηση, επιθυμώ γιατί μου αρέσει ή επιθυμώ κάτι που θέλω, που με ευχαριστεί, παραγνωρίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο αυτήν την επιθυμία που είναι στον πυρήνα της διαστροφικής, αυτό είναι που έφερε στην επιφάνεια ο Φρόυντ και είναι αυτό το οποίο οφείλουμε να γνωρίζουμε ως αναλυτές. Η επιθυμία σε σχέση με τον λόγο και την ομιλία, έχει κάτι το ανεκπλήρωτο, ως προς το οποίο για κάθε υποκείμενο υπάρχει μία ιδιαίτερη διαδρομή και αυτό είναι που έρχεται η ψυχανάλυση να αποκαλύψει, αυτή την ιδιαίτερη διαδρομή να μπορέσει να την αναδείξει για τον κάθε ένα. Αναφέρεται δε σε δύο παραδείγματα που αφορούν αυτήν την διαστροφικότητα της επιθυμίας σε σχέση με την ενόρμηση, που είναι η σκοποφιλία και η επιδειξιμανία δηλαδή η ευχαρίστηση του υποκειμένου να τον βλέπει

ο άλλος, και να βλέπεται από τον άλλον και επίσης το σαδομαζοχιστικό σενάριο. (βλ. το άρθρο του Φρόυντ για το πεπρωμένο των ενορμήσεων).

Η κατάληξη του οιδιπόδειου παράγει το Ιδεώδες του Εγώ το οποίο δημιουργείται ακριβώς μέσα από την ταύτιση που κάνει το υποκείμενο με τον πατέρα, **γιατί γίνεται αυτή η ταύτιση;** Διότι το υποκείμενο αναζητά την επιθυμία του μέσα στην επιθυμία του άλλου, και αναζητώντας την επιθυμία του μέσα από την επιθυμία του άλλου θα πάρει αυτό που είναι τα εμβλήματα του Άλλου, δηλαδή ότι μπορεί να είναι σημαίνον για τον άλλον, παρ' όλα αυτά και η ίδια η επιθυμία του άλλου έχει κάτι το μη διαπερατό. Επειδή ακριβώς η επιθυμία του υποκειμένου είναι κάτι που σχετίζεται με τον λόγο, για να δημιουργηθεί περνάει μέσα από τον Άλλον, ο οποίος δεν δίνει την απάντηση πάντα μ' ένα ιδανικό τρόπο παρά μόνο μια πρώτη μυθική στιγμή - ο Φρόυντ μίλησε γι' αυτό μέσα από την αρχή της ευχαρίστησης- υπάρχει κάτι δηλαδή που πάντα θα μένει μέσα στην σιωπή, μέσα στο ανεκπλήρωτο, στο ανεπαρκές, μέσα σε κάτι, το οποίο δεν μπορεί να συλλάβει το υποκείμενο από την επιθυμία του άλλου. Εκεί υπάρχει για το κάθε νευρωτικό υποκείμενο μία διαφορετική σύνδεση, το πως θα αντέξει, δηλαδή το πως θα δρομολογήσει αυτήν την σχέση του με την επιθυμία του άλλου, δηλαδή τι λύση θα δώσει σε αυτό που γίνεται πρόσκομμα για εκείνο. Ποιό είναι το πρόσκομμα; Το πρόσκομμα είναι ακριβώς, ότι εκεί που το οιδιπόδειο σύμπλεγμα θα πρέπει να καταλήξει έτσι ώστε να στηρίξει μέσα από το ιδανικό-του-εγώ το υποκείμενο στις ταυτίσεις, του εκεί είναι το οιδιπόδειο που επιτρέπει την διευθέτηση της σεξουαλικότητας δηλαδή της ταύτισης με το φύλο, δηλαδή το τι είναι ένας άνδρας και το τι είναι μία γυναίκα.

Σ' αυτήν την διαδικασία αυτό το οποίο θα πρέπει να λύσει το οιδιπόδειο είναι το σύμπλεγμα του ευνουχισμού, δηλαδή είναι αυτή η σχέση του υποκειμένου με αυτό που διαφεύγει από την σχέση του με το σώμα του, που το οδηγεί να αναζητά απάντηση από τον ενήλικα. Παίζεται αυτή η τριάδα πατέρας- μητέρα- παιδί. Δεν είναι η οιδιπόδεια διαδικασία ίδια για το αγόρι και για το κορίτσι. Το αγόρι μέσα από την φαντασιακή προβληματική, που του δημιουργείται με το όργανό του μπαίνει στην διαλεκτική του έχειν ή του μη έχειν, ότι το έχει αλλά μπορεί και να μην το έχει, η ανδρική θέση και η σχέση με τον ευνουχισμό είναι αυτή. Το κορίτσι όμως λόγω της ανατομικής διαφοράς, εισάγεται στο οιδιπόδειο μέσα από το σύμπλεγμα του ευνουχισμού δηλαδή δεν έχει και αυτό θα πρέπει να το διαπραγματευτεί. Το κορίτσι μπαίνει σε μία άλλη λογική του είναι, ή δεν είναι ο φαλλός για τον πατέρα, έτσι, δημιουργείται μία άλλη λογική σύνδεση του κοριτσιού μέσα στο οιδιπόδειο με τον πατέρα. Ενώ για το αγόρι η σύνδεση αυτή με τον πατέρα είναι: το έχω όπως εκείνος, τώρα δεν μπορώ να το χρησιμοποιήσω γιατί υπάρχει η απαγόρευση από τον πατέρα, με την απειλή όμως θα έχω την δύναμη αυτού όταν θα γίνω σαν το πατέρα, ένας

άνδρας.

Η διαφορά στο κορίτσι, είναι ότι μέσα απ' αυτή τη θέση του να είναι ο φαλλός για τον πατέρα, δημιουργείται μία σχέση αγάπης με τον πατέρα, η οποία είναι πολύ πιο έντονη ή τέλος πάντων μία άλλου τύπου σχέση αγάπης, για το κορίτσι, διότι περιμένει να της δοθεί ο φαλλός που δεν έχει από τον πατέρα και το ζήτημα είναι πως θα γίνει η αποποίηση αυτής της θέσης, για να περάσει από αυτή τη φαντασιωσική διαδικασία, του έχειν ή μη έχειν από τον πατέρα, στην θέση να είναι ο φαλλός για έναν άνδρα. Εδώ έχουμε τον γυναικείο διχασμό, από τη μια η θέση της γυναίκας, από την άλλη η θέση της μητέρας, που βρίσκεται σε μια θέση -έχειν- τουλάχιστον στην αρχή.

Η κλινική των νευρώσεων

Η νεύρωση είναι η δομή που αποδεικνύει ότι κάτι σκοντάφτει, γλιστράει, στη σχέση του υποκειμένου με την ασυνείδητη επιθυμία, είτε υπό τη μορφή της ανεκπλήρωτης επιθυμίας είτε εκείνης της αδύνατης επιθυμίας.

Ας δούμε, καταρχήν, το υστερικό υποκείμενο διότι ο Λακάν λέει ότι το ίδιο το ιδεοληπτικό υποκείμενο από την στιγμή που μπαίνει στην ανάλυση είναι ένα υστερικό υποκείμενο, δηλαδή το καθορίζει μέσα από την σχέση που έχει το υστερικό υποκείμενο με το λόγο από την ομιλία. Λέει ο Λακάν, ότι έχει μία ιδιαίτερη σχέση, και αυτή πρέπει να την εξετάσουμε. Το θέμα της επιθυμίας, και της διαστροφής της επιθυμίας, εντάσσεται σ' αυτό που έχει να κάνει με αυτό που γλιστράει και σκοντάφτει για ένα υποκείμενο, και με ποιον τρόπο γλιστράει και σκοντάφτει, μας ενδιαφέρει, να το γνωρίσουμε και να επιτρέψουμε, στο υποκείμενο που ενδιαφέρεται να το γνωρίσει, ενδεχομένως να έχει πρόσβαση σ' αυτή τη γνώση, να αποκτήσει μια γνώση ως προς αυτό. Εδώ είναι ένα πεδίο στο οποίο μπορεί να γίνει συζήτηση μεταξύ της διαφοράς της ψυχανάλυσης από την ψυχοθεραπεία. Διότι η ψυχανάλυση αποσκοπεί στο πέραν της ίασης του συμπτώματος, σε μια δημιουργία νέας σχέσης του υποκειμένου με την ασυνείδητη γνώση μέσα από την αναλυτική επεξεργασία, αυτό που θα ονομάσει αργότερα ο Λακάν *η επιθυμία του αναλυτή* είναι διαφορετική δομικά από την επιθυμία του ψυχοθεραπευτή.

Λέει, ο Λακάν σ' αυτό το Σεμινάριο ότι ο Λαροσφουκώ έλεγε, ότι *σε δύο πράγματα δεν μπορούμε να προσηλώσουμε το βλέμμα μας, το ένα είναι ο ήλιος και το άλλο είναι ο θάνατος*. Θα σας έλεγα και εγώ το ίδιο, με το σύμπλεγμα του ευνουχισμού λέει ο Λακάν. Δηλαδή ότι ακριβώς δεν μπορούμε να πούμε μέχρι το τέλος τι είναι, και πως είναι καθ'ολοκληρία. Λέει π.χ. ο Λακάν ότι το βήμα του Φρόυντ ήταν ότι μας έδωσε ποιά ήταν η διαμόρφωση του υποκειμένου, ότι η διαμόρφωση του υποκειμένου γίνεται γύρω από μια συγκεκριμένη απειλή εξατομικευμένη θα έλεγα, πολύ ιδιαίτερη, παράδοξη, αρχαϊκή μάλιστα που προκαλεί τον τρόπο στην κυριολεξία, η οποία επέρχεται σε μία

αποφασιστική στιγμή αναμφίβολα, και είναι αυτό που μας δείχνει η εμπειρία της ανάλυσης του νευρωσικού υποκειμένου.¹

Σε μια τέτοια απειλή κάθε συγκεκριμένο υποκείμενο μπορεί να δώσει μία διαφορετική απάντηση, λύση μέσα από την δόμηση της δικής του φαντασίωσης στην οποία συνδράμουν και οι συγκυρίες της ζωής. Επομένως είναι πολύ διαφορετικές οι συντεταγμένες για κάθε υποκείμενο, οι συγκυρίες, και η δουλειά μας είναι πως θα γίνει η ύφανση μέσα από αυτές τις συγκυρίες και πώς μέσα από τη σύνδεση του υποκειμένου μ' αυτές στην ανάλυση το υποκείμενο να φθάσει να αναγνωρίσει την σχέση του με τον ευνουχισμό, με την δική του απόλαυση και επιθυμία, μέσα από το κάθε ιδιαίτερο ύφος του καθενός. Έλεγε ο Λακάν *l'homme c'est le style*. Ο άνθρωπος είναι το στυλ.

Ως προς αυτό το σύμπλεγμα τοποθετείται και το ζήτημα της επιθυμίας, η οποία δεν είναι τυχαίο ότι σχετίζεται μ'ένα σημάδι, είναι αυτό που έλεγα πριν ότι υπάρχει μία ρωγμή εξ αρχής, η οποία επιτρέπει σε αυτό το χάσμα να έχει μία σημαντική επίπτωση. Η ανθρώπινη επιθυμία, έχει κάτι διαστροφικό, το ρήμα *pervertir* στα γαλλικά η ανθρώπινη επιθυμία, έχει ένα χαρακτήρα βαθύτατα απροσάρμοστο δεν μπορούμε, ούτε να την προσαρμόσουμε, ούτε να την ομαλοποιήσουμε. Ο Λακάν μιλάει για το ότι υπάρχει μία δομή.

Τι είναι η δομή σε ένα υποκείμενο;

Σε ένα υποκείμενο η δομή έχει κάποια στοιχεία που κατασκευάζουν τη βάση για ένα υποκείμενο. Αυτά τα στοιχεία είναι συγκεκριμένα και αναλλοίωτα, δεν αλλάζει η δομή δηλαδή μπορεί η σχέση του υποκειμένου με την δομή να διαμορφωθεί διαφορετικά, να εξομαλυνθεί με την αναλυτική διαδικασία, να μετατραπεί η σχέση.

Η δομή όμως δεν αλλάζει και μέσα στην δομή αυτή η επιθυμία, έχει ένα λειτουργικό χαρακτήρα πολύ σημαντικό. Δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο καθορίζει την δομή δεν είναι κάτι που μπορούμε να το εξομαλύνουμε, να το θεραπεύσουμε, να το γιατρεύσουμε, αυτό θέλει να πει και μέσα και έξω από την ανάλυση.

Η επιθυμία του υστερικού

Οι ταυτίσεις είναι αυτές που επιτρέπουν στα υποκείμενα να στηρίζονται σε σχέση με μια εικόνα, ένα ρόλο, μια θέση, μέσω των ταυτίσεων τα υποκείμενα αποκτούν μια οντότητα στην ύπαρξή τους. Ο Λακάν, αναφέρεται σ'αυτό το κεφάλαιο στο πως ο Φρόυντ ανακάλυψε την επιθυμία, με την ανάλυση των ονείρων.¹ και μέσα από τη διήγηση μιας ασθενούς, δηλαδή μέσα από την ομιλία και το σημαίνον που ανακαλύπτει ο Φρόυντ μέσα από το όνειρο τι είναι η επιθυμία. Ανακαλύπτει π.χ. με το

¹ J. Lacan, Séminaire IV; Les formations de l'inconscient, éd. Seuil, σελ. 203

¹ Σ. Φρόϊντ, Η ερμηνεία των ονείρων, εκδ. Επίκουρος, κεφ. Η παραμόρφωση του ονείρου, σελ. 146-148

όνειρο της ωραίας κρεοπώλισσας την λειτουργία της επιθυμίας του υστερικού υποκειμένου. Η ωραία κρεοπώλισσα θέλει να φτιάξει ένα δείπνο και θέλει να αγοράσει καπνιστό σολωμό, αλλά κάτι γίνεται και το μαγαζί που πουλάει τον καπνιστό σολωμό είναι κλειστό, οπότε δεν γίνεται να κάνει το δείπνο αυτό και υπάρχει αυτή η ματαίωση. Μέσα από την ανάλυση του ονείρου και την ερμηνεία που της δίνει ο Φρόυντ αποδεικνύεται τελικά, ότι έχει ιδιαίτερη σημασία για αυτήν να μείνει η επιθυμία της ανικανοποίητη.

Αυτή η επιθυμία της ως ανικανοποίητη συνδέεται με την επιθυμία του καπνιστού σολωμού, αλλά αυτός ο καπνιστός σολωμός είναι βασικά η προτίμηση μιας φίλης της, υπάρχει η ταύτιση στην επιθυμία της φίλης της στην επιθυμία της άλλης γυναίκας, μια υστερική ταύτιση λέει ο Φρόυντ. Εκεί υπάρχει και το ζήτημα της επιθυμίας του άνδρα της, πως μπορεί, ενδεχομένως να επιθυμεί αυτή την φίλη της, ενώ είναι αδύνατη και υπάρχει ένα σεξουαλικό υπονοούμενο. Λέει ο Φρόυντ λοιπόν ότι πάντοτε τα υστερικά υποκείμενα θα αναφερθούν σε άτομα με τα οποία στην ταύτισή τους θα έχει υπάρξει κάποιος λιβιδινιακός σύνδεσμος μέσω κάποιου άλλου. Λέει το εξής *η υστερική μένει μετέωρη μπροστά σ αυτό το διχασμό μεταξύ του αιτήματος και της επιθυμίας μένει μετέωρη με την ανικανοποίητη επιθυμία, τι ζητάει από την ζωή της; Ζητάει την αγάπη αλλά ο τρόπος με τον οποίο ζητάει την αγάπη είναι πάντα επιθυμώντας κάτι άλλο, όταν μπαίνει σε μία σχέση δηλαδή.* Εδώ στην προκειμένη περίπτωση, επιθυμεί ο άνδρας της να μην της δώσει χαβιάρι ούτως ώστε να μπορούν να αγαπηθούνε μέχρι τρέλας. Μέσα από την ματαίωση κορυφώνεται η επιθυμία, μέσα από την έλλειψη της.

Επομένως, λέει, η δομή του υστερικού υποκειμένου παρουσιάζει μία αναγκαιότητα και είναι δύσκολο ένα υστερικό υποκείμενο να το βρούμε πάντα σε μία θέση. Είναι ένα υποκείμενο που είναι τόσο ανοιχτό στην ομιλία που αυτό κάτι δηλώνει, ανάλογα με ποιόν θα βρεθεί, ανάλογα με ποιόν θα μιλήσει, κάθε φορά θα είναι κάποιος άλλος.

Υπάρχει, λοιπόν, η αναγκαιότητα ανικανοποίητης επιθυμίας, επομένως δεν μπορεί να υπάρχει αμοιβαία ικανοποίηση, υπάρχει όμως αιχμαλωσία της επιθυμίας του υποκειμένου από την επιθυμία του άλλου. Αυτό είναι ένα δομικό στοιχείο στο οποίο το υστερικό υποκείμενο υπακούει με μεγάλη πειθαρχία, ότι η επιθυμία είναι η επιθυμία του Άλλου.

Θα μιλήσουμε φέτος και στο κλινικό εργαστήριο για την υστερία. Μην ξεχνάτε, ότι δεν είναι τυχαίο, ότι είναι τα υστερικά υποκείμενα που οδηγούνε τον Φρόυντ να ανακαλύψει το ασυνείδητο, γιατί οι γυναίκες ασθενείς θέλουν να μιλήσουν και μάλιστα είναι η ασθενής του Μπροϋρερ, Άννα Ο, που ονόμασε αυτή την θεραπεία talking cure, θεραπεία ομιλίας.

Το ερώτημα είναι, τι είναι αυτό τελικά που επιθυμεί στον άλλον το υποκείμενο και αυτό το οποίο επιθυμεί στον άλλον το υποκείμενο, ο Λακάν θα πει, είναι ο φαλλός.

Είναι το σημαίνον της επιθυμίας που είναι ο φαλλός μ' αυτήν την έννοια, θα επιθυμήσει το σημαίνον της επιθυμίας που είναι ο φαλλός. Εκεί λοιπόν θα δημιουργηθεί μία διαλεκτική μέσα στο πως θα επιθυμήσει αυτό το σημαίνον το υστερικό υποκείμενο, και το ιδεοληπτικό, με διαφορετικό τρόπο.

Δύο δομές της νεύρωσης λοιπόν, από τη μία η υστερία, και από την άλλη η ιδεοληπτική νεύρωση, και όμως έχουμε να κάνουμε και στις δύο περιπτώσεις με ένα υποκείμενο το οποίο σχετίζεται με το λόγο και την ομιλία, και κατά κάποιο τρόπο και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει αυτή η υστερική δομή, δηλαδή λέει ο Λακάν, ότι και στο ιδεοληπτικό υποκείμενο η επιθυμία είναι η επιθυμία του Άλλου. Μόνο που μέσα από την κλινική εμπειρία, το υστερικό υποκείμενο έχει μία σχέση με την αλήθεια, με την ομιλία και η σχέση που δημιουργεί με την γνώση, σύμφωνα με τον Λακάν, το υστερικό υποκείμενο απευθύνεται στο κύριο ώστε εκείνος να παράγει μια γνώση.

Η φαντασίωση και η ιδεοληπτική νεύρωση

Ο Λακάν μέσα από την κλινική της ιδεοληπτικής νεύρωσης, επεξεργάζεται την δομή της φαντασίωσης και είναι σ' αυτό το Σεμινάριο που μιλάει για πρώτη φορά για την δομή της φαντασίωσης, $\$ \leftrightarrow \alpha$ το διαγραμμένο υποκείμενο και την σχέση με τον άλλο, μικρό α . Το επιτρέπει ο ιδεοληπτικός και τα σενάρια των σαδιστικών του φαντασιώσεων.

Αναφέρεται και σχολιάζει άρθρα του Μπουβέ, γάλλου ψυχαναλυτή, κάποιες περιπτώσεις αναλυτών της εποχής του, οι οποίοι αναζητούν την λύση στην θεραπεία της ιδεοληπτικής νεύρωσης και επινοούν λύσεις μέσα από την ερμηνεία της αντιμεταβίβασης. Ο Λακάν θεωρεί ότι είναι μπερδεμένοι απ' τους ιδεοληπτικούς και ότι η ερμηνεία της αντιμεταβίβασης δεν βοηθάει στην εξάλειψη μάλλον του συμπτώματος. Στην περίπτωση της γυναικείας ιδεοληπτικής νεύρωσης που παρουσιάζει ο Μπουβέ μπορεί να εξαλείφθηκε η μεγάλη δυσκολία της συνύπαρξης με τον άλλο και να είναι ευχαριστημένη με την σεξουαλική απόλαυση του άνδρα της, όμως σχολιάζει ο Λακάν, παραμένει ψυχρή ή ίδια και δεν υπάρχει μετακίνηση ως προς την σχέση την δική της με την σεξουαλικότητά της.

Υπάρχει το θέμα στους αναλυτές και τα κείμενά τους τα οποία σχολιάζει, ότι μπαίνει φαίνεται και ο αναλυτής σ' αυτή την παγίδα, είναι πολύ δύσκολο γιατί είναι τόσο έντονη αυτή η αντικατοπτρική σχέση με τον άλλον στην ιδεοληπτική νεύρωση. Μέσα από ένα σενάριο πολλές φορές, σαδομαζοχιστικό, σαδιστικό λέει ο Λακάν, δεν υπάρχουν μόνο στους ιδεοληπτικούς οι σαδιστικές φαντασιώσεις, και τις συνδέει και με την πρωταρχική φαντασίωση της μαστίγωσης, που στον Φρόυντ συνδέεται με το αίτημα αγάπης από τον πατέρα.

Επίσης είναι διαφορετική μία επιθυμία η οποία είναι ανικανοποίητη, και η οποία

όμως έχει μέσα της το στοιχείο της πρόκλησης, γιατί ζητάει από τον άλλον, να του στερήσει κάτι, είναι αυτή η διαλεκτική που έχει το υστερικό υποκείμενο, ενώ από την άλλη ο ιδεοληπτικός βρίσκεται σε μία αδυναμία απέναντι στην επιθυμία δεν μπορεί να την στηρίξει. Δηλαδή είναι σε κατάσταση αφάνισης, φθίνουσα, στα γαλλικά είναι *evanouissante*, που αφανίζεται, ακόμα και το πρόσκαιρο, φευγαλαίο, για την επιθυμία του ιδεοληπτικού είναι η επιθυμία που αφανίζεται βαθμιαία.

Υπάρχουν οι κλινικές παρατηρήσεις του Φρόυντ, «Περίπτωση της Ντόρας» στις εκδόσεις Επίκουρος και από την άλλη είναι «Μελέτες της υστερίας» και αυτό στις εκδόσεις Επίκουρος και στην ιδεοληπτική νεύρωση είναι ο «άνθρωπος με τα ποντίκια».

Η ιστορία της νεύρωσής αυτού του ανθρώπου ξεκινάει από μία εμμονή ότι θα πάθει κάτι η κυρία που αγαπά καθώς επίσης και ο πατέρας του, ενώ είχε πεθάνει ο πατέρας του. Βέβαια αυτό στην αρχή δεν το ήξερε ο Φρόυντ, αλλά το ανακάλυψε. Ο πατέρας του βρίσκεται μπλεγμένος σε κάποια χρέη, τα οποία ήταν τελείως γελοία και τα μπερδεύει και κάποια στιγμή πρέπει να επιστρέψει κάποιο χρέος που έχει ο ό ίδιος στον λοχαγό και το άγχος του δημιουργεί πολλές επιπλοκές, ένα άγχος από το τίποτα. Και στην ανάλυση, με τον Φρόυντ, έρχονται κάποιες αναμνήσεις, απ' την παιδική ηλικία και λέει ο Φρόυντ, κάποια στιγμή ότι την ώρα που σηκώνεται από το ντιβάνι βλέπει μία έκφραση απόλαυσης στο πρόσωπό του. Η σχέση του ανθρώπου αυτού με τη σαδομαζοχιστική φαντασίωση που ακούει να αφηγείται ο λοχαγός σε σχέση με το ποντίκι, τον καταπνίγει και το σημαίνον του ποντικού μετατίθεται στη σχέση του με το χρέος.

Από τι υποφέρει ο ιδεοληπτικός, από τις σκέψεις του τις φαντασιώσεις του που είναι σκέψεις, εμμονές, που επανέρχονται, είναι μία σύνδεση, εκεί, πάρα πολύ ισχυρή και φυσικά μέσα σε αυτό το πλέγμα δεν μπορεί να υπάρξει η επιθυμία, δηλαδή αν επιθυμήσει π.χ. μία γυναίκα, υπάρχει μία ιστορία αγάπης με την γυναίκα, που στην περίπτωση του ανθρώπου με τα ποντίκια, είναι μία κυρία, μία εξιδανικευμένη σχέση, από την μία και από την άλλη, μπορεί να υπάρξει μία σχέση με την γυναίκα-πόρνη η οποία στην περίπτωση του ανθρώπου με τα ποντίκια, ήτανε μέσα από κάποιες παιδικές αναμνήσεις, κάποια εξαδέλφη, ήτανε να την παντρευτεί και τελικά δεν την παντρεύτηκε. Κατέληξε να πεθάνει στο πεδίο του πολέμου, και τίθεται αναλυτικά το ερώτημα, κατά πόσον ο τρόπος με τον τρόπο τον οποίο κατηύθυνε την θεραπεία ο Φρόυντ δεν τον αποδέσμευσε από την φαντασίωσή του.

Εδώ όμως αυτό που θα δούμε είναι, αυτή η **επιθυμία του άλλου** που για τον ιδεοληπτικό έχει μία αξία υπέρτατη υπερεγωτικά. Το χρέος ήταν κάτι που τον καταδυναστεύει μέχρι θανάτου, όπως στην περίπτωση του Ανθρώπου με τα ποντίκια, αυτό που λέει ο Λακάν, είναι πολύ ενδιαφέρον, είναι ότι ο ιδεοληπτικός μέσα στο φαντασιακό σενάριο το οποίο εκδραματίζεται με τον άλλον, είναι ο ίδιος ο οποίος

παίζει. Παίζει όμως σε πάρα πολύ δύσκολες θέσεις για τον ίδιο του τον εαυτό, οι οποίες δεν φαίνονται, είναι ασυνείδητες. Αυτή η επιθετικότητα που υπάρχει πολλές φορές είναι κάτι τό αμφίδρομο. Ο Λακάν στο κείμενο του των Γραπτών, *Η καθοδήγηση της θεραπείας και η δύναμή της*,¹ που είναι της ίδιας εποχής και καταληκτικό αυτού του Σεμιναρίου, μιλά για αυτή την φαντασιακή εκδραμάτιση μέσα στην μεταβίβαση και μάλιστα μέσα από ένα παράδειγμα, ένα από τα μοναδικά δικού του αναλυόμενου.

Στο Σεμινάριο αυτό ο Λακάν δίνει την έμφαση για το πως λειτουργεί η φαντασίωση για το υποκείμενο, $\$ < > \alpha$ όπου το μικρό άλφα είναι ο μικρός άλλος, ο ετέρος. Αργότερα στο Σεμινάριο του 1962-1963 *Το Άγχος*, θα μορφοποιηθεί ως ένα ιδιαίτερο αντικείμενο το αντικείμενο α , του οποίου η έλλειψη δημιουργεί άγχος στο υποκείμενο και βασικά εκφράζει ότι το υποκείμενο συναντά τη διαίρεσή του μέσα στον άλλο.

¹ Κεφ. V, Οφείλουμε να λάβουμε υπόψη την επιθυμία κατά γράμμα, στην *Direction de la cure*, p : 620.

Η πατρική μεταφορά*

Κεφ. VIII «Ο αποκλεισμός του ονόματος του πατέρα»

Ζακ Λακάν, Σεμιναρίου V Τα μορφώματα του ασυνειδήτου

Αυτό που ο Λακάν θέλει να αποδείξει εδώ σ' αυτό το κεφάλαιο, είναι οι επιπτώσεις του σημαίνοντος στην οικονομία της επιθυμίας. Και γι' αυτό ξεκινάει κάνοντας μια κριτική σχετικά με τις θεωρίες της επικοινωνίας, όσον αφορά στην ψύχωση.

Ο Λακάν θα δώσει κυρίως, εδώ, την περίληψη αυτών των αντιλήψεων, δηλαδή αυτό που ονομάστηκε η θεωρία του double-bind, η οποία έχει μεταφραστεί ως διπλή σχέση ή διπλό μήνυμα και σύμφωνα με τους θεωρητικούς της επικοινωνίας, παρουσιάζεται μέσα στη σχέση μητέρας-παιδιού. Ποια είναι λοιπόν αυτή η κύρια ιδέα μέσα σ' αυτή τη θεωρία της διπλής σχέσης; Είναι το ότι ένα μήνυμα το οποίο εκφέρεται από τον πομπό, ενέχει, στην ουσία, δυο μηνύματα, γεγονός το οποίο δημιουργεί για τον αποδέκτη ένα αδιέξοδο το οποίο είναι το τι σημασία να δώσει στο μήνυμα. Η αντίρρηση του Λακάν έγκειται ότι μέσα στο μήνυμα υπάρχει απαραίτητα η παρουσία του Άλλου, τόπου του σημαίνοντος.

Στην περίπτωση της παρουσίας του νεαρού εφήβου¹, στο Νοσοκομείο χθες, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπάρχει ένας αποκλεισμός του Ονόματος του Πατέρα, λόγω του γεγονότος ότι το υποκείμενο έχει ανάγκη να επικαλεστεί και να στραφεί σε ένα εξωτερικό νόμο, λόγω της έλλειψης ακριβώς στον ίδιο, του σημαίνοντος εκείνου, το οποίο οριοθετεί την ύπαρξη. Άρα, η θέση που ο Λακάν παρουσιάζει για την ψύχωση, είναι εκείνη της έλλειψης του σημαίνοντος του ονόματος του πατέρα. Το ερώτημα που τίθεται είναι, «τι είναι αυτό το οποίο έρχεται στη θέση αυτής της έλλειψης?».

Εδώ θα κάνω μια μικρή παρένθεση. Η πλειονότητα των αναλυτών, ακόμα και λακανικοί, πιστεύουν ότι μπορούν να βρουν το σημάδι της ψύχωσης μέσα στην ύπαρξη είτε του παραληρήματος, είτε των ψευδαισθήσεων. Μ' άλλα λόγια, όταν τίθεται το

* Σεμινάριο του Φόρουμ του Λακανικού πεδίου της Αθήνας Σάββατο 23 Μαρτίου 2003

¹ Επρόκειτο για έναν νεαρό έφηβο 14 ετών ο οποίος ήταν νοσηλευόμενος στην Μονάδα Εντατικής Θεραπείας του ΠΝΑ και ο οποίος είχε εισαχθεί διότι είχε τραπεί πολλές φορές σε φυγή και τον είχε φέρει η αστυνομία. Στην συνέντευξη με τον ψυχαναλυτή είχε σοβαρές δυσκολίες να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους έφευγε.

ερώτημα τι είναι αυτό που έρχεται στη θέση αυτού που λείπει, οι αναλυτές θα απαντούσαν ότι αυτό που έρχεται στη θέση αυτού που λείπει είναι οι ψευδαισθήσεις και το παραλήρημα. Εδώ, δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι, εάν πάρουμε, παραδείγματος χάρη, την περίπτωση του Σρέμπερ, που αποτελεί την κατεξοχήν περίπτωση ψύχωσης -μέσα από την οποία ο Φρόυντ κατασκεύασε την κύρια θέση του ως προς την ψύχωση- δεδομένου ότι πρόκειται για μια περίπτωση που ο Φρόυντ αναπτύσσει μέσα από τα απομνημονεύματα του ίδιου του προέδρου Σρέμπερ, θα δούμε ότι το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις αναπτύχθηκαν τη στιγμή που ο Σρέμπερ έκανε έναρξη της ψύχωσης στην ηλικία των 51 ετών.

Άρα, το θεμελιώδες ερώτημα που τίθεται για μας, είναι αν εμείς θα πρέπει να περιμένουμε τότε θα γίνει έναρξη της ψύχωσης προκειμένου να κάνουμε μια διαπίστωση της διάγνωσης της ψύχωσης, ή αν θα μπορούμε να έχουμε ένα τρόπο που να μας επιτρέπει να κάνουμε μια διάγνωση της ψύχωσης χωρίς να προϋπάρχουν απαραίτητα το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις. Γι'αυτό, λοιπόν, κάνω αυτή την παρένθεση. Διότι, σχετικά με τη χθεσινή περίπτωση του εφήβου, μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται ακριβώς για μια ψύχωση η οποία δεν έχει ακόμα αρχίσει.

Σε σχέση με το ερώτημα του Λακάν που λέει τι είναι αυτό που έρχεται στη θέση αυτού που λείπει, μπορούμε να εξετάσουμε, στη χθεσινή περίπτωση αλλά και σε άλλες περιπτώσεις, την παρουσία του περάσματος στην πράξη. Η παρουσία του περάσματος στην πράξη είναι, κατά τη γνώμη μου, μια ένδειξη ψύχωσης. Εδώ, κλείνω την παρένθεση λέγοντας ότι χρειάζεται να κατασκευάσει κανείς μια πολύ λεπτομερή κλινική όσον αφορά στη θέση του περάσματος στην κλινική της νέυρωσης. Εδώ πρόκειται για μια ολόκληρη ιστορία ως προς τη διαφορική διάγνωση του περάσματος στην πράξη, αλλά αυτό θα είναι θέμα για μια προσεχή ανάπτυξη.

Ωστόσο, αυτό που είναι πολύ ξεκάθαρο ως προς τη διάκριση ανάμεσα στον αποκλεισμό και την απώθηση, είναι ότι στην απώθηση τα πράγματα είναι πολύ συγκεκριμένα, αφού υπάρχει ένα σημαίνον που παραμένει ασυνείδητο. Όπου το σημαίνον το οποίο είναι ασυνείδητο και δεν αποτελεί μέρος των σημαινόντων που εκφέρονται, είναι εν δυνάμει εφικτό να το φέρει κανείς στον εκφερόμενο λόγο. Και αυτό είναι η ψυχανάλυση: το πώς να φέρουμε στο συνειδητό αυτό που βρίσκεται στο ασυνείδητο. Επομένως, η διαφορά μεταξύ απώθησης και διάκλεισης είναι ότι στην απώθηση, το σημαίνον δεν είναι πάνω στην σημαίνουσα αλυσίδα, αλλά όμως μπορεί εν δυνάμει να έρθει κάποια στιγμή, ενώ στη διάκλειση, αυτό για το οποίο πρόκειται είναι μια τρύπα.

Υπήρξε μια περίοδος στον Φρόυντ, όπου προσπάθησε να παρουσιάσει τα διάφορα ψυχωτικά φαινόμενα ως μορφώματα του ασυνειδήτου. Δηλαδή, προσπάθησε να δει, εκεί όπου υπήρχαν το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις, τι υπήρχε πίσω από

αυτά, στο ασυνείδητο και ερμήνευσε αυτό που έβρισκε στη θέση του απωθημένου, τελικά, ως μια τρύπα. Και τις συνέπειες αυτού τις βλέπουμε στο γεγονός ότι ο Φρόυντ έδινε ερμηνείες στους ψυχωτικούς και τότε οι ασθενείς πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο. Τελικά, το παραλήρημα και οι ψευδαισθήσεις δεν είναι μια μεταφορά, δεν είναι συγκροτημένα ως μια μεταφορά.

Επομένως, αυτό που λέει ο Λακάν είναι ότι, εδώ, η έλλειψη του σημαίνοντος είναι μια τρύπα και εάν το υποκείμενο συναντά αυτή την τρύπα, αυτό που παράγεται είναι μια αλυσιδωτή αντίδραση, δηλαδή το υποκείμενο υφίσταται συνολικά τις συνέπειες. Άρα, το ζήτημα της συνάντησης, με αυτό τον τρόπο της τρύπας έχει επιπτώσεις πάνω στο σύνολο των σημαινόντων.

— Θέλω να θέσω μια ερώτηση όχι σε σχέση με την πατρική μεταφορά, αλλά σε σχέση με αυτά που είπατε πιο πριν, σχετικά με τον άλλον που είναι ο θησαυρός των σημαινόντων. Αυτός ο άλλος είναι η μητέρα η οποία φέρνει τα σημαίνοντα. Και μέσα σ' αυτό, δεν μπορεί παρά να ενταχθεί και το όνομα του πατέρα. Είναι έτσι; Μπορούμε, δηλαδή, να εντάξουμε αυτό το σημαίνον στο σύνολο των σημαινόντων που φέρονται από τη μητέρα, καθώς και αυτό το σημαίνον περνάει επίσης μέσα από τη σχέση του υποκειμένου με τη μητέρα;

Πρόκειται για μια πολύ σημαντική ερώτηση που μου επιτρέπει να τη συνδέσω μ' αυτά που έπρεπε να πω μετά, αλλά θα τα πω τώρα. Όλο το ζήτημα μου φαίνεται, τελικά, ότι είναι το κατά πόσο ένα υποκείμενο έχει πρόσβαση στη συμβολοποίηση. Είναι αλήθεια ότι ο Λακάν αυτό το εξηγεί με ένα τρόπο πολύ ξεκάθαρο και συγχρόνως, όμως, είναι κάτι το οποίο είναι αρκετά πολύπλοκο. Και θα έλεγα ότι κατά κάποιο τρόπο μπορεί κανείς να καταλάβει με ποιο τρόπο ένα υποκείμενο δεν έχει εντάξει το συμβολικό. Υπάρχουν επίσης κι άλλες περιπτώσεις όπου αναρωτιόμαστε πώς μπόρεσε το υποκείμενο να έχει πρόσβαση στο ασυνείδητο. Υπάρχει λοιπόν κάτι που, τουλάχιστον για μένα, παραμένει αινιγματικό.

Η κεντρική ιδέα που ο Λακάν θα παρουσιάσει σ' αυτά τα δυο κεφάλαια, είναι ότι το γεγονός ότι ένα υποκείμενο έχει ή δεν έχει πρόσβαση στο συμβολικό, δεν εξαρτάται από το κατά πόσο έχει ή δεν έχει γονείς λιγότερο ή περισσότερο ευγενικούς. Δηλαδή, αυτό δεν εξαρτάται από το κατά πόσο έχει γονείς που έχουν αγαπήσει λίγο ή πολύ το παιδί. Και δεν εξαρτάται επίσης ούτε από την παρουσία ή την απουσία του πατέρα. Επομένως, είναι άχρηστο να αναζητήσει κανείς στοιχεία μέσα από την ιστορία των γονιών που να δηλώνουν την παρουσία ή την απουσία του πατέρα.

Τότε, ποιο είναι το σχήμα που ο Λακάν προτείνει για να μας πει με ποιόν τρόπο ένα υποκείμενο έχει πρόσβαση στο συμβολικό; Αυτό που ο Λακάν προτείνει, είναι η πρόσβαση του υποκειμένου στην πατρική μεταφορά. Αυτό σημαίνει ότι για να

μπορέσει το υποκείμενο να συγκροτηθεί πάνω σε μια νευρωτική δομή, πρέπει να παραχθεί μια μεταφορά την οποία ο Λακάν την ορίζει συγκεκριμένα ως μεταφορά του Ονόματος-του-Πατέρα.

Η πατρική μεταφορά έχει δυο χρόνους. Δεν εννοούμε βέβαια τους χρονολογικούς χρόνους. Όταν λέμε ότι ο Λακάν είναι στρουκτουραλιστής, αυτό σημαίνει ότι θέτει τα πράγματα με όρους δομής και όχι με όρους εξέλιξης. Δηλαδή, δεν μπορούμε ποτέ να πούμε ότι την πατρική μεταφορά το υποκείμενο την παράγει στην ηλικία των 6 μηνών. Δεν μπορούμε να πούμε ακόμα ότι να, εδώ τη βλέπω και την αγγίζω την πατρική μεταφορά. Ότι και να κάνουμε, ακόμα και μια μαγνητική τομογραφία ή ένα εγκεφαλογράφημα, δεν μπορούμε να την εντοπίσουμε. Μπορούμε όμως να συμπεράνουμε την ύπαρξή της.

Το σχήμα που ο Λακάν προτείνει για την πρόσβαση στη συμβολοποίηση, είναι ένα σχήμα με δυο χρόνους.

Ο πρώτος χρόνος, η συμβολοποίηση της μητέρας.

Γιατί όμως μιλάω για συμβολοποίηση της μητέρας, αφού πρόκειται για ένα όρο που ο Λακάν δεν τον χρησιμοποιεί παρά από το προηγούμενο Σεμινάριό του, που είναι, *Η σχέση αντικειμένου*, όπου μιλάει για τη συμβολική μητέρα; Δηλαδή, αυτό σημαίνει να μπορεί το παιδί να συμβολοποιήσει τη μητέρα. Το παιδί αρχικά είναι αντιμέτωπο με μια μητέρα που είναι εκεί και κάποια στιγμή αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι άλλες φορές η μητέρα είναι εκεί κι άλλες φορές δεν είναι. Το να μπορεί το παιδί να συμβολοποιήσει τη μητέρα σημαίνει να μπορεί να συνειδητοποιήσει ότι, όταν εκείνη δεν είναι εκεί, θα μπορεί να επιστρέψει. Να μπορεί να διατυπώσει ότι, όταν η μητέρα απουσιάζει, θα μπορέσει να επιστρέψει. Με άλλα λόγια, η συμβολοποίηση αφορά τα πήγαινε-έλα της μητέρας. Υπάρχει ένα κλινικό γεγονός που μαρτυρά την έλλειψη συμβολοποίησης και είναι τα υποκείμενα που δεν αντέχουν την απουσία της μητέρας.

Για παράδειγμα, υπάρχουν μερικοί σχιζοφρενείς που πρέπει να περάσουν τη ζωή τους κολλημένοι στη μητέρα τους, ή όταν η μητέρα λείπει για λίγο, το υποκείμενο αυτοκτονεί. Επίσης, έχουμε το φαινόμενο να αυτοκτονούν σχιζοφρενείς, όταν ο θεραπευτής τους φεύγει για διακοπές. Είναι επειδή είναι πεπεισμένοι ότι αφού ο θεραπευτής τους δεν βρίσκεται εδώ, δεν θα γυρίσει ποτέ πια. Αυτό είναι η έλλειψη της συμβολοποίησης της παρουσίας και της απουσίας. Η απουσία για αυτά τα υποκείμενα είναι συνώνυμη του θανάτου. Πρώτος λοιπόν χρόνος στη συμβολοποίηση είναι να συμβολοποιήσει κανείς τα πήγαινε-έλα της μητέρας.

Ο δεύτερος χρόνος, η συμβολοποίηση της απουσίας της μητέρας

Δηλαδή, ότι απουσιάζει γιατί έχει μια δουλειά. Ό,τι το υποκείμενο κατασκευάζει στη σχέση του με τη μητέρα του αρχικά, είναι ότι αυτό που ικανοποιεί την επιθυμία της είναι το ίδιο το παιδί. Δηλαδή, ότι το αντικείμενο των επιθυμιών της μητέρας είναι το ίδιο το παιδί.

Ας πάρουμε παράδειγμα την περίπτωση του μικρού Χάνς. Ο Λακάν μας λέει στο προηγούμενο Σεμινάριό του ότι, αρχικά, ο Χάνς είναι μέσα στην ευτυχία, γιατί πρόκειται για το τέλειο ειδύλλιο με τη μητέρα του. Δηλαδή, είναι πεπεισμένος πως είναι εκείνος που συμπληρώνει και ικανοποιεί τη μητέρα. Με άλλα λόγια, η επιθυμία της μητέρας αρκείται σε μια απάντηση που έχει να κάνει με το πρόσωπό του. Κι όλα πάνε μια χαρά μέχρι την ημέρα που αρχίζει να έχει στύσεις. Έχοντας στύσεις ο ίδιος, κατευθύνεται προς τη μητέρα του σε μια απόπειρα να τη σαγηνεύσει και εκείνη του λέει ότι όλα αυτά είναι αηδίες. Αυτό θα πει ότι, εκείνη τη στιγμή, το υποκείμενο διατυπώνει: «Μα, δεν είμαι εγώ!». Από κείνη τη στιγμή, αναδύεται το άγχος. Το άγχος είναι το σήμα ότι το υποκείμενο αναρωτιέται *ποια τελικά είναι η επιθυμία του Άλλου;*

Με άλλα λόγια, ο Χάνς είναι πεπεισμένος ότι αυτός είναι το αντικείμενο της επιθυμίας της μητέρας του, έως τη στιγμή που αντιλαμβάνεται ότι η μητέρα επιθυμεί άλλο πράγμα και όχι εκείνον. Άρα, ο δεύτερος χρόνος της συμβολοποίησης συνίσταται στο να συμβολοποιήσει κανείς ποια είναι η επιθυμία της μητέρας. Και αυτό που λέει ο Λακάν είναι, ότι εκείνη τη στιγμή, η μόνη προσφυγή που έχει το παιδί για να απαντήσει αυτό το ερώτημα, είναι η προσφυγή στο Όνομα-του-Πατέρα.

Πρέπει λοιπόν να πούμε ότι υπάρχουν δυο χρόνοι στη σύσταση αυτής της μεταφοράς: πρώτον, πρόκειται για τη συμβολοποίηση της απουσίας-παρουσίας και δεύτερον, πρόκειται για τη συμβολοποίηση της επιθυμίας της μητέρας.

— *Είχα κι εγώ στο μυαλό μου, όταν έκανα την ερώτηση, τις αντικειμενότητες σχέσεις, αλλά ήθελα να το συσχετίσω πιο άμεσα με το γεγονός ότι ακόμα και αυτή η σχέση του υποκειμένου με το Όνομα-του-Πατέρα περνάει μέσα από τη σχέση του με τη μητέρα.*

Το ερώτημα είναι σημαντικό γιατί έχει να κάνει με το ζήτημα της αιτιότητας στην ψύχωση. Δεν το βλέπουμε αυτό αρκετά εδώ, αλλά πρέπει να διαβάσουμε το κείμενο που βρίσκεται στα *Γραπτά για τη Θεραπεία των ψυχώσεων*. Ωστόσο, αυτό που προτείνει ο Λακάν είναι ότι, το αίτιο της ψύχωσης έγκειται βασικά στη θέση της μητέρας. Γιατί, απλά, για να μπορέσει το παιδί να συμβολοποιήσει την παρουσία-απουσία της μητέρας, θα πρέπει η μητέρα να απουσιάζει και λίγο.

Επομένως, μια μητέρα που είναι συνεχώς παρούσα, δεν δίνει την ευκαιρία στον άλλο να συμβολοποιήσει την απουσία. Άρα, υπάρχει μια άμεση ευθύνη της μητέρας. Και

για να είμαστε συνεπείς με αυτό που είπαμε πριν, αυτό ισχύει επίσης και για το δεύτερο χρόνο, διότι το παιδί παίρνει το σημαίνον από τη μητέρα. Αυτό που λέει ο Λακάν στο κείμενο αυτό των *Γραπτών*, είναι ότι το υποκείμενο θα μπορέσει να έχει πρόσβαση στο Όνομα-του-πατέρα, ανάλογα με τη θέση που η μητέρα αφήνει στο κύρος του λόγου του πατέρα. Δηλαδή, η «λακανική» μητέρα θα ήταν αυτή που θα έλεγε: «Αυτό θα το δεις με τον πατέρα σου». Ενώ μια όχι «λακανική» μητέρα θα έλεγε: «Ο πατέρας σου λέει ό,τι του κατέβει στο κεφάλι».

Γιατί όμως λέω ότι τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα; Διότι ο Λακάν μας αναφέρει μια περίπτωση όπου οι σχέσεις πατέρα και γιου είναι άμεσες και πρόκειται για την περίπτωση του προέδρου Σρεμπέρ, όπου ο πατέρας θεωρεί τον εαυτό του ως το νόμο. Δηλαδή, δεν είναι ένας πατέρας που λέει στο γιο του: «Υπάρχει ένας νόμος και είμαστε όλοι υποταγμένοι σ' αυτό το νόμο», αλλά ένας πατέρας που λέει: «Ο νόμος είναι έτσι, γιατί το λέω εγώ». Είναι η περίπτωση του πατέρα του Σρεμπέρ, ο οποίος ήταν νομοθέτης και υιοθέτησε απέναντι στο γιο του μια συμπεριφορά παιδαγωγού-νομοθέτη.

Συνοψίζοντας, λέω ότι σύμφωνα με το Λακάν υπάρχουν δύο δρόμοι για την ψύχωση: ένας δρόμος που εξαρτάται από τη μητέρα, όπου πρόκειται για μια μητέρα που μπορεί να δίνει θέση στο λόγο του πατέρα, αλλά ο ίδιος ο πατέρας δεν έχει υπόσταση. Δηλαδή, είναι ένας πατέρας που δεν έχει την υπόσταση του πατέρα. Είναι ο πατέρας του νέου που είδαμε χτες στο νοσοκομείο, δηλαδή ένας πατέρας που περιμένει το γιο του να γυρίσει. Επίσης, υπάρχει και ο άλλος δρόμος, όπου υπάρχει μια άμεση σχέση πατέρα-γιού. Όπως είπαμε, πρόκειται για την περίπτωση του Σρεμπέρ.

Άρα, βλέπουμε ότι υπάρχουν οδοί προς την ψύχωση που εξαρτώνται από τη μητέρα και οδοί που εξαρτώνται από τον πατέρα.

— Είναι σημαντικό αυτό, γιατί πολλές φορές υπάρχουν θεωρίες, οι οποίες βάζουν μόνο τη μητέρα σε μια θέση υπαιτιότητας για την ψύχωση και δεν λαμβάνουν υπόψη τους μια άλλη ενδεχόμενη περίπτωση, από την πλευρά της ποιότητας του πατέρα, όπως είναι οι θεωρίες για τη συμβιωτική ψύχωση. Ωστόσο, η αιτιολογία δεν βρίσκεται μόνο από την πλευρά της μητέρας.

Για το Λακάν, υπάρχουν δυο δρόμοι προς την ψύχωση: ο ένας είναι ο δρόμος όπου η μητέρα δεν επιτρέπει να υπάρξει πρόσβαση του παιδιού στο λόγο του πατέρα και ο άλλος είναι ο δρόμος όπου, ακόμα κι αν η μητέρα έχει επιτρέψει αυτή την πρόσβαση, ο πατέρας δεν μπορεί να λειτουργήσει.

Η σεξουαλική διάσταση στην ψυχαναλυτική κλινική*

Πολλοί άνθρωποι θέτουν ερωτήματα και διερωτώνται πάνω σ' αυτό το θέμα. Και βέβαια, η ανθρωπότητα δεν περίμενε την ψυχανάλυση για να τοποθετήσει τη σεξουαλικότητα σε μια θέση αρκετά ιδιαίτερη και αρκετά σημαντική.

Η σεξουαλικότητα πάντα ήταν ένα πρόβλημα. Το ότι πολλοί άνθρωποι θέτουν ερωτήματα δεν σημαίνει ότι έχουμε κι απαντήσεις. Πάντως, δεν έχουμε όλες τις απαντήσεις, αλλά δεν υπάρχουν άλλοι ψυχαναλυτές πριν ή μετά τον Φρόυντ, οι οποίοι να μπορούν να ανανεώνουν την προσέγγιση αυτού του θέματος.

Στο βάθος, το γνωρίζετε, οι αντιδράσεις της ανθρωπότητας στο θέμα της σεξουαλικότητας ήταν πάντοτε παράδοξες και πολύ παθιασμένες, δηλαδή παράλογες. Από τη μια πλευρά, υπήρχε η αποθέωση της σεξουαλικής ευχαρίστησης και από την άλλη, υπήρχε μια υποτίμηση, μια δυσπιστία και μια καταδίκη της σεξουαλικότητας. Και στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν ο Φρόυντ άρχισε να γνωστοποιεί την ανακάλυψή του και έθεσε τη σεξουαλικότητα στην καρδιά των νευρωτικών συμπτωμάτων, αυτό δημιούργησε ένα σκάνδαλο. Συγχρόνως, αυτό το σκάνδαλο απασχόλησε πάρα πολλούς ανθρώπους, οι οποίοι ενδιαφέρθηκαν γι' αυτό. Αυτό που ο περισσότερος κόσμος έχει συγκρατήσει από τη φροϋδική ανακάλυψη είναι, κατά κάποιο τρόπο, ο λεγόμενος φροϋδικός πανσεξουαλισμός, δηλαδή το οτιδήποτε μπορεί να έχει μια σεξουαλική σημασία. Και θυμάμαι, πριν από αρκετά χρόνια, ένα ηλικιωμένο πρόσωπο του περιβάλλοντός μου, όταν έμαθε ότι ενδιαφέρομαι για την ψυχανάλυση, μου απάντησε: *Α!, πρόκειται για το Φρόυντ, αυτό το γέρο-Εβραίο που έχει εμμονή με το σεξ!*

Είναι αλήθεια ότι ο Φρόυντ μίλησε πολύ για τη σεξουαλικότητα, μέσα από την οποία αιτιολόγησε διάφορα συμπτώματα και όλος ο κόσμος βέβαια ξέρει και έχει ακούσει για τη θεωρία της απώθησης, σε τέτοιο σημείο που αυτή έχει περάσει μέσα στον καθημερινό λόγο. Πάντως, στη Γαλλία, όταν κάποιος είναι λίγο ντροπαλός, λένε ότι έχει απωθημένα. Και το περιβάλλον του τον ενθαρρύνει να κάνει ψυχανάλυση, σίγουρα για να μπορέσει να μάθει να βγάζει τα απωθημένα του. Αυτό, όμως, που αντίθετα ξεχνάμε με ένα θεληματικό τρόπο, είναι ότι αν είναι αλήθεια ότι ο Φρόυντ έχει

* Ομιλία στην Αθήνα τον Μάρτιο του 2006.

συνδέσει τα συμπτώματα με τη σεξουαλικότητα, σε μια, όπως ονομάζεται, ασυμφιλίωτη σεξουαλική αναπαράσταση με τις ηθικές αξίες του υποκειμένου, τότε μια σεξουαλική σκέψη η οποία τρομοκρατεί το υποκείμενο και του δημιουργεί φρίκη, εκείνο την απωθεί και τότε το απωθημένο επιστρέφει υπό τη μορφή συμπτώματος.

Το πιο κλασσικό παράδειγμα είναι από τις *Μελέτες στην υστερία* του Φρόυντ, όπου πρόκειται για τη νεαρή γυναίκα, της οποίας η αδερφή πεθαίνει και η οποία λέει τότε στον εαυτό της: *Τώρα, ο γαμπρός μου είναι ελεύθερος για μένα!* Και βεβαίως, είναι τρομοκρατημένη απ' αυτή τη σοκαριστική σκέψη που κάνει και αμέσως, δημιουργεί ένα υστερικό σύμπτωμα το οποίο έρχεται να σηματοδοτήσει την απώθηση της σκέψης.

Αυτό στο οποίο αναφέρομαι συμβαίνει το 1894. Δύο χρόνια μετά, ο Φρόυντ συνεχίζει να δίνει μια σημαντική θέση στη σεξουαλικότητα, αλλά στην παιδική σεξουαλικότητα. Και βέβαια, αυτό είναι μια τελείως διαφορετική υπόθεση, την οποία ξεχνάμε θεληματικά. Από τη μια, υπάρχει μια κατάφαση ότι υπάρχει παιδική σεξουαλικότητα και στη συνέχεια, υπάρχει αυτή η καθοριστική αξία της παιδικής σεξουαλικότητας για την υπόλοιπη ζωή του υποκειμένου, δηλαδή αυτό που του συνέβη στην παιδική του ηλικία και τέλος, ο στόχος της ψυχανάλυσης, έτσι όπως ο Φρόυντ τον έχει ορίσει, είναι η άρση της παιδικής αμνησίας. Δεν πρόκειται λοιπόν για την επιστροφή της απωθημένης σκέψης, όπως σας έλεγα πριν στο παράδειγμα της αδερφής και του γαμπρού, δηλαδή την επιστροφή της τωρινής απωθημένης σκέψης, γιατί η άρση της απώθησης δεν αφορά μια πρόσφατη και επίκαιρη σκέψη.

Άρση της παιδικής αμνησίας στον Φρόυντ

Επομένως, το κριτήριο για μια ανάλυση, στον Φρόυντ, είναι η άρση της παιδικής αμνησίας. Ακόμα πιο συγκεκριμένα, η επιστροφή και η ανάλυση της ανάμνησης, του τρόπου με τον οποίο το υποκείμενο στην παιδική του ηλικία, ικανοποιούνταν σεξουαλικά, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο το υποκείμενο χρησιμοποιούσε μηχανικά το σώμα του κι αυνανιζόταν, καθώς επίσης και των φαντασιώσεων που το υποκείμενο δημιουργούσε και με τις οποίες συνόδευε αυτή τη σεξουαλική ικανοποίηση του σώματος. Υπάρχουν πάντοτε αυτά τα δυο πεδία που συνδυάζονται, δηλαδή το μηχανικό πεδίο κατά κάποιο τρόπο και οι φαντασιώσεις που το συνοδεύουν.

Επομένως για τον Φρόυντ, άρση της παιδικής αμνησίας δεν σήμαινε να θυμηθεί το υποκείμενο τον τρόπο της παιδικής του ικανοποίησης, αλλά, επίσης, να θυμηθεί το υποκείμενο τον τρόπο με τον οποίο έθεσε σ' αυτό ένα τέλος, τον τρόπο με τον οποίο αυτό σταμάτησε. Μ' άλλα λόγια, ποια ήταν τα εμπόδια που το υποκείμενο συνάντησε στη συνέχιση αυτής της ικανοποίησης και επίσης, με ποιόν τρόπο και με ποιο τμήμα παραιτήθηκε από αυτή την ικανοποίηση. Άρα, το υποκείμενο δεν παραιτείται από αυτές τις ικανοποιήσεις χωρίς να δώσει μια μάχη, μια μάχη ομηρική, γιατί θα χρειαστεί

να παραιτηθεί από μια πολύ σημαντική ευχαρίστηση. Όσοι από σας, παραδείγματος χάρη, έχουν προσπαθήσει να σταματήσουν το κάπνισμα, μπορούν να σχηματίσουν μια μικρή ιδέα, πολύ μικρή όμως, για τη μάχη που χρειάζεται να δώσει ένα παιδί για να παραιτηθεί από αυτή την ικανοποίηση.

Ποιος είναι ο λόγος, ποια είναι η σημασία, να θυμηθεί το υποκείμενο τον τρόπο της παιδικής του αυτής ικανοποίησης; Είναι σημαντικό, γιατί ακριβώς η παιδική σεξουαλικότητα και οι επιλογές της καθορίζουν τη σεξουαλικότητα στην ενήλικη ζωή, ακόμα και τη σεξουαλικότητα που ονομάζουμε φυσιολογική. Και όταν το υποκείμενο τη βιώνει ως φυσιολογική, δεν έρχεται να μας ζητήσει βοήθεια. Ωστόσο, οι δυσλειτουργίες της σεξουαλικότητας καθορίζονται από πολύ νωρίς από τις επιλογές της παιδικής σεξουαλικότητας.

Αυτή η άρση λοιπόν της παιδικής αμνησίας και η επιστροφή των αναμνήσεων επιτρέπει μια πλήρως ικανοποιητική σεξουαλικότητα; Επιτρέπει δηλαδή η άρση της απώθησης μια πλήρη αποφόρτιση, μια πλήρη ικανοποίηση, χωρίς κανένα όριο;

Αυτή είναι η άλλη ανακάλυψη της ψυχανάλυσης, η οποία είναι σκανδαλώδης. Όπως το λέει κι ο Φρόυντ μέσα στο κείμενό του *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό*, φαίνεται μάλλον ότι μέσα στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα υπάρχει κάτι το οποίο είναι καταδικασμένο να μην είναι πλήρως ικανοποιημένο και ότι τελικά η απώθηση δεν οφείλεται στην ύπαρξη του πολιτισμού, ούτε στην κοινωνική καταπίεση, αλλά υπάρχει, αντίθετα, κάτι μέσα στην ίδια τη σεξουαλικότητα που προκαλεί το γεγονός ότι κάτι δεν πάει καλά, κάτι δεν λειτουργεί πλήρως. Δεν είναι ότι δεν λειτουργεί καθόλου, λειτουργεί λιγότερο ή περισσότερο καλά, μερικές φορές πολύ καλά, αλλά ποτέ τόσο καλά όσο θα θέλαμε να λειτουργήσει. Υπάρχει πάντοτε κάτι που είναι πάντα σε αποτυχία, κάτι που πάντοτε αποτυγχάνει μέσα στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα.

Από την εποχή της σεξουαλικής απελευθέρωσης, αλλά ήδη κι πιο πριν, υπάρχει ένας περιρρέων λόγος που ενθαρρύνει τους ανθρώπους να απολαύσουν. Ίσως, μερικοί από σας γνώριζαν το πνεύμα του φροϊδοραϊχισμού που σημαδεύει ιδιαίτερα τη δεκαετία του '70, με τα συνθήματα «ειρήνη και αγάπη» και με τα παιδιά των λουλουδιών. Αλλά σήμερα, υπάρχουν κι άλλα ρεύματα που δεν είναι απαραίτητα διάδοχα αυτών που προανέφερα, τα οποία υπερασπίζονται το δικαίωμα στην απόλαυση. Ειδικά, αυτό που στην Αμερική ονομάζουμε το ρεύμα *queers*, το οποίο έχει προέλθει από τα ρεύματα των gay και των λεσβιών, από τις πιο ακραίες ομάδες, και του οποίου η Τζούντιθ Μπάτλερ είναι η πιο γνωστή εκπρόσωπος στο χώρο των εκδόσεων. Πρόκειται για ένα ρεύμα που εκπορεύεται όχι τόσο μέσα από ένα φροϊδοραϊχισμό, όσο μέσα από ένα λακανικό πνεύμα, ή καλύτερα από κάποιο συγκεκριμένο λακανικό ρεύμα, όπου η βασική ιδέα είναι ότι κάθε ταυτότητα βασίζεται σε ένα κοινωνικό σύστημα και ένα σύστημα λόγου και τελικά είναι μια υπόθεση

ταυτίσεων και ότι το υποκείμενο πρέπει να είναι ελεύθερο να επιλέγει τις ταυτίσεις που θέλει, να μπορεί δηλαδή να είναι αυτό που θέλει, ομοφυλόφιλος το πρωί, ετερόφυλος το μεσημέρι, τρανσεξουαλιστής το βράδι και σαδομαζοχιστής το σαββατοκύριακο. Πρεσβεύουν ότι το υποκείμενο πρέπει να κάνει απόλυτα αυτό που θέλει και κανένας δεν μπορεί να του απαγορεύσει αυτό που επιθυμεί και να επιλέξει τον τύπο απόλαυσης που θέλει για να έχει πρόσβαση στην ικανοποίηση. Όλα αυτά θα ήταν πολύ όμορφα, αν πραγματικά, έτσι όπως προϋποθέτει αυτή η θεωρία, θα μπορούσαμε να έχουμε πραγματικά πρόσβαση στην απόλαυση.

Απόλαυση, ευνουχισμός και φύλο

Όμως, όπως μας έχει πει και επαναλάβει ο Λακάν, αυτό ακριβώς που συμβαίνει είναι ότι η απόλαυση είναι αυτό που λείπει. Δηλαδή αυτή την ανεπάρκεια που ανακάλυψε ο Φρόυντ στη σεξουαλικότητα, ένα έλλειμμα το οποίο συνυπάρχει στην ίδια την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, ο Λακάν την ονόμασε έλλειψη του απολαμβάνειν. Είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Λακάν αναδιατύπωσε τον ευνουχισμό, έτσι όπως υπάρχει στον Φρόυντ. Ο ίδιος ο Φρόυντ ακολούθησε ένα δρόμο που μπορούμε να τον διαβάσουμε και να τον ξαναδιαβάσουμε με τα λακανικά κλειδιά. Σ' ένα πρώτο χρόνο, ο Φρόυντ είπε ότι αν η παιδική σεξουαλικότητα προκαλεί διαταραχές στην ενήλικη ζωή, είναι εξαιτίας του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Είναι, παραδείγματος χάριν, γιατί αγαπάει πολύ τον μπαμπά του, ή γιατί φοβάται πολύ τον μπαμπά του, που ένα αγόρι έχει δυσκολία να συμπεριφερθεί ως ένας άντρας. Επίσης, είναι, παραδείγματος χάριν, επειδή ένα κορίτσι είναι πολύ συνδεδεμένο με τον πατέρα του και γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να δημιουργήσει μια σχέση μ' έναν άντρα στην ενήλικη ζωή. Στο βάθος, ο τωρινός σύντροφος του υποκειμένου είναι ένα υποκατάστατο του οιδιπόδειου συντρόφου του. Κι όπως πρόκειται λοιπόν για ένα ασυνείδητο υποκατάστατο, αυτό παραλύει το υποκείμενο, λόγω ακριβώς της απαγόρευσης. Τότε, η ιδέα ήταν να μετατρέψουμε αυτές τις οιδιποδειακές καθηλώσεις, προκειμένου να επιτρέψουμε στο υποκείμενο να αντιληφθεί ότι η γυναίκα που αγαπάει δεν είναι η μητέρα του και ότι επομένως, είναι επιτρεπτή σεξουαλικά γι' αυτόν.

Βέβαια, εδώ, κάνω μια λίγο ακραία καρικατούρα, όμως η ιδέα των οιδιποδειακών καθηλώσεων υπάρχει. Αλλά ξέρετε ότι ο Φρόυντ, μέσα από την ανακάλυψη του οιδιπόδειου συμπλέγματος, μίλησε για το σύμπλεγμα του ευνουχισμού. Ακριβώς, το σύμπλεγμα του ευνουχισμού στο αγόρι, για τον Φρόυντ, είναι αυτό που θα έπρεπε να θέτει ένα τέλος στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα, θέτοντας ένα τέλος στις οιδιποδειακές και ανανιστικές φαντασιώσεις. Το σύμπλεγμα του ευνουχισμού ως απειλή, απειλή που έρχεται να γίνει ως προς τον τρόπο της ικανοποίησης, δηλαδή ως προς την απόλαυση, οδηγεί το υποκείμενο να σταματήσει τις πρακτικές του. υπάρχει μια φράση πολύ

γνωστή του Φρόνυτ, η οποία λέει ότι το υποκείμενο παραιτούμενο από τον ευνουχισμό σώζει, κατά κάποιο τρόπο, το όργανο, αλλά όμως χάνει τη λειτουργία του και ο Φρόνυτ είναι ανεξάντλητος πάνω στις θεωρίες της παιδικής σεξουαλικότητας, οι οποίες συνοδεύουν αυτή την εξέλιξη από τον Οιδίποδα στον ευνουχισμό, για το αγόρι και από τον ευνουχισμό προς τον Οιδίποδα, για το κορίτσι. Γιατί το κορίτσι, σύμφωνα με τον Φρόνυτ, έχει δει ότι του λείπει κάτι και έχει κρίνει κι έτσι, προσφέρει στον εαυτό του ένα διαφορετικό δρόμο για να μπορέσει να επανακτήσει αυτό που του λείπει, από τη θέση που μπορεί να πει *Όχι, δεν μου λείπει*, δηλαδή ότι αυτό θα φυτρώσει, μέχρι τη φυσιολογική οδό, όπου θα περιμένει έναν άνδρα να της δώσει αυτό που της λείπει.

Όλες αυτές οι παιδικές σεξουαλικές θεωρίες περιστρέφονται γύρω από τη διαπίστωση της σεξουαλικής διαφοράς, γύρω από τη διαπίστωση ότι υπάρχουν αυτοί που έχουν το όργανο κι αυτοί που δεν το έχουν. Κι ο Φρόνυτ επιμένει μέχρι το τέλος ότι η ύπαρξη του αιδοίου παραμένει άγνωστη. Αυτό μπορούμε να το συζητήσουμε, δηλαδή να μιλήσουμε για τη βιολογική πραγματικότητα αυτού, αλλά θα πρέπει να ερμηνεύσουμε αυτή τη φροϋδική κατάφαση μέσα από την καθοριστική αξία του ευνουχισμού. Κι ότι όλες οι θεωρίες που κατασκευάζει το παιδί, ότι ο ένας το έχει κι ο άλλος δεν το έχει, είναι τελικά, κατά αυτόν τον τρόπο, παραληρηματικές, παραληρηματικές όσον αφορά τη βιολογική τους ακρίβεια, όσον αφορά την επιστημονική τους αλήθεια. Αλλά, όσον αφορά την αλήθεια του υποκειμένου, αυτή δεν είναι η αλήθεια της επιστήμης που είναι η ακρίβεια, ενώ από την πλευρά της υποκειμενικής αλήθειας, δεν υπάρχουν δυο φύλα, αλλά ένα φύλο. Και έτσι, τα υποκείμενα μοιράζονται σε δυο κατηγορίες, τα υποκείμενα που έχουν το όργανο και τα υποκείμενα που δεν το έχουν, πράγμα που ανοίγει την πόρτα σε διάφορες θεωρίες, για το τι σημαίνει να το έχει κανείς ή να μην το έχει, γιατί να το έχει ή να μην το έχει κανείς.

Καταλήγουμε επομένως από τον Οιδίποδα που προϋποθέτει μια μητέρα και έναν πατέρα που είναι καθορισμένοι και συγκεκριμένοι, σε μια θεωρία του ευνουχισμού, όπου τα δυο φύλα δεν είναι δεδομένα. Η σεξουαλική διαφορά δεν είναι κάτι το προφανές, αλλά αποτελεί ένα ερώτημα, ένα αίνιγμα για το υποκείμενο. Πρόκειται για ένα αίνιγμα που το υποκείμενο θα το λύσει χάρη στη θεωρία που θα επιλέξει, γιατί ο καθένας δημιουργεί μια δική του θεωρία που προτιμά. Και ο Φρόνυτ σ' αυτό είναι επίσης ανεξάντλητος, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο αυτές οι θεωρίες εξελίσσονται και καθλώνονται στον καθένα. Επομένως, όλες αυτές οι θεωρίες, όποιες και να είναι, είναι ανακριβείς θεωρίες, οι οποίες, λίγο ή πολύ, δίνουν στο υποκείμενο έναν οδηγό χρήσης της σεξουαλικής του ταυτότητας, ο οποίος θα συνεχίσει να ισχύει και να κυβερνά τη σχέση του υποκειμένου με το φύλο του, με τη σεξουαλικότητά του, αλλά

και τη σχέση του με το άλλο φύλο, πράγμα που ακόμα και στην ενήλικη ζωή, θα μπορούσαμε να πούμε, τελικά, ότι η σχέση άνδρα-γυναίκας δεν έχει τίποτα το φυσικό.

Κατά βάθος, αυτό είναι το σημαντικό και ο Φρόυντ το λέει πολύ καθαρά ότι η σεξουαλική ζωή είναι το αποτέλεσμα μιας κατασκευής και δεν είναι κάτι το οποίο επιβάλλεται στο υποκείμενο μ' έναν φυσικό τρόπο, καθώς δεν υπάρχει ένας φυσικός τρόπος έλξης του ενός φύλου προς το άλλο, όπως δεν υπάρχει κι ένας φυσικός τρόπος σεξουαλικής ικανοποίησης. Ο τρόπος λοιπόν της σεξουαλικής ικανοποίησης και η θέση του φύλου είναι αποτέλεσμα μιας ιδιαίτερα πολύπλοκης κατασκευής, φυσικά πάνω στη βάση μιας ανάγκης, αλλά μιας ανάγκης η οποία δεν δίνει καμία ένδειξη ως προς τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ικανοποιηθεί.

Διαπιστώνουμε ακόμα ότι και η άρση της απώθησης από το οιδιπόδειο, η άρση της παιδικής αμνησίας και η διαλεύκανση της παιδικής σεξουαλικότητας, διαλεύκανση αυτού που κινεί τη σεξουαλικότητα του υποκειμένου, δεν του δίνει πρόσβαση σε μια φυσική σεξουαλικότητα. Γιατί τίποτα δεν εγγυάται, παραδείγματος χάρη, όταν μια γυναίκα και ένας άντρας αγκαλιάζονται και φιλιούνται, ότι υπάρχει κάποιου τύπου πρόσβαση του ενός φύλου στο άλλο.

Μ' άλλα λόγια, όπως λέει ο Λακάν, η σεξουαλική πράξη δεν εγγυάται ποτέ στο υποκείμενο ότι ανήκει σε ένα φύλο, γιατί η είσοδος στη σεξουαλική ζωή του ενήλικα, στηρίζεται, όπως πολλές φορές το έχω πει, πάνω στην ταύτιση. Σε μια ταύτιση, όπου η σεξουαλική θεωρία του υποκειμένου λέει τι είναι το να είναι κανείς άντρας, τι είναι το να είναι γυναίκα, τι είναι το να βρίσκεται ένας άντρας και μια γυναίκα μαζί και τι συμβαίνει τότε. Δηλαδή, πρόκειται πάντα για μια ταύτιση: να κάνω τον άντρα ή να κάνω τη γυναίκα. Γι' αυτό και η θεωρία *queers* το άρπαξε αυτό, γιατί πρόκειται για μια ταύτιση, η οποία λέει *Ας ταυτιστούμε μ' αυτό που θέλουμε!* Μόνο που τελικά δεν μπορούμε να ταυτιστούμε όπως θέλουμε.

Ο λόγος και το νόημα της αγάπης, η λειτουργία της λίμπιντο

Ο Λακάν έψαξε εκ νέου αυτή τη φροϋδική επεξεργασία και την αναδιατύπωσε μέσα από αυτό που εισήγαγε στην προσφορά του Φρόυντ. Πρόκειται για τη θεωρία του για τη γλώσσα, το λόγο. Γιατί, τελικά, όλες αυτές οι θεωρίες περί ταυτίσεων είναι υπόθεση του λόγου.

Ο λόγος αποφυσικοποιεί, δηλαδή εξανθρωπίζει το ανθρώπινο ον. Γεγονός που μας οδηγεί να πούμε ότι στο ανθρώπινο ον δεν υπάρχει τίποτα που να είναι ένστικτο και ότι τελικά όλες οι συμπεριφορές του και οι στάσεις του είναι κοινωνικά και γλωσσικά καθορισμένες. Το ζώο ξέρει τι να κάνει το σώμα του προκειμένου να τραφεί, να προφυλαχθεί και να επιβιώσει. Ενώ, αντίθετα, το ανθρώπινο ον δεν γνωρίζει τίποτα απ' αυτά, αν δεν του το μάθει κάποιος. Και όχι απλά, μ' ένα τρόπο που μια μητέρα-ζώο

μπορεί να μάθει στα μικρά της τη συμπεριφορά της ράτσας της. Στο βάθος, η μητέρα θα πρέπει να μεταδώσει ένα μοντέλο, το οποίο είναι περισσότερο ένα λιβιδινικό μοντέλο, παρά ένα μοντέλο συμπεριφορών.

Μ' άλλα λόγια, λόγω της ύπαρξης του λόγου στον άνθρωπο, όλες οι ανθρώπινες συμπεριφορές αποκτούν το νόημα της σημασίας της αγάπης. Όλες οι ανθρώπινες συμπεριφορές, ακόμα και οι πιο φυσικές, είναι δημιουργήματα των σχέσεων αγάπης. Πρόκειται για σχέσεις αγάπης μέσα από τις οποίες κάτι μεταδίδεται λιβιδινικά. Και βεβαίως, μιλάμε για αγάπη με την έννοια του πνευματικού γεγονότος, του συναισθήματος, αλλά πάντα η αγάπη είναι συνδεδεμένη με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Ας πάρουμε, παραδείγματος χάρη, τη διατροφή. Για τη μητέρα, το γεγονός ότι το παιδί τρώει αυτό που του ετοιμάζει, είναι ακόμα μια απόδειξη αγάπης για εκείνη. Και το να ταΐζει το παιδί της είναι για εκείνη μια εκδήλωση αγάπης. Υπάρχει η αγάπη ως συναίσθημα, αλλά πάντοτε η αγάπη είναι συνδεδεμένη με ένα αντικείμενο.

Το ίδιο συμβαίνει και στην εκπαίδευση των σφιγκτήρων, όπως στο θέμα της καθαριότητας του παιδιού, όπου η μαμά ζητάει τα κακά του μικρού παιδιού και είναι πολύ ευχαριστημένη όταν το παιδί της τα δίνει. Άρα, το να δίνει το παιδί τα κακά του, ένα μέρος του σώματός του, στη μητέρα του είναι κι αυτό ένα σήμα αγάπης. Κι ακόμα και σ' αυτό το επίπεδο δεν υπάρχει καμιά ενστικτώδης συμπεριφορά.

Εξού λοιπόν και οι διαταραχές της διατροφής και της πέψης κι όλες οι σωματομετατροπές, για τις οποίες έχει μιλήσει ο Φρόυντ, όπως η άρνηση της τροφής. Ο Λακάν λέει ότι το παιδί που έχει τραφεί με την περισσότερη τροφή, δηλαδή την περισσότερη αγάπη, είναι αυτό που αρνείται την τροφή. Και υπάρχει μια τέτοια θεωρία για την ανορεξία, όπου η μητέρα ταυτίζει πάρα πολύ την αγάπη της με την τροφή. Για τη μητέρα αυτή, η αγάπη της περιορίζεται στην τροφή που δίνει στο παιδί και το παιδί λέει *Όχι, όχι, δεν το θέλω να το φάω αυτό, γιατί η αγάπη είναι κάτι άλλο!* Υπάρχουν δυο ακραίες συμπεριφορές: υπάρχει το παιδί στο οποίο πετάμε την τροφή και δεν πεινάει, γιατί το να πεινάει το παιδί δεν είναι μόνο θέμα βιολογικής πείνας, αλλά και θέμα πείνας του Άλλου. Δηλαδή, από τη μια, πρέπει να υπάρχει η αγάπη κι από την άλλη, αν υπάρχει πολλή αγάπη στο αντικείμενο «τροφή», τότε το αντικείμενο έρχεται να κολλήσει και το παιδί δεν το θέλει, γιατί αυτό δεν είναι η αγάπη.

Εδώ, μπορούμε επίσης να μιλήσουμε και για τα συμπτώματα της διάρροιας και της δυσκοιλιότητας. Είναι λοιπόν μια από τις εξηγήσεις του πανσεξουαλισμού του Φρόυντ, όταν λέει ότι υπάρχει σεξουαλικότητα παντού, εννοώντας περισσότερο ότι υπάρχει λίμπιντο παντού. Βέβαια, όταν μιλάω κατ' αυτόν τον τρόπο για τη διατροφή, εννοούμε τη λιβιδινική λειτουργία στο ανθρώπινο ον. Αλλά ακόμα όσον αφορά το στοματικό και το πρωκτικό αντικείμενο, αυτό το αντικείμενο είναι ισοδύναμο με την ανάγκη και καλύπτει ακριβώς την ανάγκη.

Το οιδιπόδειο, ένας μύθος

Επανερχομαι στον θέμα του ευνουχισμού που ο Λακάν το πήρε πολύ σοβαρά. Ο Λακάν λέει για το οιδιπόδειο του Φρόυντ, ότι πρόκειται για ένα μύθο. Από την αρχή της διδασκαλίας του ο Λακάν ήταν πολύ κριτικός, όσον αφορά στο οιδιπόδειο. Δεν λέει βέβαια ότι ο πατέρας και η μητέρα δεν είναι σημαντικοί στην υποκειμενική ανάπτυξη του παιδιού, αλλά όμως, επαναπροσδιορίζει τις λειτουργίες τους σε σχέση με το Φρόυντ. Η μητέρα όντας ακριβώς εκείνη που εξασφαλίζει τις ανάγκες του παιδιού, είναι εκείνη που συνδέεται με τη λειτουργία της ομιλίας και της αγάπης. Ο πατέρας έχει και μια άλλη λειτουργία, πέρα από την ευνουχιστική λειτουργία που του αποδίδει ο Φρόυντ. Ο Λακάν πάντοτε κορόιδευε αυτή την αντίληψη, όπου ο πατέρας είναι ο ζηλιάρης, αυτός που κατέχει όλες τις γυναίκες, ο απειλητικός. Για το Λακάν, ο πατέρας έχει μια τελείως διαφορετική λειτουργία από το να είναι εκείνος που τρομοκρατεί το υποκείμενο. Αντίθετα, είναι εκείνος που καθησυχάζει, που ηρεμεί το υποκείμενο και του δίνει μια εφικτή έξοδο από την αιχμαλωτιστική σχέση που έχει με τη μητέρα, γιατί μπορούμε να μιλήσουμε για τις ανάγκες της διατροφής και της καθαριότητας του παιδιού, εκεί όμως που πραγματικά εισάγεται μια ασυμφωνία, μια δυσαρμονία, είναι το θέμα της σεξουαλικότητας. Αν μπορούμε να πούμε ότι το στοματικό και το πρωκτικό πεδίο είναι λιβιδινοποιημένα στη μητέρα, ότι δηλαδή, σ' αυτά τα πεδία, υπάρχει μια ανταλλαγή με τη μητέρα, σε γενικό κανόνα, δεν υπάρχει ανταλλαγή στο γενετήσιο πεδίο.

Τελικά για το υποκείμενο, είτε είναι αγόρι, είτε είναι κορίτσι, το φορτίο της σεξουαλικότητάς του είναι βαρύ, δεν ξέρει τι να το κάνει, το φοβίζεται, το ξεπερνάει κι ο πατέρας είναι εκεί περισσότερο ως ένα μοντέλο που δείχνει στο παιδί μια πιθανή λύση και στο βάθος, ο πατέρας είναι αυτός που ασχολείται μ' αυτό το φορτίο. Είναι αυτός που αναλαμβάνει το θέμα της απόλαυσης ή της σεξουαλικής διέγερσης, γιατί, επομένως, η σεξουαλικότητα είναι μια υπόθεση όχι ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί, αλλά μια υπόθεση ανάμεσα στον πατέρα και η μητέρα. Ο πατέρας δίνει στο παιδί την ιδέα ότι κάποιος, ως προς τη σεξουαλικότητα, έχει μια λύση και μπορεί να τα βγάλει πέρα μ' αυτήν. Δηλαδή, απέναντι στο αίνιγμα του σώματός του και της διέγερσής του, δεν μπορούμε να πούμε ότι το υποκείμενο βρίσκει μια απάντηση, αλλά ότι ο πατέρας είναι εκείνος που μπορεί να διαθέτει την απάντηση και επομένως, υπάρχει στο παιδί η δυνατότητα να ταυτιστεί με τον πατέρα, ή με τη σύντροφο του πατέρα, αν πρόκειται για ένα κορίτσι, αλλά ακόμα εδώ βλέπετε μια διαδικασία, η οποία είναι εκείνη της ταύτισης κι εδώ, έχουμε το σημείο όπου εμπλέκονται όλες οι σεξουαλικές παθολογίες του ενήλικα, καθώς φαίνεται ότι, σ' αυτές, το αντικείμενο δεν καλύπτει.

Η σημασία του φαλλού

Κατά βάθος, η σεξουαλικότητα δεν είναι μια υπόθεση ανάγκης, ακόμα κι αν η ανάγκη είναι απαραίτητη, ή τουλάχιστον, δεν μπορεί να περιοριστεί στην ανάγκη. Υπάρχει μια φράση του Λακάν, λίγο εικονική: «Ξέρουμε την ενοχή που δημιουργεί ο αυνανισμός». Το να έχω μια σεξουαλική διέγερση και να την ικανοποιώ με τον αυνανισμό, αυτό ενοχοποιεί το ανθρώπινο ον. Είναι περίεργο αυτό ως φαινόμενο, γιατί, όταν πεινάτε, όταν διψάτε, δεν αισθάνεστε ένοχοι! Όταν έχετε όμως μια σεξουαλική ανάγκη και την ικανοποιείτε με τον αυνανισμό, αισθάνεστε ένοχοι! Πώς το εξηγείτε αυτό; Μα, βέβαια, ακριβώς λόγω του ευνουχισμού. Γιατί το όργανο δεν σας ανήκει! Είναι πάνω στο σώμα σας, αλλά για να το κάνετε δικό σας και να το καταστήσετε λειτουργικό, πρέπει να περάσετε από τον άλλο. Θα πρέπει να περάσετε από τον άλλο, ο οποίος του δίνει μια ιδιαίτερη αξία και ο οποίος, έτσι, νομιμοποιεί τη χρήση. Και αυτός είναι πάντα ο σύντροφος κι εδώ, είναι η σύντροφος, γιατί μιλάω για τον άντρα.

Θα πρέπει δηλαδή η σύντροφος να δώσει μια φαλλική αξία στο όργανο. Δηλαδή, θα πρέπει να δείξει ότι της είναι αγαπητό αυτό το όργανο και ξέρουμε ότι αν η σύντροφος χρησιμοποιεί το όργανο αρκετά ως εργαλείο, ως ένα καθαρό εργαλείο για τη δική της απόλαυση, τότε το όργανο κάνει απεργία. Όλος ο κόσμος το ξέρει αυτό. Όσο πιο πολύ θέλει κανείς να το χρησιμοποιήσει ως ένα όργανο, τόσο περισσότερο αυτό εγκαταλείπει τον αγώνα!

Αντίθετα, το όργανο πρέπει να δοξαστεί μέσα από τη φαλλική σημασία, τη σημασία του φαλλού, για να μπορεί να είναι ενεργό. Η υπηρεσία λοιπόν που προσφέρεται στο όργανο είναι είτε η ενοχή, λόγω της ικανοποίησης, είτε η απεργία. Επομένως, η σεξουαλική συνάντηση δεν περιορίζεται σε μια ικανοποίηση της ανάγκης. Βλέπουμε, επίσης, το βαθμό μιας άρνησης που προκαλεί μια πρόσκληση του τύπου ενός άνδρα που θα πει *Έχω ανάγκη να κάνω έρωτα, έλα εδώ και ξάπλωσε*, όπου υπάρχουν πολύ λίγες πιθανότητες να λειτουργήσει αυτό. Κι επίσης η σύντροφός του θέλει κάτι παραπάνω και θέλει και εκείνη λίγο να δοξαστεί ως σύντροφος. Γιατί το όργανο δεν είναι ένα sex toy, που αγοράζεται στο κατάστημα. Έτσι όπως το όργανο δεν θέλει να μειωθεί σε ένα sex toy, έτσι και η σύντροφος δεν θέλει να μειωθεί σε μια τρύπα. Μέσα στον τρόπο με τον οποίο μιλάμε γι' αυτό, υπάρχει μια ασυμμετρία. Το βλέπετε; Αυτό το οποίο δοξάζεται στον άντρα είναι το όργανο κι αυτό το οποίο δοξάζεται στη γυναίκα δεν είναι το όργανο, αλλά εκείνη η ίδια. Είναι εκείνη δηλαδή που πρέπει να είναι κάπως φαλλοποιημένη, να πάρει φαλλική αξία.

Άρα, η σχέση των σωμάτων δεν είναι μια υπόθεση αναγκών, αλλά δεν είναι επίσης ούτε μια υπόθεση αγάπης. Δεν είναι το *Σ' αγαπώ, άρα σε πεδάω!*, αυτό δεν λειτουργεί, γιατί δεν υπάρχει μια άμεση συστοιχία ανάμεσα στην αγάπη και τη σεξουαλική πράξη.

Υπάρχει μια σειρά από δυσλειτουργίες σεξουαλικής φύσης που έχουν σχέση με αυτό. Παραδείγματος χάρη, άνδρες που δεν μπορούν να έχουν σεξουαλικές σχέσεις με μια γυναίκα που αγαπάνε πολύ, γιατί την εξιδανικεύουν ιδιαίτερα. Στα απομνημονεύματα του δούκα του Γκραντόμ, του 18^{ου} αιώνα, ο ίδιος αφηγείται ότι ήταν ανίκανος με μια γυναίκα, η οποία του είπε *Ω, αγαπητέ μου, πόσο θα πρέπει να μ' αγαπάτε!* Άρα, λοιπόν ούτε η πολλή αγάπη, αλλά ούτε και καθόλου αγάπη δεν είναι εγγύηση μιας σωστής σεξουαλικής σχέσης και ικανοποίησης.

Βλέπετε λοιπόν ότι η σεξουαλική σχέση είναι εγκλωβισμένη μέσα στην προβληματική της ανάγκης, αλλά δεν μπορεί να περιοριστεί σ' αυτήν, καθώς είναι, επίσης, εγκλωβισμένη μέσα στην προβληματική της αγάπης, αλλά δεν μπορεί να περιοριστεί ούτε σ' αυτήν.

Πράγμα το οποίο θέτει το ερώτημα εάν η ψυχανάλυση υπόσχεται μια ικανοποιητική σεξουαλικότητα; Ναι.

Ο Λακάν το είπε μ' έναν τρόπο αρκετά ωμό, όπως συχνά του συμβαίνει να κάνει, όταν μιλάει για αυτά τα πράγματα. Είπε ότι *«στο τέλος της ανάλυσης, φτάνει κανείς να πηδάει τον σύντροφό του με έναν ικανοποιητικό τρόπο»*, γιατί μια ψυχανάλυση επιτρέπει στο υποκείμενο να διαλευκάνει, τη σχέση του με τον φαλλό, ο οποίος είναι μια έννοια που ο Λακάν ξαναπήρε από τον Φρόυντ. Ξέρετε ότι ο Φρόυντ μίλησε πολύ για τη φαλλική φάση, αλλά όμως ο Λακάν την επανερμήνευσε. Ο φαλλός είναι μια έννοια πολυσήμαντη στο Λακάν, τον οποίο, καταρχήν, έκανε ένα σημαίνον, ένα σημαίνον που λείπει, γιατί στο βάθος, αυτή είναι η θεωρία ως προς το λόγο [language] που λέει ότι η πρώτη έλλειψη με την οποία το υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο δεν είναι η έλλειψη οργάνου στη γυναίκα. Η πρώτη έλλειψη με την οποία το υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο, επειδή είναι υποκείμενο του λόγου, είναι η έλλειψη ενός σημαίνοντος. Αυτό το οποίο χαρακτηρίζει το λόγο, τη γλώσσα, είναι ότι μια λέξη ποτέ δεν μπορεί νασημανθεί από μόνη της, γιατί η γλώσσα δεν είναι ένα σύστημα σημείων, γιατί, στη γλωσσολογία, ένα σημείο έχει μια μόνο σημασία, ενώ ένα σημαίνον δεν έχει ποτέ μια μόνο σημασία. Με το λόγο, υπάρχει πάντα το ερώτημα του *τι θα πει η λέξη;*, αλλά υπάρχει επίσης κι αυτό που το υποκείμενο θέλει να πει λέγοντας αυτή τη λέξη.

Μιλάμε, παραδείγματος χάρη για τη γλώσσα των μελισσών. Με το φτερούγισμά τους, μπορούν να δώσουν το σήμα σε ποια απόσταση βρίσκεται η γύρη, αλλά ποτέ μια μέλισσα δεν θα πάει να αδειάσει την κυψέλη και να στείλει όλες τις άλλες μέλισσες να πάνε αλλού, για να μείνει μόνη της με τη βασίλισσα. Δηλαδή, μέσα σ' αυτό το σύστημα των σημάτων δεν υπάρχει το ερώτημα *γιατί το κάνει αυτό, τι θέλει να πει μ' αυτό, τι θέλει πραγματικά;*. Δεν υπάρχει λοιπόν το διφορούμενο, το διφορούμενο της πρόθεσης του υποκειμένου, της πρόθεσης της σημασίας. Κι αυτό έχει να κάνει με την ίδια τη λειτουργία του λόγου, ότι δηλαδή μια λέξη, για να βρει το νόημά της, επικαλείται πάντα

μια άλλη. Κι αυτό είναι κάτι το οποίο δεν έχει τέλος, ακριβώς όπως κι ο παιδικός αυνανισμός, ακριβώς όπως και οι παιδικές σεξουαλικές θεωρίες

Το μόνο τέλος που υπάρχει είναι να πω τώρα τέρμα! Εδώ, πρέπει να σταματήσω. Αρκετά! Αυτή ακριβώς είναι η λειτουργία του πατέρα. Ο πατέρας δεν είναι εκείνος ο οποίος ξέρει την τελευταία λέξη, εκείνος ο οποίος θα είχε τελικά τη μοναδική, την πραγματική σημασία, αλλά εκείνος που, παρόλο που γνωρίζει ότι αυτή η λέξη δεν υπάρχει, ξέρει να πει όχι. Αυτή είναι μια μεγάλη δυσκολία του ομιλούντος υποκειμένου.

Διότι, εδώ ο νευρωτικός είναι ένας άρρωστος της πράξης, όχι μόνο της σεξουαλικής πράξης, αλλά ως προς σε ποια στιγμή αποφασίζει. Παραδείγματος χάρη, η αναποφασιστικότητα και η διάσταση σκέψης και πράξης είναι κάτι που χαρακτηρίζει τη νεύρωση. Ο φαλλός είναι το όνομα που έχει δώσει ο Λακάν σ' αυτό το σημαίνον που λείπει, σημαίνον που θα μπορούσε να τερματίσει αυτό το γλίστρημα της σημασίας, να βάλει δηλαδή την τελευταία λέξη. Το φαλλικό σημαίνον είναι κατεξοχήν το σημαίνον που απουσιάζει, εκείνο που θα καθήλωσε, θα σταμάταγε οριστικά το γλίστρημα ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο ως προς τη σημασία.

Επίλογος

Η ψυχανάλυση είναι εκείνη που ξεκαθαρίζει τη σχέση του υποκειμένου με το φαλλικό σημαίνον, φυσικά, ο φαλλός είναι, για τον Λακάν, ένα σημαίνον, αλλά όμως είναι το όργανο που το αντιπροσωπεύει αυτό το σημαίνον. Ο Λακάν δεν αφήνει στην άκρη την φροϋδική θεωρία, αλλά της δίνει τη βάση.

Για ποιο λόγο όμως η παρουσία ή η απουσία αυτού έχει τόσο μεγάλη σημασία για το υποκείμενο; Μήπως είναι η μεγάλη αξία που δίνουμε στο όργανο; Μήπως θα ήταν η ποσότητα ευχαρίστησης, η βιολογική του αξία; Όχι! Είναι απλό. Το όργανο έχει αυτή τη σημασία, επειδή ακριβώς υπογραμμίζει αυτή τη λειτουργία του σημαίνοντος. Και είναι το ίδιο το υποκείμενο που αφήνει αυτή την φαλλική προβληματική να το ενοχλήσει και δεν ξέρει τι να την κάνει. Και από τη μια πλευρά, το υποκείμενο θέλει να είναι ο φαλλός, να κάνει σαν να είναι μέσα στην πατρική λειτουργία και απ' την άλλη, δεν δικαιούται αυτή τη λειτουργία, γιατί αυτή η λειτουργία είναι κατεξοχήν λειτουργία του άλλου.

Άρα, πάντα βρισκόμαστε μέσα στη φαινομενολογία της σεξουαλικής σχέσης: για τον άνδρα, να είναι ανεπαρκής, να παίζει το ρόλο κάποιου που δεν είναι, να είναι καταχραστής, όπως υπάρχουν κάποια υποκείμενα που δεν μπορούν να φτάσουν στην απόλαυση παρά μόνο αν χτίσουν κάποιο σενάριο στο οποίο είναι καταχραστές και αντίθετα, υπάρχουν άλλα υποκείμενα που δεν μπορούν να απολαύσουν παρά μόνο αν μπου σ' αυτή τη θέση του καταχραστή, ακόμα κι αν δεν βρίσκονται σ' αυτή τη θέση του καταχραστή. Η ψυχανάλυση λοιπόν ξεκαθαρίζει, κατά κάποιο τρόπο, όλα αυτά τα ενοχλήματα, τους κόμπους της φαλλικής προβληματικής και είναι αλήθεια, τελικά, ότι

διευκολύνει την πρόσβαση σε μια σεξουαλική ικανοποίηση. Και φυσικά, διευκολύνει αυτή την πρόσβαση σε μια σεξουαλική ικανοποίηση, αλλά χωρίς αυτή να είναι στο επίπεδο της ικανοποίησης που το υποκείμενο περιμένει.

Θυμάμαι κάποτε που ένας συνάδελφος, αρκετά ανήσυχος, με ρωτούσε εάν στο τέλος της ανάλυσης, μπορεί κανείς να συνεχίσει να βρίσκει ενδιαφέρον στη σεξουαλικότητα! Έβλεπα εκεί ένα μικρό άγχος ευνουχισμού, αλλά, συγχρόνως, δεν ήταν και χαζό το ερώτημά του. Είναι αλήθεια ότι, μέσα από μια ψυχανάλυση, δεν ζητάμε πια το ίδιο πράγμα στη σεξουαλικότητα. Είναι αυτό που ονόμασα αλλού ως αδύνατη απόδειξη, ως μια ελλειμματική απόδειξη. Το υποκείμενο υποχρεούται να περάσει από τη σεξουαλικότητα για να έχει την απόδειξη ότι μπορεί να γίνει ο φαλλός.

Έτσι, ο Λακάν δίνει το κλειδί της νευρωσικής επιθυμίας που είναι για το υποκείμενο το να είναι ο φαλλός. Και φυσικά, αυτή η απόδειξη ότι το υποκείμενο θα μπορούσε να είναι ο φαλλός, εισάγεται μόνο στο πεδίο της σεξουαλικής πράξης. Αυτή η απόδειξη δεν μπορεί να μπει σε πράξη μέσα στο πεδίο του στοματικού και του πρωκτικού. Δεν αρκεί, δηλαδή, επειδή τρώει με μεγάλη ευχαρίστηση τα ωραία σπαγγέτι της μαμάς, με το να είναι πολύ καλός στο σχολείο, που το υποκείμενο μπορεί να αποδείξει στον εαυτό του ότι είναι ο φαλλός. Αλλά, θα πρέπει οπωσδήποτε το υποκείμενο να έρθει αντιμέτωπο με τη σεξουαλική δοκιμασία, να ανοίξει τα χαρτιά του και να κατεβάσει τους άσσους του, και εκεί είναι ο υποχρεωτικός τόπος της απόδειξης και ο τόπος όπου η απόδειξη θα αποτυγχάνει πάντα. Γιατί η ικανοποίηση που θα λάβει από τη σεξουαλική πράξη θα είναι πάντα μικρή. Μ' άλλα λόγια, η μίζα ικανοποίησης που παίρνει κανείς δεν είναι ποτέ η μίζα ικανοποίησης που περιμένει.

Φυσικά, στο τέλος της ανάλυσης, όταν το υποκείμενο περιορίζει τις απαιτήσεις του ως προς τη μίζα αυτή, στη σεξουαλική συνάντηση δεν διακυβεύεται το ίδιο πράγμα, διότι το υποκείμενο έχει λάβει υπόψη του κάτι από τον ευνουχισμό, δηλαδή έφτασε να καταλάβει ότι δεν υπάρχει τίποτα που θα μπορεί ποτέ να του αποδείξει ότι είναι ο φαλλός. Και ιδιαίτερα, κανένα σεξουαλικό κατόρθωμα δεν θα του το αποδείξει. Γιατί το να είναι κανείς ο φαλλός είναι ένα όνειρο, δεν είναι πραγματικότητα, δεν είναι δυνατόν. Είναι αλήθεια ότι το διακύβευμα της σεξουαλικής συνάντησης τροποποιείται από μια ψυχανάλυση. Απ' τη μια πλευρά, το υποκείμενο απλοποιεί το θέμα, ασχολείται με τις δυσλειτουργίες του και συγχρόνως, προσβάλλει ένα κομμάτι από την αξία που το υποκείμενο έβαζε σ' αυτό το θέμα. Δεν σημαίνει βέβαια ότι αυτό δεν υφίσταται, δεν υπάρχει πια.

Ερωτήσεις

-Θέλω να πω δυο πράγματα: το ένα είναι σχετικό με την ταύτιση: το να κάνω τον άντρα ή να κάνω τη γυναίκα ισχύει και για τη μητέρα και τον πατέρα; Ισχύει δηλαδή το ίδιο και για το ρόλο της μητέρας και του πατέρα; Και δεύτερη ερώτηση: υπάρχει τελικά τέλος στην ανάλυση ενός αναλυτή; Γιατί το θέμα αυτό συνδέεται με την ικανοποίηση και την απόλαυση που τη χρησιμοποιήσατε και μαζί.

Τι είναι αυτό που τελικά κάνε, το 90% των ανθρώπων να έχουν μια ετεροφυλική επιλογή; Αν πρόκειται μόνο για θέμα προτύπου, θα πρέπει να σκεφτούμε ότι εάν ένα παιδί έχει ομοφυλοφιλικό ανδρικό πρότυπο, τι είναι αυτό που κάνει, σε πολλές περιπτώσεις, η επιλογή του να είναι ετεροφυλική; Και ήθελα επίσης να πω ότι μήπως αυτή η έλλειψη της απόλυτης ικανοποίησης και η μη φυσικότητα μιας συμπεριφοράς είναι αυτό που επιτρέπει στον άνθρωπο, αντίθετα από άλλα ζώα, να εξελίσσεται στην κοινωνική του και παραγωγική του ζωή; Δηλαδή, το ότι δεν είμαστε προκαθορισμένοι, ακόμα και στη σεξουαλική μας συμπεριφορά, μήπως είναι αυτό που μας κάνει να έχουμε συνέχεια ανάγκη να είμαστε κοινωνικοί;

Δεν κατάλαβα καλά την ερώτησή σας που λέει για τον άντρα και τη γυναίκα και τον πατέρα και τη μητέρα. Είναι ένα θέμα ορισμού; Θέλετε να πείτε τι γίνεται αν η μητέρα κάνει τη γυναίκα και ο πατέρας κάνει τον άντρα; ... Α!, δεν είναι ένα απλό ερώτημα! Ας ξεκινήσουμε όμως από κάτι πολύ απλό: τι σημαίνει να κάνει κανείς τον πατέρα; Ο Λακάν μίλησε αρκετά για αυτό, κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του. Για τον Λακάν, το να κάνει ένας άνδρας τον πατέρα σημαίνει το να πάρει μια γυναίκα ως αντικείμενο της επιθυμίας του. Για τον Λακάν, η λειτουργία του πατέρα περιορίζεται καθαρά στη σεξουαλική λειτουργία.

Εκείνοι που ήταν παρόντες στο Σεμινάριο του 1953, *Η σχέση αντικειμένου*, θα άκουσαν ότι, όταν λέει για τον Χανς ότι είναι φοβικός, γιατί ο ίδιος φοβάται από τις δικές του διεγέρσεις στο σώμα του, γιατί ο πατέρας του δεν αποτελεί για εκείνον σεξουαλικό μοντέλο, γιατί ο πατέρας του δεν πηδάει τη μητέρα του. Αλλά, αντίθετα, αφήνει τον Χανς να τον βγάζει απ' το κρεβάτι για να κοιμάται εκείνος με τη μητέρα του. Το 1954, αυτό είναι ακόμα αρκετά ανεκδοτικό, αλλά το 1958, ο πατέρας, ο οποίος αξίζει το σεβασμό και την αγάπη, είναι εκείνος που κάνει τη γυναίκα αντικείμενο της επιθυμίας του. και προσθέτει ακόμα ότι τα συμπτώματα που υπάρχουν δεν έχουν καμιά σημασία. Αυτή είναι μια κριτική από τον Λακάν προς τον Λακάν, ο οποίος είχε αναπτύξει πολύ τα συμπτώματα του πατέρα του *Ανθρώπου με τα ποντίκια*, για να μπορέσει να εξηγήσει το αίτιο της νεύρωσης του ανθρώπου με τα ποντίκια, τουλάχιστον κατά ένα μέρος. Και στο τέλος, δεν τον νοιάζει καθόλου αν ο πατέρας έχει συμπτώματα ή όχι. Αυτό που τον ενδιαφέρει είναι πώς ο πατέρας υποστηρίζει,

ενσαρκώνει, το ρόλο του ως άνδρα, στη σχέση του με το φύλο του, ως άντρας σεξοποιημένος.

Μπορούμε βέβαια να συζητήσουμε αρκετά το τι σημαίνει να κάνει ένας άντρας μια γυναίκα αίτιο της επιθυμίας του, δεν σημαίνει το να κοιμάται με οποιαδήποτε γυναίκα και όπου να' ναι, αλλά αυτό δεν λέει και πολλά. Και το άλλο στοιχείο που δίνει είναι αυτός ο άντρας να έχει μια πατρική φροντίδα για τα παιδιά του. Αυτό σημαίνει να τα προστατεύει, να διασφαλίζει, όσο το δυνατόν, τη ζωή τους. Δηλαδή, αυτό που τελικά μετράει, ως προς το να κάνει τον πατέρα, είναι η διάσταση του ανδρισμού.

Ενώ η λειτουργία της μητέρας είναι κάπως διαφορετική. Για τη μητέρα, λέει ότι οι φροντίδες της θα πρέπει να φέρουν το σημάδι ενός ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Αυτό σημαίνει ότι το υποκείμενο είναι ένα φαντασιακό και λιβιδινιακό αντικείμενο για τη μητέρα. Εκεί αγγίζουμε κάτι που δεν είναι από την πλευρά της ταύτισης. Εκεί υπάρχει κάτι της διάστασης της μετάδοσης μιας απόλαυσης. Αυτό είναι, άλλωστε, κι αυτό που λέει στο Σεμινάριο XVII *Η άλλη όψη της ψυχανάλυσης*, όταν λέει ότι η μητέρα βυθίζει τις ρίζες της μέσα στην απόλαυση. Εκεί λοιπόν το να κάνει τη μητέρα δεν είναι το να κάνει σαν τη μητέρα, όπως και το να κάνει ο πατέρας τη γυναίκα αίτιο της επιθυμίας του ξεπερνάει αυτό το να κάνει σαν να είναι. Πρόκειται λοιπόν για το να ξεπεράσει αυτό το γεγονός, να ξεπεράσει αυτή την οθόνη του καταχραστή.

Ως προς το θέμα του τέλους και της ανάλυσης του αναλυτή. Είναι μια σημαντική ερώτηση, στην οποία δεν μπορώ να απαντήσω με έναν επαρκή τρόπο, αλλά θέλω να πω δυο πράγματα. Πιστεύω όλο και περισσότερο ότι δεν αναλύουμε τα πάντα σ' ένα άτομο. Αυτό μπορεί να αποτελεί μια συζήτηση πολύ ζωντανή και βίαιη μεταξύ του Φρόυντ και του Φερέντζι, την οποία δεν αντιλαμβανόμαστε ακόμη και σήμερα κυρίως γύρω από το ερώτημα που αφορά το πέρασμα, δηλαδή τι περιμένουμε, τι απαιτούμε από ένα αναλυμένο υποκείμενο. Μια ολοκληρωμένη ανάλυση είναι μια ανάλυση που έχει καλύψει όλο το φάσμα της προσωπικότητας; Αυτό επικαλείτο ο Φερέντζι με τα χαρακτηριστικά του υποκειμένου, τα γνωρίσματά του, τις προθέσεις του. Ή, αντίθετα, η ψυχανάλυση ασχολείται με κάτι το οποίο είναι πάρα πολύ συγκεκριμένο σ' ένα υποκείμενο, δηλαδή με τη φαλλική προβληματική του υποκειμένου, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο τι υποκείμενο βάζει σε λειτουργία τη λίμπιντό του, το φαλλό και τον ευνουχισμό του; και σ' αυτό το σημείο, τίθεται το μεγάλο ζήτημα του τι είναι αναλύσιμο και τι δεν είναι και κυρίως, γύρω από τις περιπτώσεις των εξαρτήσεων. Σήμερα, είναι σύνηθες να μελετάμε το θέμα των εξαρτήσεων κι όσο πιο πολύ τις μελετάμε, τόσο η λίστα μεγαλώνει. Και η εξάρτηση ξεκινάει από το αλκοόλ και τις ουσίες και περνάει μέσα από τον τζόγο, τις γυναίκες, τον κίνδυνο, το να οδηγεί κανείς μηχανή, κ.α. που μπορεί να είναι κοινωνικά συμπτώματα. Θεωρούνται όμως αυτά αναλυτικά συμπτώματα; Μ' άλλα λόγια, αυτά τα συμπτώματα περιέχουν στη δομή τους τη

φαλλική προβληματική και τον ευνουχισμό; Ίσως, επειδή δεν είναι ξεκάθαρο τι σημαίνει η ανάλυση για μας, γι' αυτό θέλουμε να τα αναλύσουμε τα πάντα. Όταν δεν έχουμε το όριο του τι είναι αναλύσιμο, τότε χανόμαστε. Όταν τα όρια ξεπερνιούνται, δεν υπάρχουν όρια.

Πιστεύω ότι αυτό είναι ακόμα ένα πολύ επίκαιρο ερώτημα. Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να οργανώναμε συζητήσεις για αυτό το θέμα, θα είχαμε πολύ διαφορετικές απόψεις και θα γινόταν πραγματικά μια παθιασμένη κουβέντα. Κοιτάξτε την ουσιώδη σημασία που είχε, για τον Φερέντζι, το να αναλύσει τα πάντα που κατέληγε σε μια τρέλα να τα αναλύει όλα. Μετά το θάνατο του Φερέντζι, ο Φρόυντ δίνει την απάντησή του με το άρθρο του *Ανάλυση με πέρας και ανάλυση χωρίς πέρας*, όπου βλέπουμε τον Φρόυντ συνεχώς να αφαιρεί κομμάτια απ' αυτά που αναλύονται στο άτομο. Αυτό με οδήγησε, την τελευταία βδομάδα, που ήμουν σ' ένα συνέδριο στη Μασσαλία, να πω ότι αν η ψυχανάλυση σήμερα βρίσκεται σε κίνδυνο, είναι εξαιτίας των ψυχαναλυτών και όχι εξαιτίας των συμπεριφοριστικών θεραπειών, των φαρμάκων και των άλλων, λόγω του ότι η ψυχανάλυση διαδίδεται. Ο Λακάν χρησιμοποιεί ένα λογοπαίγνιο πάνω στη λέξη διάδοση λέγοντας ότι το να τη διαδίδω είναι σαν το να τη διαλύω, κατά κάποιο τρόπο.

Μήπως λοιπόν οι ψυχαναλυτές δεν έχουν διαδώσει πάρα πολύ την ψυχανάλυση; Το να θέλουν να θεραπεύσουν, να ερμηνεύσουν, να εξηγήσουν τα πάντα. Όπως σε κάποιες επιχειρήσεις, λόγω του ότι γίνονται διάφορες ετερογενείς επενδύσεις, η εταιρεία δεν έχει πλέον ταυτότητα και προσανατολισμό και τότε αρχίζει να χάνει λεφτά. Αυτό που κάνουμε τότε είναι να πουλήσουμε τις μετοχές και, όπως λέμε στην οικονομία, ξανασυγκεντρωνόμαστε πάνω στο σώμα του επαγγέλματος, συγκεντρωνόμαστε πραγματικά σ' αυτό που ξέρουμε να κάνουμε. Και πιστεύω ότι οι ψυχαναλυτές θα είχαν να κερδίσουν πολλά αν συγκεντρωνόντουσαν στο θέμα και στο κέντρο του ενδιαφέροντος του επαγγέλματός τους.

Και η ουσία του επαγγέλματος των ψυχαναλυτών είναι ο ευνουχισμός και οι λιβιδινιακές επιπτώσεις του στο υποκείμενο κι αυτό ισχύει για όλους τους ψυχαναλυτές. Πιστεύω ότι η ουσία του επαγγέλματος δεν είναι η έλλειψη του απολαμβάνειν και το επιπλέον της απόλαυσης, αλλά είναι η έλλειψη του απολαμβάνειν και η αναπλήρωση της έλλειψης του απολαμβάνειν που περνάει μέσα από τον άλλον κι αυτό είναι ένα αναλυτικό σύμπτωμα. Και τότε λοιπόν η σεξουαλική σχέση εγγράφεται μέσα στο αναλυτικό σύμπτωμα. Όλα τα συμπτώματα δεν περνούν απ' τον άλλο και υπάρχουν αναπληρώσεις στην έλλειψη του απολαμβάνειν που δεν περνούν απ' τον άλλο. Οι αναπληρώσεις στην έλλειψη του απολαμβάνειν που περνούν από τον άλλο, είναι συνώνυμο της φαντασίωσης. Και η ουσία του επαγγέλματος του ψυχαναλυτή είναι η φαντασίωση. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι μέσα από την ψυχανάλυση δεν

μπορούμε να κερδίσουμε κάτι πάνω στις συμπεριφορές της εξάρτησης. Ίσως ακριβώς, μέσα από μια ψυχανάλυση να μπορούμε να αυξήσουμε το λιβιδινιακό χώρο που περνάει από τον άλλο, αλλά, κατά τη γνώμη μου, στην ψυχανάλυση δεν ερμηνεύουμε τις ικανοποιήσεις που δεν περνάνε από το πεδίο του άλλου. Ένα υποκείμενο μπορεί να αποφασίσει να ξεκολλήσει απ' την οθόνη του υπολογιστή, να παρατήρει το παιχνίδι στο βίντεο, από αγάπη για αυτόν στον οποίο θα μιλήσει. Αλλά δεν θα παρατήσει ποτέ την οθόνη και το παιχνίδι του, αν του ερμηνεύσουμε γιατί είναι κολλημένος σ' αυτό το παιχνίδι. Αλλά αυτό που ίσως μπορούμε να καταφέρουμε είναι το να παραιτηθεί απ' αυτό, όπως ένα παιδί παραιτείται από τον παιδικό αυνανισμό, προκειμένου να μπει στο πεδίο της λειτουργίας του λόγου και της ομιλίας, δηλαδή της αγάπης. Γιατί ό,τι ονομάζουμε εξάρτηση είναι ακριβώς ιστορίες χωρίς λόγια. Η εξάρτηση είναι αυτό που επιτρέπει στο υποκείμενο να κάνει το βραχυκύκλωμα της απόδειξης του λόγου. Το ότι ποτέ το υποκείμενο δεν θα αποκτήσει την απόδειξη δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να προσπαθεί και να δοκιμάζει να δώσει αυτή την απόδειξη, κάθε φορά.

Ο Λακάν μιλάει για την ευθύνη, την ανάληψη, της απόλαυσης από το υποκείμενο, γιατί η απόλαυση δεν βρίσκεται μέσα στον άλλο. Σίγουρα, δεν είναι και πολύ ευχάριστο να έχεις να αναλάβεις την ευθύνη μιας απόδειξης, για την οποία ξέρεις ότι δεν θα την αποκτήσεις ποτέ, τη στιγμή που τα ανθρώπινα υποκείμενα ονειρεύονται να αποφορτιστούν από αυτό το βάρος. Ο Φρόυντ λέει ότι η επιτυχία θα ήταν σίγουρη για αυτόν που θα υποσχόταν στην ανθρωπότητα ότι θα την ξεκολλούσε από το σεξ, θα την έκανε να ξεφορτωθεί το σεξ. Δεν είπε ότι η επιτυχία θα ήταν σίγουρη για αυτόν που θα υποσχεθεί στην ανθρωπότητα ότι θα μπορέσει να απολαύσει. Και ο ίδιος έλεγε ότι ανέκαθεν οι άνθρωποι είχαν ανάγκη τοξικά προϊόντα για να μπορέσουν να υποφέρουν, να αντέξουν την ύπαρξή τους.

Άρα, το ερώτημα είναι τι σημαίνει να υποφέρω την ύπαρξή μου. Σ' ένα πρώτο χρόνο, μπορούμε να πούμε ότι είναι η ανάγκη να υποφέρω τη γυναίκα μου, τον έφορα, τους άλλους, ... Αλλά, ουσιαστικά, το αφόρητο της ύπαρξης, μήπως δεν είναι ακριβώς αυτό το βάρος της απόδειξης; Κι αυτό είναι πολύ πιο δύσκολο να το υποφέρουμε από όλες τις δυσκολίες της ύπαρξης.

Μια τελευταία λέξη πάνω σ' αυτό, η οποία είναι της μόδας: υπάρχουν ψυχαναλυτές, όπως αυτοί που λέγαμε προηγουμένως, που λένε *Α, πα, πα! Είναι τρομερό! Το υποκείμενο δεν είναι πια αυτό που ήταν κάποτε. Κάποτε, τα υποκείμενα επιθυμούσαν, ζητούσαν αναλύσεις, ενώ σήμερα απαιτούν την απόλαυση. Είναι ζώα που πάνε από το σουπερμάρκετ στην οθόνη του υπολογιστή, τα οποία καταναλώνουν την απόλαυση χωρίς σταματημό! Πού είναι το υποκείμενο της νιότης μας, που επιθυμούσε και ήταν αναλύσιμο; Ο κόσμος δεν ενδιαφέρεται για την ψυχανάλυση. Τέρμα! Καληνύχτα!* Φυσικά, σε κάθε υποκείμενο, αν δεν είναι τρελός, υπάρχει μια μερίδα

ικανοποίησης που δεν περνάει από τον άλλο και μια μερίδα ικανοποίησης, ωστόσο, που περνάει απ' τον άλλο. Και μιλάμε, όλο και περισσότερα, για την κατανάλωση προϊόντων απόλαυσης, όντως υπάρχουν όλο και περισσότερα προϊόντα, είναι αλήθεια. Αλλά ας είμαστε λίγο σοβαροί! Βλέπουμε ότι τον 19^ο αιώνα, το 95% του πληθυσμού ήταν εργάτες ή χωρικοί και ήταν όλοι τους αλκοολικοί. Εργάζονταν από τα 9 τους χρόνια, στα 12 ήταν ήδη αλκοολικοί και στα 40 πεθαίνανε. Μην το ξεχνάμε αυτό! Σήμερα, όμως, υπάρχουν μερικοί που αντί να είναι αλκοολικοί, προτιμούν να παίζουν με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια στο βίντεο. Θα ήθελα λοιπόν να μου αποδείξει κάποιος ότι σήμερα υπάρχουν περισσότεροι εξαρτώμενοι απ' όσους αλκοολικούς υπήρχαν τον 19^ο αιώνα!

- Η ύπνωση μπορεί να θεραπεύσει;

Η ερώτησή σας έχει ισχύ. Η ύπνωση μπορεί να θεραπεύσει τα συμπτώματα και ακριβώς, τα συμπτώματα εξαρτήσεων, αλλά η ύπνωση ποτέ δεν θα μπορέσει να διαλευκάνει τη σχέση του υποκειμένου με τον άλλο. Γιατί, ακριβώς, η ύπνωση στηρίζεται στο γεγονός ότι υπάρχει η παραγνώριση της σχέσης του υποκειμένου με τον άλλο. Δηλαδή, η ύπνωση λειτουργεί με τη συντήρηση αυτού του υπνωτικού, θα λέγαμε, δεσμού. Άρα, δεν μιλάμε για το ίδιο επαγγελματικό σώμα, άλλοι οι υπνωτιστές και άλλοι οι ψυχαναλυτές, παρόλο που παρεμβαίνουν και οι δυο στο ίδιο αντικείμενο εργασίας.

Θέλω να πω ακόμα μια λέξη, πριν τελειώσω, για το θέμα της ομοφυλοφιλίας και του καθορισμού της. Κατά τη γνώμη μου, αυτό το θέμα παραμένει άλυτο και ο Φρόυντ το είχε ήδη πει σε σχέση με την ομοφυλοφιλία. Μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί κάποιος γίνεται ομοφυλόφιλος και κάποιος δεν γίνεται, αλλά μη ζητάτε ακόμα να μάθετε γιατί δεν έγινε αυτό που δεν έγινε, γιατί κάποιος δεν έγινε ομοφυλόφιλος, ενώ θα μπορούσε να γίνει ετεροφυλόφιλος, ή το αντίθετο.

Να, λοιπόν, που ορισμένοι επωφελούνται για να πουν ότι η ψυχανάλυση εξηγεί τα πάντα, όπως στον κομμουνισμό, παραδείγματος χάρη, που εξηγεί αυτό που συνέβη, αλλά χωρίς καμιά προγνωστική αξία. Επομένως, δεν πρόκειται για μια επιστήμη. Και δεν μπορεί να υπάρχει πρόγνωση στην ψυχανάλυση, γιατί δεν ξέρουμε ποτέ τι θα δανειστεί ένα υποκείμενο από τον οικογενειακό του αστερισμό για να κατασκευάσει τη φαντασίωσή του. Αυτό δίνει τη δραστική εννοιολογική δύναμη στη διδασκαλία του Λακάν και απ' την άλλη, τη μεγάλη της αδυναμία, γιατί αυτή δεν είναι κοινωνικά πολυσήμαντη, να ξεχωρίζει, όπως το έκανε, το πρόσωπο και τη λειτουργία, όντας λακανικός μέχρι τέλους, όπου δεν ήξερε ποτέ ποιος ήταν ο άντρας και ποια η γυναίκα, διαχωρίζοντας τη λειτουργία από τη βιολογία. Η πατρική λειτουργία είναι πάντα μια υπόθεση ανεπιλημμένη από ένα αρσενικό; Και επίσης, η μητρική λειτουργία είναι πάντα

μια υπόθεση του γυναικείου φύλου; Αυτό δεν είναι τόσο βέβαιο. Υπάρχει μια πλευρά, στη διδασκαλία του Λακάν, όπου δεν υπάρχει καμιά αντιστοιχία ανάμεσα στη λειτουργία και την πραγματικότητα. Έχω μια φίλη ψυχαναλύτρια που λέει ότι μια γυναίκα μπορεί να κάνει μια άλλη γυναίκα αίτιο της επιθυμίας της και επομένως, μέσα απ' αυτό να μπορεί να λειτουργήσει στη θέση του πατέρα, στην περίπτωση ομοφυλοφιλικού γυναικείου ζεύγους. Είναι δύσκολο να αντιταχθεί κανείς σ' αυτό. Απ' την άλλη, βέβαια, ο Λακάν ήταν πολύ πραγματιστής και όταν του παρουσίασαν ένα τρανσεξουαλιστή, η πρώτη λέξη που ο Λακάν του είπε ήταν *Μου λένε λοιπόν ότι λέτε ότι είστε γυναίκα, όμως έχετε γένια στο πηγούνι. Πώς τα καταφέρνετε;* Αλλά, στο βάθος, είναι αντιφατικό, δεν είναι και τόσο χρήσιμο το να στήνουμε το υποκείμενο στον τοίχο για να υποστηρίξει τη θέση του. Αλλά, πάντως, κάτι είναι σίγουρο και θα επιμείνω σ' αυτό.

Σε ό,τι αφορά τις εξαρτήσεις, αν ο Λακάν μας επιτρέπει κάτι, είναι το να αρνούμαστε να κάνουμε προβλέψεις, να προδιαγράφουμε. Δεν είμαστε πραγματογνώμονες, όσον αφορά στη πρόβλεψη της ανάπτυξης του υποκειμένου. Ακόμα κι αν αυτό πουλάει! Όπως πουλάνε και οι πραγματογνώμονες της εξάρτησης, που τους καλούμε στο υπουργείο και στην τηλεόραση και τους λέμε *Είσατε ψυχαναλύτης, πείτε μας αν σ' ένα ομοφυλόφιλο ζευγάρι το παιδί θα γίνει ομοφυλόφιλο ή όχι*. Και εκεί, μπορούμε να πούμε ότι δεν το γνωρίζουμε αυτό και μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί δεν μπορούμε να το ξέρουμε αυτό. Κι αυτό είναι πολύ σημαντικό. Και μπορούμε να πούμε ότι όλοι αυτοί που κάνουν τάχα ότι ξέρουν, είναι ψεύτες και απατεώνες.

Αν υπάρχει μια θέση που θα πρέπει να κρατήσουμε σήμερα είναι η άρνηση της πραγματογνωμοσύνης, που είναι καθημερινή υπόθεση της σημερινής αγοράς. Και να το κάνουμε όχι λέγοντας ακόμα μια φορά *Πηγαίνετε στο διάολο*, και μετά να αρχίσουμε να κλαίμε γιατί οι άλλοι λένε βλακείες, και να παραπονιόμαστε γιατί δεν υπάρχει πια θέση για την ψυχανάλυση, αλλά να το κάνουμε λέγοντας αυτό που έχουμε να πούμε. Και έχουμε κάτι να πούμε. Κάθε πρόβλεψη είναι ένα ψέμα! Δεν υπάρχει ένας αυστηρός προκαθορισμός στο πώς ένα υποκείμενο θα μπορέσει να κατασκευάσει τη φαντασίωσή του. Κι αυτό είναι μια υπόθεση ήθους! Γιατί το υποκείμενο δεν περιορίζεται σε προκαθορισμούς.

Ο Ριάντ, η πτώση του πατέρα*

Είναι εκπληκτικό και ταυτόχρονα συγκινητικό να συναντά κανείς παιδιά, που παρά το νεαρό της ηλικίας τους θέτουν ερωτήματα που αφορούν την ίδια τους την ύπαρξη. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει παιδί του οποίου το σύμπτωμα να μη θέτει, με λιγότερο ή περισσότερο άμεσο τρόπο το ερώτημα της ύπαρξής του.

Θα σας μιλήσω σήμερα για ένα μικρό αγόρι το οποίο αν ενοχλεί το περιβάλλον του, και κυρίως το σχολείο, και αν αποτελεί λόγο ανησυχίας για τη μητέρα του, είναι γιατί θέτει ένα ερώτημα που για το ίδιο είναι ζωτικό.

Δέχομαι τον Ριάντ, 7 χρονών, στο κέντρο στο οποίο δουλεύω, μαζί με τη μητέρα του, τον Ιανουάριο του 2007 ύστερα από σύσταση της δασκάλας του, η οποία ανησυχεί για τον Ριάντ. Η μητέρα είναι επίσης πολύ ταραγμένη από τη συμπεριφορά και τα λεγόμενα του γιού της.

Η πρώτη εντύπωση που μου αφήνει ο Ριάντ είναι ότι πρόκειται για ένα αγόρι πολύ λυπημένο. Η μητέρα του είναι μια γυναίκα 30 περίπου ετών, φοιτήτρια ιατρικής, εμφανίζεται με φρεντζέ - είναι μουσουλμανικής θρησκείας - και παρά το ότι από την αρχή φαίνεται αρκετά συγκρατημένη στο να μου μιλήσει, θα δείξει μια μεγάλη συνέπεια στις εβδομαδιαίες συνεδρίες.

Με τη σειρά μου, θα κρατήσω ήπια στάση μαζί της. Δεν την πιέζω καθόλου και δεν επιμένω στις ερωτήσεις μου. Υποθέτω πολύ γρήγορα ότι, λόγω της θρησκείας της και τη κουλτούρας της, θα πρέπει να ακολουθήσω το ρυθμό της ώστε να αποκτήσω μαζί της μια «θεραπευτική συμμαχία».

Παρ' όλα αυτά θα μου δώσει μια σειρά από στοιχεία για να συνθέσω την ιστορία τους και μέσα σε αυτή, τη συμπτωματολογία του Ριάντ.

Τι μου διηγείται η μητέρα του Ριάντ

Ο Ριάντ ζει με τη μητέρα του, μαροκινής καταγωγής. Ο πατέρας του, αλγερινός, σκοτώθηκε πριν από 2 χρόνια, όταν ο Ριάντ ήταν 5 χρόνων, πέφτοντας από το μπαλκόνι τού διαμερίσματός του, ενώ βρίσκονταν πάνω σ'ένα σκαμπό και

* Παρουσίαση προφορική κλινικού περιστατικού στην Κλινική Εκπαίδευση του Λακανικού πεδίου Αθήνας, 2007-2008 με θέμα *Τι είναι το ασυνείδητο στην κλινική;*

προσπαθούσε να επισκευάσει κάτι. Διάφορα εργαλεία βρέθηκαν δίπλα και η έρευνα της αστυνομίας επικύρωσε την εκδοχή τού ατυχήματος.

Το ζευγάρι έζησε για 4 χρόνια μαζί και τη στιγμή του τραγικού συμβάντος οι γονείς ήταν ήδη χωρισμένοι από τον προηγούμενο χρόνο λόγω συζυγικής βίας. Η μητέρα του Ριάντ θα μου περιγράψει έναν άντρα βίαιο και εγωιστή ο οποίος αποδέχτηκε πολύ δύσκολα την απόφαση του χωρισμού τους. « Έζησα 4 χρόνια μαζί του, ήταν ένας άνθρωπος που έκανε κακό στους άλλους ». Για ένα διάστημα μάλιστα είχε διακόψει τις συναντήσεις του Ριάντ με τον πατέρα του γιατί ο τελευταίος δεν σέβονταν καθόλου τους κανόνες που ο δικαστής οικογενειακών υποθέσεων είχε επιβάλλει μετά το διαζύγιο (π.χ την ημέρα και την ώρα που έπρεπε να τον πάρει ή να τον επιστρέψει κλπ). Κατά τη διάρκεια αυτών των περιόδων ο Ριάντ δεν ήταν καλά, γιατί, όπως ο ίδιος έλεγε, δεν έβλεπε τον πατέρα του.

Θα παρατηρήσω, σύμφωνα με τα λεγόμενα της μητέρας του, ότι εκείνο το διάστημα θα αρχίσουν και τα πρώτα προβλήματα του Ριάντ στο σχολείο : δυσκολίες συγκέντρωσης, « δε μπορεί να σταθεί, συμπεριφέρεται περίεργα με τους συμμαθητές του, θα έλεγε κανείς ότι ψάχνει για φίλους αλλά δεν ξέρει τί πρέπει να κάνει, πώς να φερθεί, τους ενοχλεί, ξεκινά έχοντας καλές προθέσεις, αλλά συμπεριφέρεται περίεργα και στο τέλος τους κάνει κακό ». Με αυτό τον τρόπο μου περιγράφει η μητέρα του τα συμπτώματα του Ριάντ στο σχολείο εκείνη την εποχή.

Παρά τη βιαιότητα του πατέρα του και τις δυσκολίες του ζευγαριού, η μητέρα του θα προσθέσει ότι ο Ριάντ αγαπούσε πολύ τον πατέρα του και χαιρόταν πολύ να βρίσκεται μαζί του, ότι δε δεχόταν το χωρισμό τους και ότι αυτό το ατύχημα ήταν ένα πολύ σκληρό χτύπημα για το γιό της, όπως και για την ίδια, κυρίως εξαιτίας του τρόπου του θανάτου του. Τον πρώτο χρόνο που θα ακολουθήσει το τραγικό ατύχημα, ο Ριάντ δε θα εκφράσει κανένα συναίσθημα και δε θα μιλήσει καθόλου γι'αυτό το θέμα.

Όλα ξεκινούν ένα χρόνο μετά. Ο Ριάντ, από εκεί που δεν έλεγε λέξη για το θάνατο του πατέρα του, « ούτε καν σ'έμένα », θα πει η μητέρα του, ξεκινά να μιλά ακατάπαυστα γι'αυτό και σε όλο τον κόσμο : στους ανθρώπους που συναντούν στο δρόμο, στο φούρναρη, στον παιδίατρο και στο σχολείο. Στο σχολείο, ο τρόπος που μιλά σπέρνει τον πανικό. «Ο πατέρας μου πέθανε, αυτοκτόνησε, πήδηξε από το παράθυρο », « Ο πατέρας μου αυτοκτόνησε, θα αυτοκτονήσω κι εγώ ». Σ'αυτό προστίθεται και μια σειρά από αλλοπρόσαλλες συμπεριφορές : Έκανε, π.χ, πιπί του σε ένα μπουκάλι και κυκλοφορούσε μ'αυτό στο σχολείο θέλοντας να καταβρέξει τους συμμαθητές του. Οι σχέσεις του με τα άλλα παιδιά δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο. Χωρίς να είναι βίαιος τα ενοχλεί συστηματικά.

Η μητέρα του, θα μου διηγηθεί επίσης, ότι όταν πηγαίνουν στο νεκροταφείο για να αφήσουν λουλούδια στο τάφο ο Ριάντ θέλει με επιμονή να ανοίξει τον τάφο για

να διαπιστώσει ότι πράγματι είναι ο τάφος του πατέρα του, ότι δεν έχουν κάνει λάθος και ότι πατέρας του βρίσκεται εκεί. Η μητέρα του αντιμετωπίζει αυτή την αντίδραση του γιου της με μεγάλη δυσκολία και προσπαθεί να του δώσει λογικές εξηγήσεις για να τον καθησυχάσει, αλλά χωρίς αποτέλεσμα.

Εκείνη την περίοδο αρχίζουν οι εφιάλτες, εφιάλτες με τέρατα, και φόβοι, φόβοι ότι τα πράγματα μετακινούνται μέσα στο σκοτάδι, φόβοι ότι, π.χ., το πόμολο της πόρτας γυρίζει, φόβοι θορύβων. « Με καλεί συνέχεια κοντά του, μου λέει η μητέρα του. Ξανάρχισε να πιπιλίζει το δάχτυλό του και να παίζει με το αυτί του, όπως συνήθιζε να κάνει όταν ήταν μωρό. Αισθάνεται υπεύθυνος για όλα : τις προάλλες σκόνταψα στο τραπέζι και άρχισε να μου ζητάει συγγνώμη, ότι έφταιγε αυτός για το ότι το τραπέζι ήταν σ'αυτή τη θέση, ακόμα κι όταν βήχω λέει πως είναι δικό του λάθος. Όταν του φωνάζω μου λέει ότι τον κάνω να φοβάται ». Επίσης, επαναλαμβάνει συχνά στη μητέρα του : « Σας ακούω συνέχεια να τσακώνεστε εσένα και το μπαμπά, με κάνετε να φοβάμαι ».

Η δασκάλα είναι στα όρια νευρικής κρίσης και η μητέρα του δέχεται με δυσκολία όλη αυτή την κριτική τού σχολείου καταλαβαίνοντας ταυτόχρονα πως η συμπεριφορά και ο τρόπος έκφρασης του Ριάντ είναι πολύ ανησυχητικά. « Προσπαθώ να του εξηγήσω -μου μεταφέρει- αλλά δε γίνεται τίποτα, εξακολουθεί να πιστεύει ότι ο πατέρας του αυτοκτόνησε, το επαναλαμβάνει σε όλο τον κόσμο και λέει ότι θα κάνει το ίδιο. Του επαναλαμβάνω με τη σειρά μου ότι επρόκειτο για ένα ατύχημα αλλά δε με πιστεύει, του εξηγώ πως η αστυνομία έκανε έρευνα, ότι τα εργαλεία βρέθηκαν στο μπαλκόνι, αλλά τίποτα... ».

Τη ρωτώ τί νομίζει η ίδια γι'αυτή την επιμονή του Ριάντ και μου απαντά ότι ο θάνατος ήταν κάτι που τον απασχολούσε από παλιότερα, πριν το ατύχημα του πατέρα του. Έθετε ερωτήματα σχετικά με το θάνατο και τον συνδύαζε με τα γηρατειά, έθετε ερωτήματα σχετικά με τη χρονολογική σειρά και λογική με την οποία οι άνθρωποι πεθαίνουν. Ρωτούσε για παράδειγμα τον παππού του, από την πλευρά της μητέρας του, όταν πήγαινε διακοπές στο Μαρόκο : « Εσύ πότε θα πεθάνεις ; γιατί είσαι αρκετά γέρος ». Τώρα ο Ριάντ ρωτά τη μητέρα του που θα πάει και τι θα απογίνει, αν αυτή πεθάνει, και επαναλαμβάνει συχνά πόσο αυτή είναι τυχερή που ο δικός της πατέρας, αν και γέρος, είναι ακόμα ζωντανός. Είναι φανερό ότι πρόκειται για τον Ριάντ για μια διατάραξη της χρονολογικής τάξης που αφορά το θάνατο των ανθρώπων. Σκέφτομαι ότι το ατύχημα του πατέρα του απαντά στα ερωτήματα που τον απασχολούσαν από πριν. « Ένας άνθρωπος πεθαίνει γιατί είναι γέρος ; ». « Ένας γέρος πεθαίνει πριν από έναν νεότερο ; ». Και στα δύο αυτά ερωτήματα, ο πατέρας του, με το τραγικό θάνατό του έδωσε την ίδια, εξίσου τραγική, απάντηση : « Όχι ». Για τί είδους απάντηση πρόκειται όμως ;

Αναρωτιέμαι επίσης πάνω στο σημαίνουν « αυτοκτονία » και ρωτώ τη μητέρα του η οποία με σιγουριά θα μου πει ότι γι'αυτήν δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι πρόκειται για ατύχημα και προσθέτει « εξάλλου ήταν τόσο εγωιστής άνθρωπος που ακόμα και αν η έρευνα της αστυνομίας κατέληγε σε μία εκδοχή αυτοκτονίας εγώ δεν θα την πίστευα ποτέ ».

Παρ' όλα αυτά δε μπορώ να μη σκεφτώ κι εγώ σαν το Ριάντ : Και γιατί όχι, γιατί όχι μια αυτοκτονία, πώς αυτός ο άνθρωπος καταφέρνει να σκοτωθεί με αυτό τον τρόπο ; Αυτοκτονία όχι προφανώς με τον νομικό ή ιατροδικαστικό όρο, αλλά με αυτόν του ασυνειδήτου, μια παραπραξία.

Η θεραπεία

Θα κρατήσω αυτή τη σκέψη για τον εαυτό μου και θα αρχίσω τις συνεδρίες με το νεαρό ασθενή μου σκεπτόμενη ότι αυτό που έχω να κάνω είναι να τον ακούσω ώστε να του επιτρέψω να επεξεργαστεί το δικό του αίτημα, αίτημα που πιθανόν να ανεξαρτητοποιείται από αυτό του σχολείου και της μητέρας του.

Συναντώ ένα αγόρι θλιμμένο και ταυτόχρονα έξυπνο. Παρ'όλη αυτή την προβληματική είναι ένας πολύ καλός μαθητής- πρόκειται για ένα παιδί που χειρίζεται με μεγάλη λεπτότητα και ακρίβεια το λόγο και μπαίνει πολύ γρήγορα σε μια αναλυτική διαδικασία. Θα μου πει αμέσως ότι ο πατέρας του τού λείπει και ότι θα ήθελε να ξαναγυρίσει. Θα ήθελε να ξαναβρεί τους παλιούς καλούς καιρούς και φοβάται μήπως η μητέρα του πεθάνει.

Μετά από μερικές συνεδρίες κατά τις οποίες δημιουργεί, μέσω του παιχνιδιού, καταστροφικές καταστάσεις, όπου κτίρια καταρρέουν και άνθρωποι σκοτώνονται πέφτοντας από τα κτίρια, τέρατα σπέρνουν τον τρόπο, ελικόπτερα πέφτουν, όπου οι καλοί αναμετρούνται με τους κακούς και οι κακοί πρέπει να μπουν στη φυλακή ή να πεθάνουν κλπ, κλπ, μετά λοιπόν από αυτές τις συνεδρίες, θα αρχίσει να μου μιλάει για τους εφιάλτες του.

« Τον πρώτο μου εφιάλτη τον έκανα το 2006. Μέλισσες και μύγες και όλα τα έντομα μπήκαν στο σπίτι και μας τσίμπησαν, εμένα και τη μαμά μου και μετά ήμασταν πεθαμένοι. Έτσι συμβαίνει στο κεφάλι μου ». Θα ερμηνεύσει αυτό το όνειρο λέγοντας πως εκείνο τον καιρό η μητέρα του φοβόταν να μην τον τσιμπήσουν τα κουνούπια και να μην αρρωστήσει από ανεμοβλογιά. Αυτό το όνειρο έρχεται, σύμφωνα με το Ριάντ, σαν απάντηση στην ανησυχία της μητέρας του.

Μπορούμε να υποθέσουμε, ακολουθώντας το Λακάν ότι, όπως και τα σαγόνια, τα στόματα των ζώων με τα μυτερά δόντια, στοιχεία που συνοδεύουν συχνά τις **φοβίες** των παιδιών, έτσι και τα τσιμπήματα των εντόμων, όπως και οι θόρυβοι, και οι κλέφτες επισημαίνουν την τομή, η οποία, αν και συμβολική, αναπαριστάται

φαντασιακά στην πραγματικότητα. Ο Λακάν στο σεμινάριο *Η σχέση αντικειμένου*¹, στο μάθημα της 20 Μαρτίου 1957, λέει: « Η φοβία εισάγει στον κόσμο του παιδιού μια δομή, βάζει συγκεκριμένα σε πρώτο πλάνο την ιδιότητα ενός εσωτερικού και ενός εξωτερικού. Μέχρι εδώ, το παιδί ήταν, εν ολίγοις, στο εσωτερικό της μητέρας του, τώρα αποβάλλεται ή φαντάζεται ότι αποβάλλεται, βρίσκεται μέσα στο άγχος και νά που με τη βοήθεια της φοβίας, εγκαθιδρύει μια καινούρια τάξη εξωτερικού και εσωτερικού, μια σειρά ορίων που θα βαλθούν να οικοδομήσουν τον κόσμο ». Το πρώτο ρίσκο είναι αυτό τού να φαγωθεί από αγάπη από την ίδια του τη μητέρα. Ο Ριαντ εκφράζει την ανησυχία της μητέρας του να τσιμπηθεί από κουνούπια. Διαβάζουμε στο σεμινάριο του Λακάν *Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης*²(1969-1970), : « Ένας μεγάλος κροκόδειλος μέσα στο στόμα τού οποίου βρίσκεστε - αυτό είναι η μητέρα. Δεν ξέρουμε τί μπορεί να την πιάσει ξαφνικά και να το ξανακλείσει. Αυτό είναι η επιθυμία της μητέρας ». Ο πατέρας του Ριάντ παρουσιάζεται από την μητέρα του ως ένας πατέρας τοτεμικός του οποίου η φιγούρα πιθανότατα να εμποδίζει τη συμβολική λειτουργία. Οι φοβίες έρχονται να στηρίξουν την πατρική λειτουργία. Λειτουργούν ως τρίτος. Ο Λακάν στο σεμινάριο *La relation d'objet*, σ. 246 : *Πρόκειται για ένα σύμπτωμα άμυνας εναντίον αυτού που, από τη φύση του είναι χωρίς αναπαραστατικό αντικείμενο, δηλαδή του άγχους, του άγχους του ευνουχισμού.* Το φοβικό αντικείμενο έρχεται να καλύψει την κενή θέση του άγχους. Είναι οι πρώτες απόπειρες του Ριάντ για συμβολοποίηση του πατέρα. Το φοβικό αντικείμενο έχει την ίδια μεταφορική λειτουργία με το σημαίνον το **Όνομα- του- Πατέρα.**

Σε μια επόμενη συνεδρία μου διηγείται: « Ένας δράκοντας έφαγε τη μαμά μου, έφαγε κι εμένα, μας έφαγε και τους δυο. Είμαστε πεθαμένοι και οι δυο ». Τον ρωτώ τί νομίζει γι'αυτόν τον εφιάλτη και μου απαντά πως δεν ξέρει και πως θα πρέπει να ρωτήσω τη μαμά του. Τον ρωτώ πώς τα βγάζει πέρα, πώς σταματούν αυτοί οι εφιάλτες και μου απαντά: « Πέφτω από το κρεβάτι μου και νομίζω πως είναι η πραγματικότητα ». Παρεμβαίνω λέγοντας του: « Ο εφιάλτης τελειώνει με μια πτώση ». Το ακούει, συμφωνεί και επαναλαμβάνει « Ναι, με μια πτώση. Πέφτω και ο εφιάλτης σταματάει. Μετά δε κάνω πια εφιάλτες. Κάνω όμορφα όνειρα, όταν βλέπω τον μπαμπά μου όπως πριν, πριν πέσει ». Σταματώ τη συνεδρία σ'αυτό το σημείο και συγκρατώ το σημαίνον « πτώση » που μεταφέρεται από το φαντασιακό « θα αυτοκτονήσω όπως ο μπαμπάς μου έπεσε από το μπαλκόνι » στο συμβολικό των ονείρων όπου « ένας εφιάλτης σταματάει με μια πτώση, που λαμβάνεται ως πραγματικότητα ».

Στην επόμενη συνεδρία θα μου πει ότι ακούει δύο φωνές και θα μου περιγράψει με μεγάλη ακρίβεια για το περί τίνος πρόκειται :« Έρχονται τη νύχτα, μια

¹ J. Lacan Le Séminaire, *La relation d'objet*, éd. Seuil, p.246.

² J. Lacan Le Séminaire, *L'envers de la psychanalyse*, éd. Seuil, p.129.

κακιά φωνή που μου λέει "Η μαμά σου είναι κακιά" και μια ευγενική φωνή που μου λέει "Η μαμά σου είναι καλή". Αυτό δεν έχει ξεκινήσει εδώ και πολύ καιρό και κάθε φορά συμβαίνει τη νύχτα, όταν δεν κοιμάμαι. Πρώτα η κακιά φωνή. Ύστερα κοιμάμαι και δεν τις ακούω. Η μια είναι μια φωνή γέρου και η άλλη μια φωνή νέου, η φωνή του νέου είναι η κακιά φωνή αυτή που μου λέει πως η μαμά μου είναι άχρηστη (στα γαλλικά « nulle ») και ότι κάνει κακά πράγματα, η φωνή του γέρου είναι η ευγενική και μου λέει πως η μαμά μου είναι καλή. Ο γέρος βήχει όταν μιλάει, ο νέος μιλάει όπως ένας νέος. Αυτές οι φωνές έρχονται κάθε βράδυ. Τις αφήνω να μιλάνε. Δεν ασχολούμαι ».

Κατόπιν θα μάθω από τη μητέρα του, κατά τη διάρκεια μιας επόμενης συνεδρίας ότι το φαινόμενο των φωνών ήταν ήδη εκεί. Ο Ριάντ της έλεγε πως μια φωνή τον πρόσταζε να αυτοκτονήσει : « Αυτοκτόνησε » (στην προστακτική : « suicide-toi »).

Δε θα βιαστώ να κατατάξω το φαινόμενο των φωνών σε μια παραίσθηση (hallucination auditive), ένδειξη ψυχωτικής δομής. Σκέφτομαι ότι αυτές οι φωνές έρχονται σε μια απόπειρα διαλεκτικοποίησης, εκεί που ο Ριάντ συναντούσε ένα πραγματικό (οι καυγάδες των γονιών του, ο θάνατος του πατέρα του) που δε μπορούσε να διευθετήσει αλλιώς. Κάνω την παραπάνω υπόθεση εξαιτίας των σημαινόντων « γέρος-νέος », « καλός-κακός ». Αναρωτιέμαι αν οι φωνές απαντούν στη λογική αντίφαση « γέρος-νέος » σε σχέση με το θάνατο και στο « καλός-κακός » της γονεϊκής προβληματικής εκεί όπου ακριβώς **το ασυνείδητο δε γνωρίζει την αντίφαση**.

Ο Λακάν, το 1969, απαντά στη Jenny Aubry³ σχετικά με τη συμπτωματολογία που συναντούμε στα παιδιά: « Η υποκειμενική δόμηση εμπλέκει τη σχέση μιας επιθυμίας που δεν είναι ανώνυμη. Το σύμπτωμα του παιδιού βρίσκεται εκεί για να απαντήσει σ' αυτό που υπάρχει ως προβληματικό στην οικογενειακή δομή. Το σύμπτωμα μπορεί να αναπαραστήσει την αλήθεια του οικογενειακού ζευγαριού. Η άρθρωση ελαττώνεται κατά πολύ όταν το σύμπτωμα που κυριαρχεί ξεφεύγει από την υποκειμενικότητα της μητέρας. Η απόσταση μεταξύ της ταύτισης στο ιδεώδες του εγώ και του μέρους της επιθυμίας της μητέρας, αν δεν υπάρχει μεσολάβηση (αυτή που κανονικά διευθετεί η λειτουργία του πατέρα) αφήνει το παιδί ανοιχτό σε όλες τις φαντασιακές θέσεις. Γίνεται το αντικείμενο της μητέρας, και δεν έχει πια την ιδιότητα να δείξει την αλήθεια αυτού του αντικειμένου ».

Σε μια επόμενη συνεδρία θα μου πει ότι δε κάνει πια εφιάλτες : « Έκανα αυτούς τους εφιάλτες γιατί ο μπαμπάς έχει πεθάνει. Είναι το ίδιο. Η μαμά μου είναι νεκρή στα όνειρά μου,-θα το διορθώσει ως lapsus : εεε... ο μπαμπάς μου, εεε... η μαμά μου. Έτσι

³ J. Lacan « Note sur l'enfant » in *Autres Ecrits*, p. 373.

λοιπόν ονειρεύομαι πεθαμένους. Αφού ο μπαμπάς έχει πεθάνει, ονειρεύομαι πεθαμένους. Πρίν, όταν ο μπαμπάς δεν είχε πεθάνει, έκανα εφιάλτες, αλλά όχι εφιάλτες θανάτου. Πριν ήμουν εγώ αυτός που ήταν νεκρός, εμένα τρώγανε. Μετά το θάνατο του μπαμπά μου συμβαίνει το αντίθετο για μένα. Ονειρεύομαι ότι είναι η μαμά μου αυτή που έχει πεθάνει. Αν είχε πεθάνει η μαμά μου θα ονειρευόμουν ότι ο μπαμπάς μου είναι νεκρός ». Αυτή είναι η διαλεκτική ονείρου και πραγματικότητας, όπως θα την εκθέσει ο Ριάντ.

Κατόπιν θα με ρωτήσει αν εγώ, όταν ήμουν μικρή έκανα εφιάλτες, και αν μετά απ' αυτόν έρχεται κάποιο άλλο παιδί στο γραφείο και θα προσθέσει : « Αν θέλεις μπορείς να του δείξεις την κατασκευή μου ». (ενόσω μιλάει κατασκευάζει ένα νοσοκομείο όπου ένας κύριος είναι άρρωστος, μία κυρία γιατρός τον θεραπεύει και η γυναίκα του τον κοιτάζει).

Στις επόμενες συνεδρίες συνεχίζει να λέει ότι δεν κάνει πια εφιάλτες, κατασκευάζει ιστορίες με ψυχιατρικά νοσοκομεία όπου περιθάλπτονται άνθρωποι με μικρόβια (η μητέρα του είναι φοιτήτρια ιατρικής και μου εξηγεί ότι κάνει μια πρακτική σε ένα ψυχιατρικό νοσοκομείο) και με ρωτά με επιμονή αν ό,τι γράφω αφορά τον ίδιο, τι κάνω και που βάζω τις σημειώσεις που παίρνω και αν έδειξα την κατασκευή του στα άλλα παιδιά.

Φτιάχνει κατασκευές με ένα σπίτι, το μπαμπά του, τη μαμά του και τον ίδιο, να κοιτάζουν τηλεόραση ή να παίζουν στον κήπο, να κάνουν και οι τρεις διαφορετικά πράγματα, ο μπαμπάς στη δουλειά κλπ, κλπ, εν ολίγοις σκηνές οικογενειακής ευτυχίας. Μου λέει ότι θέλει να ξαναδεί τον μπαμπά του, « αυτό είναι όλο, έχει περάσει καιρός και μου λείπει ».

Τα πράγματα δείχνουν να βελτιώνονται, « τα τέρατα δεν έρχονται πια στον ύπνο μου » και οι φωνές δεν ξανακάνουν την εμφάνισή τους ή τουλάχιστον δε θα μου ξαναμιλήσει γι' αυτό. Στο σχολείο όμως η κατάσταση μοιάζει έκρυθμη. Ο Ριάντ συνεχίζει να πειράζει τα άλλα παιδιά, η δασκάλα και ο διευθυντής κάνουν παράπονα και καλούν τη μητέρα του. Ο Ριάντ μου λέει πως είναι βλάκας και άσχημος, πως κάνει όλο βλακείες και πως θα ήθελε να έχει το πρόσωπο ενός όμορφου συμμαθητή του.

Ο Ριάντ μου ανακοινώνει ότι όταν θα μεγαλώσει θα γίνει αστυνομικός, ένας σούπερ ήρωας που θα σώσει τον κόσμο από τους κακούς και τους κλέφτες και κυρίως τη μαμά του την οποία, με διαβεβαιώνει, την αγαπάει πολύ. Μου λέει επίσης ότι έχει ένα μυστικό βιβλίο, που γράφει διάφορα, κυρίως για τον μπαμπά του που του λείπει. Επιμένει για τις σημειώσεις μου: « Τι θα κάνεις με όλ' αυτά όταν δεν θα είσαι πια η ψυχολόγος μου. Και αν σταματήσεις να κάνεις αυτή τη δουλειά ; Μήπως τότε θα τις πετάξεις στα σκουπίδια ; ».

Τα ερωτήματα του Ριάντ αποτελούν μια διατύπωση της **μεταβίβασης**. Πιστεύει ότι οφείλει την αλήθεια που του αποκαλύπτεται κατά τη διάρκεια των συνεδριών στη γνώση μου, που παίρνει μορφή μέσω των σημειώσεων. Η αλήθεια όμως του **ασυνειδήτου** μπορεί να αναδυθεί μόνο από τον ίδιο, ενόσω μιλάει. Το υποκείμενο, που ετυμολογικά σημαίνει αυτό που είναι υφιστάμενο, το υποκείμενο λοιπόν είναι υφιστάμενο του ασυνειδήτου του, είναι διαστρωματωμένο, «φορέας μιας γνώσης (savoir) που δεν προϋποθέτει γνώσεις (connaissance)», λέει ο Λακάν. Το σύμπτωμα είναι το μόρφωμα αυτό του ασυνειδήτου, είναι «η αλήθεια του υποκειμένου που αναδύεται μέσα από τη ρωγμή της γνώσης». Εγώ, στη θέση μου, έχω μόνο τη γνώση που μου δανείζει ο Ριάντ. Ο αναλυτής, λέει ο Λακάν, είναι ένα «υποτιθέμενο υποκείμενο που ξέρει», και η υποτιθέμενη γνώση είναι αυτή που επιστρέφει στον αναλυόμενο.

Η μεταβίβαση είναι «η εργασία του ασυνειδήτου» λέει ο Λακάν. Ο Ριάντ αναπαριστά αυτή τη γνώση μέσω της κενής θέσης που αφήνω όταν δεν αποκαλύπτομαι. «Μήπως θα πετάξεις τις σημειώσεις σου στα σκουπίδια όταν δε θα είσαι πια η ψυχολόγος μου?». Η σχέση μεταβίβασης επιτρέπει στο Ριάντ να βγει από τη θέση του αντικειμένου και να υπάρξει ως υποκείμενο. Με την εξέλιξη της θεραπείας μετατρέπει σε λόγο τις φαντασιώσεις και επιθυμίες του, τις επεξεργάζεται στην κενή θέση που του αφήνεται, και του επιτρέπεται να αποσπαστεί από την φαντασίωση του Άλλου. Στην ανάλυση, πρόκειται για μια εργασία αποχωρισμού που υποστηρίζεται από τον αναλυτή.

Βρισκόμαστε στον 6ο μήνα της θεραπείας. Οι εφιάλτες επανέρχονται, ένας συγκεκριμένος: «Δράκοντες που βγάζουν φωτιές, αλλά η μαμά δεν το ξέρει. Δεν πρέπει να της το πεις. Εγώ αποφασίζω για τους εφιάλτες μου. Θέλουν να έρθουν, είναι κακοί. Βγάζουν φωτιές και όλα καίγονται». Αναρωτιέμαι γι'αυτή την έκφραση «θέλουν να έρθουν». Μήπως οι εφιάλτες δεν είναι πια εφιάλτες; Ή μήπως πρόκειται για μια έκφραση υποκειμενικής ευθύνης; Οι κατασκευές με μαμά - μπαμπά - Ριάντ συνεχίζονται. «Ο μπαμπάς μου λείπει λίγο, αλλά αυτό είναι όλο. Δε κλαίω πια τη νύχτα». Τα προβλήματα στο σχολείο όμως συνεχίζονται και τα βράδια, σύμφωνα με τη μητέρα του, δεν είναι πολύ εύκολα, κυρίως γιατί ο Ριάντ φοβάται, φοβάται τους κλέφτες, τους θορύβους, ακόμα και τους θορύβους που προκαλεί ο ίδιος. Κάνει ζωγραφιές με κλέφτες μέσα στο σκοτάδι που δε φαίνονται, με ένα μεγάλο ψάρι που θέλει να φάει τα μικρά, τα οποία το ακολουθούν ανυποψίαστα: «Υπάρχει κίνδυνος ακόμα κι αν δεν τον βλέπουμε». Συνεχίζει παρ'όλαυτά να παραμένει ένα καλός μαθητής. Εκτός της γεωμετρίας. Τον ρωτώ τί είναι η γεωμετρία και μου απαντά πως είναι το μάθημα όπου πρέπει να ξαναφτιάξουν μια εικόνα.

Από το Σεπτέμβριο τα πράγματα μοιάζουν να πηγαίνουν καλύτερα για το Ριάντ. Στο σχολείο η κατάσταση φαίνεται πιο σταθερή και η μητέρα του λέει πως είναι πιο ήρεμος, οι επιπτώσεις και οι φόβοι κατευνάζουν. Θα μου αποκαλύψει πως ο Ριάντ τώρα πια όταν επισκέπτονται τον τάφο του πατέρα του για να αφήσουν λουλούδια αρκείται στο όνομά του πάνω στον τάφο, ενώ παλιότερα ήθελε να σκάψει για να βεβαιωθεί εάν ο πατέρας του είναι μέσα. Ρωτάει τη μητέρα του αν το όνομα του πατέρα του θα είναι γραμμένο για πάντα πάνω στον τάφο. Ζήτησε από τη μητέρα του ένα αδερφάκι. Της είπε ότι άκουσε στις ειδήσεις για μια μέθοδο με την οποία δε χρειάζεται μπαμπάς και αυτή, πολύ σοφά, του απάντησε πως χρειάζεται πάντα ένας μπαμπάς για να γεννηθεί ένα παιδί. Μερικές φορές την ρωτάει αν σκέφτεται να ξαναέχει ένα σύζυγο.

Ο Ριάντ σε μία από τις επόμενες συνεδρίες μου ανακοινώνει περήφανα πως έχει φίλους στο σχολείο. Τον ρωτάω τι συνέβει κατά τη γνώμη του και μου απαντά γελώντας: « Ίσως να ήπια το μαγικό φίλτρο ». Σοβαρεύεται γρήγορα όμως και προσθέτει: « Όλα τα παιδιά στο σχολείο μου έκαναν συνέχεια ερωτήσεις, γιατί το ένα, γιατί το άλλο, φώναζαν όλα μαζί, όλο ερωτήσεις και εγώ δεν καταλάβαινα τίποτα. Τις προάλλες μιλήσαμε στο σχολείο για τους ανθρώπους που έχουν πεθάνει. Μέσα στο χρόνο. Γιατί. Υπάρχουν άνθρωποι που πεθαίνουν πρώτα και άνθρωποι που πεθαίνουν μετά. Έτσι είναι ». Αυτό το « έτσι είναι » είναι η απάντηση που μπόρεσε να δώσει ο Ριάντ στο αναπάντητο ερώτημα του θανάτου. « Γιατί έτσι είναι », απάντηση γιατί ακριβώς το **Όνομα του Πατέρα** του το επιτρέπει. (δεύτερος χρόνος απάντησης, είναι η απάντηση που τώρα μπορεί να επωμιστεί, στηριζόμενη από την πατρική λειτουργία)

Μέσα στο φανταστικό δεν υπάρχει απάντηση. Γι'αυτό χρειάζεται η συμβολική τάξη, για να δώσει μια άλλη απάντηση που επιτρέπει στο υποκείμενο να ξεφύγει από μια τρελή πορεία στην οποία δεν έχει λύση. Ο Ριάντ το επιχειρεί μέσα από τη **πολυσημία του σημαίνοντος** (ομοηχία των *tombe et tombe*, πέφτω και τάφος). Η πολυσημία του σημαίνοντος προϋποθέτει ότι το σημαίνον μπορεί να προσλάβει πολλές έννοιες, να αποσπαστεί από μια συγκεκριμένη σημασία για να προσκολληθεί σε άλλες αλυσίδες του λόγου, ότι μετακινείται εύκολα, ότι δηλαδή είναι πολυσήμαντο (πολυσημία). Ο Ριάντ βρίσκεται μέσα στην αδύνατη λύση μιας αντίθεσης.

Ο πατρικός μύθος, όπως κάθε μύθος, λέει ο Λακάν, έχει ως ιδιότητα να συμβιβάζει τα ασυμβίβαστα, να δώσει λύση σε μια αντίφαση. Ο πατρικός μύθος, η λειτουργία του **Ονόματος –του- Πατέρα**, στο βαθμό που ο πατέρας είναι αυτός που εγγυάται το νόμο και αυτός που απολαμβάνει τη μητέρα, είναι αυτός που αρθρώνει τις δύο θέσεις. Ο Φρόυντ διατυπώνει αυτή τη διπλή θέση της πατρικής λειτουργίας: από τη μία πλευρά πρόκειται για τον πατέρα του Οιδίποδα, τον πατέρα που απογορεύει, το νεκρό πατέρα, το συμβολικό πατέρα και από την άλλη για τον πατέρα του Τοτέμ και

Ταμπού, τον πατέρα που απολαμβάνει. Πώς οι δύο θέσεις συνδέονται ; Συνδέονται γιατί ο πατέρας είναι αυτός που λέει : « είναι έτσι γιατί είναι έτσι και όχι αλλιώς », γιατί ο πατέρας δεν δικαιολογεί την απάντησή του. Ο πατέρας είναι το σημαίνον τού αδικαιολόγητου, είναι αυτός που βάζει ένα τέλος στην ατέλειωτη ερώτηση των παιδιών « γιατί ; ».

Η πτώση του πατέρα, ως σημαίνον, επιτρέπει στο Ριάντ, μέσω της θεραπείας, να τον τοποθετήσει στη θέση του νεκρού πατέρα, του συμβολικού, αυτού που θα δώσει απάντηση στην έρωτηση « γιατί ένας άνθρωπος μπορεί να πεθάνει νωρίτερα από κάποιον άλλον », « γιατί έτσι ». Δεν πρόκειται για μια οποιαδήποτε πτώση, αλλά για την πτώση του πατέρα στο συμβολικό. Ο πατέρας του Ριάντ, μετά την πτώση του, δεν είναι μόνο ο φαντασιακός πατέρας που αυτοκτόνησε πέφτοντας από το μπαλκόνι, δεν είναι μόνο ο πραγματικός πατέρας, αυτός του οποίου θέλει να εξακριβώσει την ύπαρξη κάτω από το χώμα, αλλά ο συμβολικός πατέρας, αυτός που όταν πεθαίνει, αφήνει, για πάντα, το όνομά του στον τάφο του. (Il tombe, ως σημαίνον εκεί που υπάρχει πτώση, εκεί εγγράφεται και το όνομα του πατέρα, tombe).

Επίλογος

Σήμερα ο Ριάντ μου λέει πως δεν έχει προβλήματα, θέτοντας με αυτό τον τρόπο το ερώτημα του τέλους της θεραπείας. Ζωγραφίζει πώς βλέπει τους εφιάλτες που έκανε : « Παλεύω με το τέρας όταν έρχεται στον ύπνο μου, με ένα σπαθί. Το τέρας θέλει να μου μιλήσει για τον μπαμπά. Είναι το τέρας του θανάτου, μου λέει ότι ο μπαμπάς ήταν άχρηστος, αλλά εγώ λέω ότι δεν ήταν ». Κατόπιν θα ζωγραφίσει ένα τέρας με δυο κεφάλια, ένα κεφάλι κακό και ένα ευγενικό, προϊόν της δικής του διαίρεσης. Δεν τον ρώτησα αν βελτιώθηκε στη γεωμετρία, αν του είναι πιο εύκολο να ξαναδημιουργήσει μια εικόνα. Μπορεί και όχι. Ένα μοιάζει σίγουρο : ο άλλος δεν είναι ούτε ολοκληρωτικά καλός, ούτε ολοκληρωτικά κακός, δεν υφίσταται σαν ολοκληρωμένος, σαν ολότητα (tout). Ο πατέρας του είναι ένας καλός πατέρας και ένας κακός σύζυγος. Ο Ριάντ, σαν ομιλούμενο υποκείμενο, σαν υποκείμενο που διαιρείται μέσω της γλώσσας δεν υποχρεούται να λύσει την προβληματική δύο διαφορετικών και αντιδιαμετρικών θέσεων. Μαμά / Μπαμπάς, Αστυνομικός / Κλέφτης, Καλός / Κακός, Όμορφος / Άσχημος, Ζωντανός / Νεκρός αποτελούν διπλές φιγούρες, οι οποίες αν και αντίθετες είναι δυνατές.

Υποθέτω πως ο Ριάντ, μεγαλώνοντας, θα ξεχάσει, όπως όλοι μας ξεχάσαμε, ενήλικες τώρα, τα ερωτήματα που σημάδεψαν κάποτε την παιδική μας ηλικία. Υποθέτω πως το ερώτημα της ύπαρξής του θα του τεθεί διαφορετικά, και του το εύχομαι. Του εύχομαι επίσης να έχει την τύχη, αργότερα, να συναντήσει ένα

ψυχαναλυτή, η έκβαση τουλάχιστον αυτής της θεραπείας, θέλω να πιστεύω, αφήνει αυτό το ενδεχόμενο ανοιχτό.

Προς το παρόν, και ενώ εγώ σας μιλώ σήμερα γι'αυτόν, απαντώντας μ'αυτόν τον τρόπο στο ερώτημα της μεταβίβασης «τι κάνεις τις σημειώσεις σου;», ο Ριάντ συνεχίζει να ταυτίζεται με τον αστυνομικό, αυτόν που φυλακίζει τους κακούς, και μαζί με αυτούς, και τους φόβους του.

Υστερία και θηλυκότητα*

Η περίπτωση «Ντόρα» είναι μια περίπτωση του Σίγκμουντ Φρόυντ που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1905 με τον τίτλο «Απόσπασμα από μια ανάλυση υστερίας». Ο Φρόυντ μας πληροφορεί πως η θεραπευτική εκείνη αγωγή κράτησε μονάχα 3 μήνες. Πρόκειται για μια κοπέλα 18 ετών της αστικής βιεννέζικης τάξης. Τα συμπτώματα της Ντόρας είναι: αφωνία, ημικρανία, δύσπνοια, νευρικός βήχας, αντικοινωνική διάθεση. Αυτό όμως που κάνει την Ντόρα να φτάσει στον Φρόυντ είναι μια επιστολή που είχε αφήσει η Ντόρα, στην οποία ανάγγειλε ότι δεν είχε πια όρεξη να ζει και πως δεν μπορούσε να υποφέρει την ζωή. Ο πατέρας της, που ήταν παραλήπτης αυτής της επιστολής παροτρύνει την κόρη του να επισκεφτεί τον Φρόυντ.

Τι συνέβαινε λοιπόν στην ζωή της Ντόρας; Τι δεν πήγαινε καλά;

Η Ντόρα ζούσε ένα δράμα στο οποίο συμμετείχαν άλλα 3 πρόσωπα: ο πατέρας της και ένα ζευγάρι, ο κύριος και η κυρία Κ. Η κυρία αυτή μπόρεσε στην ζωή της Ντόρας μέσω του πατέρα της, ο οποίος είχε αρρωστήσει και εκείνη τον φρόντισε. Έπειτα έκαναν διακοπές μαζί στη διάρκεια των οποίων η Ντόρα αντιλαμβάνεται ότι η σχέση του πατέρα της με την κυρία Κ. δεν περιοριζόταν μόνο στην φιλία. Παραπονείται στον Φρόυντ πως έχασε τον πατέρα της εξαιτίας αυτής της γυναίκας και ότι κατήντησε ένα «αντικείμενο αισχρής συναλλαγής» μιας και ο πατέρας της «κλείνει τα μάτια» του μπροστά στην ερωτική πολιορκία του κυρίου Κ. Η ερωτική αυτή πολιορκία κορυφώνεται όταν κατά την διάρκεια των διακοπών αυτών σε μια βόλτα με τον κύριο Κ στην λίμνη εκείνος της προτείνει ερωτικές σχέσεις, λέγοντας «Ξέρετε η γυναίκα μου δεν μου προσφέρει τίποτα». Η Ντόρα τον χαστουκίζει και φεύγει τρέχοντας. Από τότε τα πράγματα γίνονται ανυπόφορα για την Ντόρα.

Ο Φρόυντ αρχικά αναγκάζει την Ντόρα να διαπιστώσει πως στη μεγάλη εκείνη αταξία του κόσμου του πατέρα της, για τη ζημίωση του οποίου διαμαρτύρεται είχε κάνει πολύ περισσότερα από το να συμμετέχει, είχε μετατραπεί σε βασικό συντελεστή και η αταξία δεν θα ήταν δυνατόν να συνεχίζεται χωρίς την συγκατάνευσή της.¹ Είχε

* Παρουσίαση στο κλινικό εργαστήριο με θέμα *Η κλινική της υστερίας*.

¹ J. Lacan, *La direction de la cure*, in *Ecrits*, p. 596, Ζακ Λακάν, Η καθοδήγηση της θεραπείας και οι αρχές της εξουσίας της.

συμπεριφερθεί και εκείνη όπως και ο πατέρας της, έκανε πως δεν έβλεπε, είχε γίνει συνένοχη των εραστών. Είχε γίνει το έμπιστο πρόσωπο της κυρίας Κ, είχε αναπτύξει ένα πάθος για αυτήν. Ο Φρόντ θεωρεί πως η Ντόρα είναι ερωτευμένη με τον κύριο Κ στο μέτρο που ο κύριος Κ. παίρνει την θέση του πατέρα της. Μια ερμηνεία της οιδιπόδειας θέσης της Ντόρας, όμως δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο.

Ο Λακάν μας διδάσκει πως το τριπρόσωπο σχήμα Ντόρα – Πατέρας – Κυρία Κ. δεν μπορεί να στηριχτεί χωρίς την συνδρομή του κυρίου Κ. Αν ο πατέρας αγαπά την κυρία Κ, επέκεινα της Ντόρας τότε είναι ανάγκη και ο κύριος Κ να αγαπά την Ντόρα επέκεινα της γυναίκας του και προκειμένου να πείσει την Ντόρα για τα αισθήματά του της λέει «Ξέρετε η γυναίκα μου δεν μου προσφέρει τίποτε», η Ντόρα τότε αντί να ριχτεί στην αγκαλιά του, τον χαστουκίζει και τρέχει να παραπονεθεί στον πατέρα της ότι ο κύριος Κ. της έκανε άσεμνες προτάσεις. Αν η Ντόρα ήταν πραγματικά ερωτευμένη με τον κύριο Κ, όπως πιστεύει ο Φρόντ, τότε θα έπρεπε να νοιώσει ευτυχής όταν εκείνος της είπε πως η γυναίκα του δεν σήμαινε τίποτε για εκείνον.

Ο Λακάν μας εξηγεί την πλάνη του Φρόντ. Μας λέει ότι αν για την Ντόρα η κατάσταση έγινε ανυπόφορη από τη στιγμή που άκουσε την φράση «η γυναίκα μου δεν μου προσφέρει τίποτε», είναι γιατί η Ντόρα δεν μπορεί να δεχτεί ότι ο κύριος Κ ενδιαφέρεται μόνο γι αυτήν, επειδή αυτό θα σήμαινε ότι και ο πατέρας της ενδιαφέρεται μόνο για την κυρία Κ. οπότε αυτή νιώθει αποκλεισμένη από την αγάπη του πατέρα της και ότι αποτυχαίνει, εκπίπτει, ως σεξουαλικό αντικείμενο.

Να λοιπόν πως ο κύριος Κ γίνεται ο ενδιάμεσος για να στηρίξει μια ανυπόφορη κατάσταση. Ο Λακάν τον ονομάζει «τρίτο άντρα». Πως γίνεται όμως να είναι ο τρίτος άντρας σε μια τετράδα που την αποτελούν δύο άντρες και δύο γυναίκες; Αυτό σημαίνει ότι από την μεριά των αντρών υπάρχουν ο πατέρας, η Ντόρα και ο κύριος Κ. Ο Λακάν εξηγεί ότι η Ντόρα, μολονότι κοπέλα, έχει φαντασιακά ταυτιστεί με τον κύριο Κ..

Η ίδια η νεύρωση, υποστηρίζει ο Λακάν, συνιστά ένα είδος ερωτήματος που απευθύνει το υποκείμενο μέσω του εγώ. Η ταύτιση χρησιμοποιείται για την άρθρωση αυτού του ερωτήματος. *Τι λέει η Ντόρα με την νεύρωση της; Τι λέει η υστερική γυναίκα; Η ερώτηση της είναι η ακόλουθη –Τι είναι να είσαι μια γυναίκα;²*

Το πραγματικό επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Ντόρας είναι η θηλυκότητα. Εντοπίζει στην κυρία Κ. την ενσάρκωση του μυστηρίου της θηλυκότητας, αφού ο πατέρας της αγαπούσε αυτή τη γυναίκα. Θα ταυτιστεί με έναν άντρα, τον κύριο Κ. για να προωθήσει περαιτέρω την έρευνά της. Την ενδιαφέρει η διερεύνηση της επιθυμίας του άντρα. Τι διαθέτει μια γυναίκα που κάνει έναν άντρα να την αγαπήσει πέρα από την σεξουαλική διάσταση; Ταυτίζεται με τον κύριο Κ. *το εγώ της Ντόρας είναι ο κύριος*

² Ζακ Λακάν, Σεμινάριο III, Οι ψυχώσεις, εκδ. Ψυχογιός, σελ.197

Κ³. ο άντρας που είναι παντρεμένος με την κυρία Κ. και επιθυμεί την ίδια. Επαναλαμβάνει με τον κύριο Κ την σχέση που έχει ο πατέρας με την κυρία Κ., να είναι επιθυμητή χωρίς να έχει ολοκληρωμένες σεξουαλικές σχέσεις, είναι έτσι σε θέση να διερευνήσει την επιθυμία του άντρα, εκείνο που ένας άντρας επιθυμεί σε μια γυναίκα.

Ο Φρόντ δεν αναγνωρίζει το αντικείμενο της επιθυμίας της Ντόρας, πιστεύει ότι η επιθυμία της αποβλέπει στον κύριο Κ. ενώ το ερώτημα της Ντόρας αφορά την κυρία Κ. ως ενσάρκωση της θηλυκότητας.

Ο Λακάν μας λέει πως ο Φρόντ εξαφανίζεται ως δια μαγείας όπως ο κύριος Κ.

Το ερώτημα της Ντόρας αφορά την γυναίκα ως Άλλο του μυστηρίου και για να θέσει αυτό το ερώτημα έχει ανάγκη από την διαμεσολάβηση του κυρίου Κ. Δεν ενδιαφέρεται για τον κύριο Κ, παρά μόνο σαν μέσο για να θέσει το ερώτημά της περί θηλυκότητας. Το εγώ της στηρίζεται στον κύριο Κ για να υποστηρίξει το θεμελιώδες ερώτημά της. Από τη στιγμή που ο Φρόντ ταυτίζεται με τον κύριο Κ. αρκεί ο κύριος Κ. να χάσει την θέση του για την Ντόρα, για να χάσει και ο Φρόντ την δική του, να γιατί ο Λακάν μας λέει πως ο Φρόντ εξαφανίζεται ως δια μαγείας όπως ο κύριος Κ.

Επειδή μπήκε περισσότερο από ότι θα έπρεπε στη θέση του κυρίου Κ, ο Φρόντ δεν κατάφερε αυτή τη φορά να ταράξει τον Αχέροντα.⁴

Κατά την διάρκεια της συνεδρίας του δευτέρου ονείρου η οποία κρατάει 2 ώρες η Ντόρα διηγείται πως ο κύριος Κ της είχε πει: «Η γυναίκα μου δεν είναι τίποτε για μένα». Του δίνει ένα χαστούκι και έπειτα χάνει το ενδιαφέρον της για εκείνον. Ο Φρόντ της λέει πως η αγάπη της για εκείνον διαρκεί ακόμη και αυτό είναι το λάθος που κάνει.

Αυτό που ενδιαφέρει την υστερική είναι η άλλη γυναίκα, στην περίπτωση της Ντόρας η κυρία Κ. Τίθεται για εκείνη το ερώτημα «Τι είναι μια γυναίκα;», «Τι έχει η κυρία Κ. ώστε να την επιθυμεί ο πατέρας μου;»

Ο Φρόντ αναλύοντας τα όνειρα της Ντόρας θα αποδείξει πως η Ντόρα υιοθετεί μια ειδωλολατρική στάση απέναντι στην κυρία Κ. Μένει για παράδειγμα εκστατική μπροστά στη «θεσπέσια λευκότητα του σώματός της», με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που είχε μείνει εκστατική μπροστά στην Μαντόνα της Βρέμης. Η κυρία Κ. για την Ντόρα δεν είναι ένα άτομο, αλλά ένα μυστήριο, το μυστήριο της ίδιας της θηλυκότητας, της θηλυκότητας του σώματος⁵. Επειδή λοιπόν το ερώτημα για την Ντόρα είναι «Τι σημαίνει να είμαι γυναίκα;» το όνειρο με το κουτί των κοσμημάτων αποκαλύπτει πως δεν την ενδιαφέρουν τα κοσμήματα αλλά το κουτί. Όπως μας λέει ο Λακάν *Τι είναι ένα γυναικείο όργανο;*⁶

³ ό.π., σελ. 197.

⁴ Ζακ Λακάν, Παρέμβαση για τη μεταβίβαση, περιοδικό Ψυχανάλυση, τεύχος, 1, σελ.16

⁵ ό.π. σελ. 16-18

⁶ Σεμινάριο III, σελ 192

Ο Λακάν μας εξηγεί πως όπως για κάθε γυναίκα ...το πρόβλημα της κατάστασής της είναι να αποδεχθεί κατά βάθος τον εαυτό της ως αντικείμενο της επιθυμίας του άντρα, και εδώ έγκειται για την Ντόρα το μυστήριο που υποκινεί την λατρεία της για την κυρία Κ. το οποίο την ωθεί όπως μας φανερώνει ο παρατεταμένος διαλογισμός της ενώπιον της Μαντόνας και η προσφυγή της στον απόμακρο θαυμαστή...⁷

Αν η Ντόρα θεωρεί τη γυναίκα μυστήριο, πιστεύει επίσης ότι η γυναίκα ως αντικείμενο απόλαυσης δεν είναι άσχετη με την στοματική απόλαυση. Ο πατέρας λοιπόν είναι αυτός που ξέρει τι θα πεί γυναίκα. Η αφωνία, σύμπτωμα που εμφανίζεται όταν εξαφανίζεται ο κύριος Κ. δεν είναι συνδεδεμένο όπως νομίζει ο Φρόυντ με την απουσία, αλλά με το γεγονός ότι βρίσκεται μόνη με την άμεση παρουσία της κυρίας Κ. Η συνέπεια της ερώτησης «τι είναι να είσαι γυναίκα;» είναι η αφωνία στην παρουσία της κυρίας Κ.

Ο Λακάν μας λέει πως η γυναίκα αποτελεί το αντικείμενο που είναι αδύνατο να αποχωρισθεί από μια πρωτόγονη στοματική επιθυμία και στο οποίο ωστόσο η Ντόρα οφείλει να μάθει να αναγνωρίζει την ίδια τη γενετήσια φύση της. Απορεί κανείς εδώ που ο Φρόυντ δεν βλέπει ότι ο καθορισμός της αφωνίας κατά τις απουσίες του κυρίου Κ. εκφράζει την βίαιη έκκληση της ερωτικής στοματικής ενόρμησης στην πρόσωπο με πρόσωπο συνέντευξη με την κυρία Κ... Για να φτάσει η Ντόρα ως την αναγνώριση της θηλυκότητά της θα έπρεπε βέβαια να επωμισθεί (ως υποκείμενο) το ίδιο της το σώμα, γιατί διαφορετικά παραμένει στο έλεος του λειτουργικού κατακερματισμού (για να αναφερθούμε στη θεωρητική συμβολή του σταδίου του καθρέφτη).⁸

Σε ότι αφορά στην θεραπεία της Ντόρας, παρ' όλο που ο Φρόυντ την θεωρεί μια ευτυχή έξοδο αφού όπως λέει ότι η ζωή την ξανακερδίζει, γνωρίζουμε πως πέθανε σε κακή κατάσταση στη Ν. Υόρκη και ο αμερικανός αναλυτής της την είχε χαρακτηρίσει ως «την πιο απεχθή υστερική που γνώρισε στα χρονικά του».

Ο Φρόυντ δεν είχε καταφέρει να βρει ένα τρόπο να παρουσιάσει την έλλειψή του. Όταν εκείνη του είπε φεύγω, εκείνος δέχτηκε απλά. Αργότερα θα πει πως «ίσως να είχα κατορθώσει να την κρατήσω, αν έδειχνα περισσότερο ενδιαφέρον για εκείνη». Απάντησε όμως σαν να έλεγε «Μπορείτε να φύγετε, δεν είστε τίποτε για μένα».

Η Ντόρα λέει ο Λακάν φεύγει με το χαμόγελο της Τζοκόντα στα χείλη, φεύγει με το ερωτηματικό της..

⁷ Ζακ Λακάν Παρέμβαση για την μεταβίβαση, σελ. 9-18.

⁸ ό.π..

Η επανάληψη μέσα από την περίπτωση του Ράττενμαν*

Η επανάληψη είναι έννοια αλληλένδετη με το ασυνείδητο: την επιβάλλει η ίδια η ύπαρξη του ασυνειδήτου. Ο Φρόυντ στα κείμενά του μας μιλά για μια «αιώνια επιστροφή του ίδιου»¹. Μας λέει ότι το υποκείμενο είναι αναγκασμένο να επαναλαμβάνει επ' άπειρον το απωθημένο βίωμα, ως παρόν βίωμα, αντί να το θυμάται. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται ένας καταναγκασμός που λειτουργεί στο ασυνείδητο, ενώ στο συνειδητό, το υποκείμενο αντιστέκεται να συνειδητοποιήσει τις ψυχικές συγκρούσεις του. Η επανάληψη δυσαρεστεί το Εγώ, ως ένα Εγώ που αντιστέκεται να παραδεχθεί και να επεξεργαστεί τις εσωτερικές συγκρούσεις του, ενώ απ' την άλλη, ανακουφίζει το ασυνείδητο, ως εκείνο που αναζητά αποκλειστικά και μόνο την ευχαρίστηση του υποκειμένου.

Κι όταν λέμε επανάληψη, την εννοούμε σ' όλες της τις νευρωτικές εκφάνσεις: από την επανάληψη μιας συγκεκριμένης πράξης, ή μιας ιδέας, έως την επανάληψη συμπτωμάτων ζωής, που δίνουν την εντύπωση μιας μοίρας που επιβάλλεται στο άτομο και απ' την οποία δεν μπορεί να ξεφύγει. Ας θυμηθούμε το παράδειγμα του Φρόυντ για τη γυναίκα που παντρεύεται διαδοχικά 3 συζύγους, τους οποίους είναι αναγκασμένη να φροντίζει στην ασθένειά τους έως το θάνατό τους καθώς και οι τρεις τελικά πεθαίνουν και την αφήνουν μόνη.

Ο καταναγκασμός για επανάληψη είναι κεντρικό σημείο στην ιστορία του Ανθρώπου με τα ποντίκια. Ορίζεται ως μια προσπάθεια του ασθενούς να αναπληρώσει τις αμφιβολίες του και να διορθώσει τις ανυπόφορες καταστάσεις αναστολής που μαρτυρεί η αμφιβολία, απ' την οποία υποφέρει, πράγμα που τόσο συχνά συναντάμε στην ιδεοληπτική προβληματική.

* Παρουσίαση στο Σεμινάριο της Κλινικής Εκπαίδευσης του Λακανικού Πεδίου Αθήνας 2007-2008, *Τι είναι το ασυνείδητο στην κλινική;*

¹ Σίγκμουντ Φρόυντ, *Πέραν της αρχής της ηδονής*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 2001, σελ. 38-40.

Η περίπτωση Ράττερμαν στον Φρόντ

Ο Ράττερμαν² είναι ένας από τους υποδειγματικούς ασθενείς του Φρόντ. Είναι ένας βιεννέζος δικηγόρος, 30 χρονών, ο οποίος επισκέπτεται τον Φρόντ, το 1907, εξαιτίας των φόβων και των έμμονων ιδεών που τον βασανίζουν από τα παιδικά του χρόνια. Η θεραπεία του διαρκεί περίπου ένα χρόνο. Ο Φρόντ τον χαρακτηρίζει ως μια σοβαρή περίπτωση ψυχαναγκαστικής νεύρωσης.

Πρόκειται για έναν άνδρα μορφωμένο και οξυδερκή, ο οποίος, από την πρώτη συνεδρία, ομολογεί ότι έρχεται να τον δει, γιατί βασανίζεται από έμμονες ιδέες από την παιδική του ηλικία, αλλά τα τελευταία χρόνια, η κατάσταση έχει επιδεινωθεί. Φοβάται ότι δυο πρόσωπα που αγαπά πολύ, ο πατέρας του και μια κυρία που λατρεύει, θα πάθουν κάτι. Έχει διάφορες ψυχαναγκαστικές παρορμήσεις, όπως να κόψει το λαιμό του με ξυράφι. Παραπονείται ότι παλεύοντας εναντίον αυτών των ιδεών του, έχει χάσει πολλά χρόνια απ' τη ζωή του και έχει μείνει πίσω στην επαγγελματική δραστηριότητά του και στη ζωή του γενικά.

Η σεξουαλική του ζωή είναι πενιχρή και η πρώτη του συνουσία γίνεται σε ηλικία 26 ετών. Ομολογεί ωστόσο ότι η σεξουαλική του δραστηριότητα αρχίζει πολύ νωρίς, από την ηλικία των 4 ή 5 ετών, μέσα από μια σχέση με μια γκουβερνάντα, που είχαν στο σπίτι. Εκείνη τον άφηνε να ξαπλώνει δίπλα της και του επέτρεπε να ψηλαφίζει τα γεννητικά της όργανα και την κοιλιά της. Από εκείνη τη στιγμή, του έμεινε μια οδυνηρή και φλέγουσα περιέργεια να βλέπει το γυναικείο σώμα. Στη συνέχεια, όταν γίνεται 6 χρονών, έρχεται στο σπίτι μια άλλη κοπέλα, με την οποία αναζητά να ικανοποιήσει την περιέργειά του, θέλει να τη βλέπει γυμνή, να ξαπλώνει μαζί της και να την ταρακουνάει, πράγματα που αυτή δεχόταν αδιαμαρτύρητα, λέγοντάς του όμως ότι μια γυναίκα δεν πρέπει να κάνει κάτι τέτοιο με ένα αγόρι κι ότι εκείνη που το κάνει, μπορεί να τιμωρηθεί με φυλάκιση, αναφέροντάς του κάποιο σχετικό περιστατικό.

Η επιθυμία του να βλέπει γυμνά τα κορίτσια που του άρεσαν, συνοδεύεται από την τρομακτική αίσθηση ότι, εξαιτίας αυτού, πρέπει οπωσδήποτε να συμβεί κάτι κακό, όπως το να πεθάνει ο πατέρας του. Για να το εμποδίσει αυτό, πρέπει λοιπόν να κάνει διάφορα πράγματα που του έρχονται στο μυαλό.

Ως αφορμή που τον φέρνει στο γραφείο του Φρόντ, περιγράφει το εξής περιστατικό: στο διάστημα της στρατιωτικής του θητείας, σε κάποια άσκηση, χάνει τα γυαλιά του και τηλεγραφεί στον οπτικό του στη Βιέννη να του στείλει ένα νέο ζευγάρι. Εκείνες τις μέρες, ακούει από ένα αξιωματικό για μια φοβερή ποινή που συνήθιζαν στην Ανατολή: όταν ήθελαν να τιμωρήσουν κάποιον, τον έδεναν και αναποδογύριζαν πάνω στον πισινό του μια χύτρα, που έχει μέσα αρουραίους κι αυτοί, μην βρίσκοντας

² Σίγκμουντ Φρόντ, *Παρατηρήσεις για μια περίπτωση ψυχαναγκαστικής νεύρωσης*, Ο Ράττενμαν, in *Τρία ιστορικά ασθενείς*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1995, σελ. 23-131

άλλη διέξοδο, χώνονταν στον πρωκτό του. Φέρνει με δυσκολία, αυτή την πληροφορία, αισθανόμενος τη φρίκη να τον διαπερνά, όταν σκέφτεται ότι αυτό μπορεί να συμβεί σ' ένα αγαπημένο του πρόσωπο, εννοώντας την κυρία που λατρεύει. Μαζί μ' αυτήν την εχθρική σ' αυτόν ιδέα, εμφανίζεται κι η σκέψη ότι πρέπει να το εμποδίσει αυτό να συμβεί με το να κάνει διάφορα πράγματα που θα ακυρώσουν αυτό το πιθανό συμβάν. Ταυτόχρονα, αισθάνεται ότι η ποινή πλήττει και τον πατέρα του —γεγονός παράδοξο, καθώς ο πατέρας του έχει πεθάνει από χρόνια!

Έρχεται λοιπόν το δέμα με τα νέα του γυαλιά από τη Βιέννη, το οποίο, όπως του λένε, έχει εξοφληθεί από κάποιον υπολογαγό για λογαριασμό του. Και τότε, του μπαίνει στο μυαλό η ιδέα ότι δεν πρέπει να καταβάλλει τα χρήματα στον υπολογαγό, γιατί αν το κάνει, αυτή η φρικτή τιμωρία θα συμβεί σε βάρος του πατέρα του και της αγαπημένης κυρίας. Αυτό παρουσιάζεται ως κάτι σαν όρκος, σαν μια επιταγή που πρέπει πάση θυσία να εκπληρώσει. Μάλιστα, τότε, παρουσιάζονται ένα σωρό από αντικειμενικές δυσκολίες που τον εμποδίζουν να εξοφλήσει το χρέος του στον υπολογαγό. Αυτό τον βολεύει, γιατί έτσι μένει πιστός στον όρκο του, όσο κι αν αισθάνεται ότι αυτό δεν θα ήταν ηθικά σωστό προς το συγκεκριμένο πρόσωπο που έχει πληρώσει το χρέος του για λογαριασμό του. Τελικά, μαθαίνει κάτι που τον ευχαριστεί: ότι δεν χρωστά τα χρήματα στον υπολογαγό, γιατί η υπάλληλος του ταχυδρομείου έδειξε εμπιστοσύνη ότι θα έρθει ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος να πληρώσει για το δέμα του. Άρα, τα χρήματα δεν θα τα δώσει στο συγκεκριμένο πρόσωπο! Ο ασθενής αποσιωπά το γεγονός και δεν ξεκαθαρίζει τα πράγματα με τον υπολογαγό που του έκανε την εξυπηρέτηση και απευθύνεται στον Φρόντ, γιατί αυτό τον βασανίζει.

Στη συνέχεια των συνεδριών, μιλά για τον πατέρα του, ο οποίος πέθανε 9 χρόνια πριν. Αισθάνεται ότι κατηγορεί τον εαυτό του, γιατί εκείνος κοιμόταν στο διπλανό δωμάτιο, όταν ο πατέρας του ξεψυχούσε. Μάλιστα και μετά το θάνατό του, ο πατέρας συνεχίζει να ζει στο μυαλό του και πολλές φορές, όταν μπαίνει στο σπίτι, περιμένει να τον συναντήσει σαν να μην έχει πεθάνει. «Έρχεται ο πατέρας» λέει. Σιγά-σιγά, αρχίζει να νιώθει ενοχές, να μέμφεται τον εαυτό του και να τον αντιμετωπίζει ως εγκληματία. Ο Φρόντ εδώ θίγει το θέμα της ευχής του θανάτου του πατέρα, πράγμα που ο ασθενής απορρίπτει κατηγορηματικά, αλλά λίγο πιο μετά λέει ότι *με το θάνατο του πατέρα του, θα γινόταν τόσο πλούσιος, που θα μπορούσε να παντρευτεί την αγαπημένη του κυρία!* Αμύνεται, ωστόσο, εναντίον αυτής της ιδέας και μιλά για τη μεγάλη αγάπη που τρέφει για τον πατέρα του.

Αυτή η έντονη αγάπη, ωστόσο, στον Φρόντ είναι η προϋπόθεση του απωθημένου μίσους. Η μεγάλη αγάπη δεν επιτρέπει να μείνει συνειδητό το μίσος. Διαπιστώνει ότι αυτή η ακατάλυτη ασυνείδητη εχθρότητα έχει τη ρίζα της σ' αυτούς

τους αισθησιακούς πόθους που αναδύθηκαν μέσα του. Και έκτοτε, αυτοί εμφανίζονται κάθε φορά που αναδύονται μέσα του έντονες ερωτικές επιθυμίες, οι οποίες συνδέονται με εκείνη την παλιά και απωθημένη επιθυμία. Θέλει λοιπόν να απαλειφθεί ο πατέρας, επειδή ήταν παράγοντας διαταραχής, εξηγεί ο Φρόυντ. Αυτό είναι κάτι που ταράζει τον ασθενή, γιατί, όπως λέει, δεν μπορεί να πιστέψει ότι είχε μια επιθυμία σε βάρος του πατέρα!

Και αναφέρει ένα περιστατικό με τον αδερφό του, τον οποίο αγαπούσε πολύ, αλλά και ζήλευε: σε κάποια στιγμή παιχνιδιού, τον παροτρύνει να κοιτάξει μέσα στη κάνη ενός παιδικού τουφεκιού και τότε τραβάει τη σκανδάλη και τον χτυπά στο μέτωπο, χωρίς να προξενήσει σοβαρό τραύμα. Λέει όμως ότι η πρόθεσή του ήταν να του προξενήσει μεγάλο πόνο! Και αναρωτιέται «δεν ξέρω πώς μπόρεσα να κάνω μια τέτοια πράξη, αλλά την έκανα!». Αναφέρει επίσης ότι για καιρό, χρησιμοποιούσε μια μαγική λέξη ως ξόρκι για να προφυλάσσεται από τους πειρασμούς. Ήταν μια λέξη που την είχε συνθέσει από τα αρχικά γράμματα προσευχών, βάζοντας στο τέλος τη λέξη *αμήν*. Ήταν επίσης μια λέξη που περιείχε αναγραμματισμένο το όνομα της αγαπημένης κυρίας και παρέπεμπε μάλιστα στη λέξη «σπέρμα». Επίσης, ομολογεί ότι, προσποιούμενος τον καλό θείο, πλησιάζει νεαρά κορίτσια και τους προτείνει εκδρομές στην εξοχή. Εκεί, σκηνοθετεί τα πράγματα έτσι, ώστε να χάνουν το τραίνο και να διανυκτερεύουν σε ξενοδοχείο και το βράδυ, όταν εκείνες κοιμούνται, να πηγαίνει στο κρεβάτι τους και να τις ικανοποιεί με τα χάρδια του.

Οι ψυχαναγκαστικές ιδέες και η επανάληψη

Η περίπτωση του Ανθρώπου με τα ποντίκια μας είναι αρκετά πολύτιμη, καθώς μέσα από το σχολιασμό της μπορούμε να δούμε πώς το υλικό που φέρνει ο ασθενής αυτός συνδέεται με το σενάριο της ιδεοληπτικής νεύρωσης και με τις ψυχαναγκαστικές ιδέες που το συνοδεύουν.

Καταρχήν, ο Φρόυντ θεωρεί ότι το πένθος του ασθενούς για τον πατέρα αποτελεί την κύρια πηγή έντασης της ασθένειάς του. Διαπιστώνει το αίσθημα ενοχής που συνδέεται με τη σχέση του με τον πατέρα και την αυτομομφή που συνοδεύει αυτή τη σχέση. Παρατηρεί, ωστόσο, ότι η ενοχή δεν έχει να κάνει με το ίδιο το περιεχόμενο της αυτομομφής του —ότι δεν βρέθηκε πλάι του, όταν εκείνος ξεψυχούσε—, αλλά με ένα άλλο ασυνείδητο περιεχόμενο που αναδύεται και χρειάζεται να αναζητηθεί. Αυτό σχετίζεται με την ιδέα του ότι έχει εγκληματήσει σε βάρος του πατέρα, ενώ ξέρει καλά ότι, στην πραγματικότητα, δεν έχει διαπράξει κανένα έγκλημα!

Εξετάζοντας τις ψυχαναγκαστικές του ιδέες, παρατηρεί ότι η ιδέα αυτού του κακού που θα τον πλήξει, συμβαίνει, όταν αναδύεται μέσα του η επιθυμία του να δει μια γυναίκα γυμνή. Τότε λοιπόν χρειάζεται να καταφύγει σε μέτρα προστασίας

εναντίον αυτού. Στο περιστατικό με τα γυαλιά, παρόλο την ασάφεια των λόγων του ασθενούς, φαίνεται καθαρά η εσωτερική του σύγκρουση: απ' την μια, θέλει να πληρώσει αυτό που χρωστά και από την άλλη, δεν θέλει να αθετήσει τον προσωπικό του όρκο! Και μάλιστα, πόσο μάλλον που η ποινή ισχύει, όχι μόνο για την επίγεια ζωή, αλλά και για την αιωνιότητα!

Βλέπουμε με αρκετή σαφήνεια και ένταση, τον ασθενή να κατασκευάζει τις ψυχαναγκαστικές του ιδέες, οι οποίες δεν είναι παρά ένας τρόπος προστασίας του ενάντια σ' εκείνο που νιώθει να τον απειλεί και που βεβαίως έχει τη ρίζα του στα βιώματά του. Ο Φρόυντ μας μιλά για τους ψυχαναγκασμούς του: για μια *παρόρμηση αυτοκτονίας*, που εκφράζεται άμεσα, όταν ο ασθενής θέλει να κόψει το λαιμό του και έμμεσα, με μια μανία αδυνατίσματος που τον καταλαμβάνει σε καιρό διακοπών. Ή τελικά, όταν πρέπει να ακούσει στην εντολή που του δίνει ο εαυτός του και να σκοτωθεί ο ίδιος ως αυτοτιμωρία για τις *δολοφονικές του διαθέσεις*. Μας μιλά για την *ψυχαναγκαστική του προστασία*³, με όλες της τις παράξενες μορφές: όπως στο περιστατικό της πέτρας, που σκοντάφτει πάνω της και τότε του έρχεται η ιδέα να την βάλει στην άκρη του δρόμου, μήπως σκοντάψει κι η αγαπημένη του, αλλά, λίγα λεπτά μετά, επιστρέφει για να τη βάλει πάλι στη θέση της, θεωρώντας βλακεία την πρώτη του σκέψη. Πρόκειται για ένα *ψυχαναγκασμό για κατανόηση*, όπου ο ασθενής αναγκάζει τον εαυτό του να καταλαβαίνει πάντα κάθε συλλαβή από τα λόγια των άλλων και να ζητά διαρκώς από τον συνομιλητή του να του επαναλαμβάνει τι ακριβώς είπε. Και φυσικά, σ' όλες αυτές τις παρορμήσεις και τις έμμονες ιδέες, θεωρεί ως κεντρικό σημείο, τη φαντασίωση του ασθενούς με τους αρουραίους.

Ο Φρόυντ, το 1896, ορίζει τις ψυχαναγκαστικές ιδέες ως μεταμορφωμένες αυτομορφές που επιστρέφουν από την απώθηση και σχετίζονται πάντα με μια σεξουαλική πράξη των παιδικών χρόνων, η οποία είχε εκτελεστεί με ηδονή⁴. Αργότερα, εμπλουτίζει τον ορισμό του και μιλά για ένα *ψυχαναγκαστικό σκέπτεσθαι*, όπου έχουν θέση οι επιθυμίες, οι πειρασμοί, οι απαγορεύσεις, οι αμφιβολίες, οι εντολές, τα παραληρήματα, οι προλήψεις. Πρόκειται για φαινόμενα, ή καλύτερα, για ενδείξεις, οι οποίες έρχονται και επανέρχονται. Επαναλαμβάνονται αιώνια, θα έλεγε κανείς, γύρω από την κεντρική φαντασίωση. Και στοιχειοθετούν ένα καταναγκαστικό τελικά σκέπτεσθαι, το οποίο κυβερνά την ψυχική ζωή.

Ωστόσο, η έννοια της επανάληψης έφερε τον Φρόυντ μπροστά σε μια μεγάλη αντίφαση: γιατί, ενώ το υποκείμενο αναζητά στην ουσία την ευχαρίστησή του,

³ Σίγκμουντ Φρόυντ, *Παρατηρήσεις για μια περίπτωση ψυχαναγκαστικής νεύρωσης*, Ο Ράττενμαν, *Τρία ιστορικά ασθενείας*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1995, σελ. 59-63.

⁴ Σίγκμουντ Φρόυντ, *Παρατηρήσεις για μια περίπτωση ψυχαναγκαστικής νεύρωσης*, Ο Ράττενμαν, *Τρία ιστορικά ασθενείας*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1995, σελ. 99.

επαναλαμβάνει εμπειρίες δυσαρέσκειας που έχει υποστεί; Δεν θα έπρεπε κανονικά και σύμφωνα με την αρχή της ευχαρίστησης που κυβερνά το ασυνείδητο, να επαναλαμβάνει, μέσα από τα όνειρά του, ή τις πράξεις του, τις εμπειρίες ευχαρίστησης; Γιατί υπάρχουν όνειρα, όπως τα όνειρα μεταβίβασης, που δεν είναι πραγματοποιήσεις επιθυμίας;

Μερικά χρόνια μετά, απαντά ότι υπάρχουν εμπειρίες δυσαρέσκειας που ο νευρωτικός επαναλαμβάνει και οι οποίες είναι το αποτέλεσμα μιας ψυχικής σύγκρουσης. Και μ' αυτόν τον τρόπο, καταλήγει στη θεωρία του για το πέραν της ευχαρίστησης.

Στο κείμενό του *Πέραν της αρχής της ευχαρίστησης*⁵, παρατηρεί κάτι σημαντικό: στην ψυχική ζωή, υπάρχει πραγματικά ένας καταναγκασμός για επανάληψη, ο οποίος παρακάμπτει την αρχή της ευχαρίστησης. Δεν φέρνει δηλαδή στο υποκείμενο ευχαρίστηση, όπως θα αναμενόταν. Εκείνο επομένως που έλεγε παλαιότερα, ότι το ασυνείδητο κυβερνιέται από την αρχή της ευχαρίστησης, έχει και την εξαίρεσή του! Συνεπώς, υπάρχουν όνειρα που δεν υπακούουν στην αρχή της ευχαρίστησης, αλλά στον καταναγκασμό της επανάληψης. Υπάρχουν δυσάρεστες συμπτωματικές πραγματικότητες στη ζωή, που επίσης φαίνεται να επαναλαμβάνονται υπακούοντας σ' έναν καταναγκασμό. Άλλωστε, και το ίδιο το παιδί στο παιχνίδι του, που πάντα επαναλαμβάνει με στόχο την ευχαρίστησή του, ορισμένες φορές, αναπαράγει την οδυνηρή φάση του παιχνιδιού και όχι την ευχάριστη! Αυτές οι εμπειρίες δυσαρέσκειας είναι το αποτέλεσμα μιας ψυχικής σύγκρουσης και προέρχονται από τακτικές άμυνες του υποκειμένου. Ως τέτοιες, δίνουν κι αυτές κάποια, έστω και περιορισμένη, ευχαρίστηση! Και επομένως, η επιστροφή του απωθημένου στοχεύει στο να επαναλαμβάνει τόσο την οδύνη, όσο και την ευχαρίστηση.

Για τον Φρόυντ, ο καταναγκασμός για επανάληψη συνδέεται με την ενόρμηση, ως μια πίεση που ενυπάρχει στο ζωντανό οργανισμό, με στόχο την αποκατάσταση μιας παλιότερης κατάστασης⁶. Αυτό εμπεριέχει την ιδέα της ύπαρξης μιας ώσης. Μιας ώσης που είναι συνεχής στο ασυνείδητο και έχει ένα στόχο, ένα σκοπό, που χρειάζεται το υποκείμενο να επιτύχει. Ο νευρωτικός δηλαδή αναζητά διαρκώς να βρει κάτι, να φτάσει κάπου. Και αυτό το κάπου είναι η πρότερη, η παλιότερη κατάσταση ικανοποίησης που είχε κάποτε βιώσει. Επαναλαμβάνει για να μπορέσει να ξανασυναντήσει την πρώτη του ευχαρίστηση, το πρώτο αντικείμενο ικανοποίησής του. Στην επανάληψη, λέει, ο Φρόυντ πρόκειται για την αναζήτηση μιας άμεσης ηδονικής ικανοποίησης των ορμών. Πρόκειται για έναν καταναγκασμό προγενέστερο, πιο στοιχειώδη και πιο παρορμητικό από την αρχή της ευχαρίστησης.

⁵ Σίγκμουντ Φρόυντ, *Πέραν της αρχής της ηδονής*, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 2001.

⁶ ό.π. σελ. 58-59.

Η επανάληψη στον Λακάν

Ο Λακάν, σχολιάζοντας την περίπτωση της ιδεοληπτικής αυτής νεύρωσης του Ανθρώπου με τα ποντίκια, αποκαλεί τη φρικτή φαντασίωση του ασθενούς ως μια κατάσταση συναρπαστικού τρόμου⁷! Ενός τρόμου που αφυπνίζει το άγχος του υποκειμένου και οδηγεί στην έκλυση της νεύρωσής του. Λέει ότι ο ασθενής αναπαράγει, μέσα από τα τεχνάσματα και τα επινοήματά του, αυτό που δεν έχει λυθεί. Και διαπιστώνει μέσα στα φανταστικά σενάρια του, το ακριβές ισοδύναμο της πρωταρχικής κατάστασης με τα αδιέξοδά της.

Ο Λακάν δεν μιλά για καταναγκασμό της επανάληψης, αλλά για αυτοματισμό⁸ της επανάληψης. Κρατά τον ενορμητικό χαρακτήρα της επανάληψης —έτσι όπως φαίνεται στον καταναγκασμό—, στέκεται όμως σ' αυτό που, στην επανάληψη, επαναλαμβάνεται στα τυφλά, σχεδόν μηχανικά, σχεδόν αυτόματα, χωρίς ένα συγκεκριμένο σκοπό, παρά μόνο ως μια συνέπεια της σημαίνουσας αλυσίδας, δηλαδή της ροής κάποιων σημείων, κάποιων σημαινόντων. Εδώ σηματοδοτείται ένας πρώτος χρόνος επεξεργασίας του Λακάν, όπου η βασική ιδέα που διατρέχει τη σκέψη του είναι το γεγονός ότι το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν μια γλώσσα.

Ο Φρόυντ μιλά για κάτι που, στην επανάληψη, έρχεται απ' έξω, μέσα από μια σύμπτωση, από κάτι το τυχαίο, θα έλεγε κανείς, όπως στο παράδειγμα της γυναίκας με τους τρεις άνδρες. Ο Λακάν, μερικά χρόνια αργότερα, μπαίνοντας σ' ένα δεύτερο χρόνο επεξεργασίας του φαινομένου, θεωρεί ότι αυτό που επαναλαμβάνεται είναι το πραγματικό. Και το πραγματικό είναι αυτό που έρχεται και ξανάρχεται πάντα στην ίδια θέση, ως κάτι που δεν μπορεί να προσεγγιστεί και να συμβολοποιηθεί. Άρα, κάτι το οποίο το υποκείμενο δεν συναντά. Πρόκειται λοιπόν για μια συνάντηση που συνεχώς αποτυγχάνει και έτσι το υποκείμενο μπαίνει σε μια διαρκή επανάληψη⁹. Επαναλαμβάνει κάτι που έρχεται απ' τον ίδιο του τον εαυτό ως ανάμνηση μιας πρώτης ικανοποίησης, ακριβώς για να μην τελειώσει αυτή ποτέ! Και επειδή το υποκείμενο δεν έχει συναντηθεί ποτέ με το πραγματικό του, χρειάζεται κάποια πράξη, κάποια ιδέα, κάποιο ενέργημα, για να μνημονεύσει αυτή τη συνάντηση που δεν έχει γίνει.

Τέλος, ο Λακάν προχωρά ακόμη περισσότερο στη θεώρησή του για την επανάληψη, βάζοντας στο παιχνίδι την έννοια της απόλαυσης. Θεωρεί λοιπόν ότι η επανάληψη στοχεύει την απόλαυση. Η απόλαυση είναι εκείνη που κάνει αναγκαία την

⁷ Ζακ Λακάν, *Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού*, περιοδικό ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ, Έκδοση της Ευρωπαϊκής Σχολής Ψυχανάλυσης, τεύχος 2, Αθήνα 1996, σελ. 15.

⁸ Ζακ Λακάν, *Το σεμινάριο, βιβλίο XI, Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης*, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1982, Μετάφρ. Α. Σκαρπαλέζου, σελ. 75-89.

⁹ Ό.π. σελ. 76-77.

επανάληψη. Και η απόλαυση είναι κάτι που έρχεται κατευθείαν από το ασυνείδητο¹⁰. Η απόλαυση του Λακάν τοποθετείται στο πέραν της ευχαρίστησης. Είναι μια υπόθεση του ασυνειδήτου. Αποτελεί τον ιδιαίτερο τρόπο, με τον οποίο ένα υποκείμενο απολαμβάνει μέσα από τη φαντασίωση. Πρόκειται για μια ανάμνηση που μνημονεύει τη χαμένη απόλαυση, απόλαυση που συνδέεται με το πρώτο χαμένο αντικείμενο και η οποία δεν ξαναβρίσκεται και παρόλα αυτά δεν μένει στο παρελθόν.

¹⁰ Κολέτ Σολέρ, *La répétition dans l'expérience analytique*, μάθημα έτους 1991-1992, στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού VIII, Τμήμα ψυχανάλυσης.

Περί ασυνειδήτου

Θα ήθελα να παρουσιάσω μερικές πτυχές του ασυνείδητου, με αποσπασματικό ίσως χαρακτήρα και σε αναπτύξεις, που θα έχετε ήδη ακούσει, ξεκινώντας από το άρθρο των Γραπτών του Ζακ Λακάν *Position de l'inconscient, Τοποθέτηση του ασυνειδήτου*.

Θεωρώ ότι η έννοια του ασυνείδητου είναι μία δύσκολη έννοια και ότι λαμβάνει διαφορετικές θέσεις κατά την επεξεργασία του έργου του Σίγκμουντ Φρόυντ, καθώς και του Ζακ Λακάν. Αυτό που τράβηξε την προσοχή μου ,σε αυτό το κείμενο των «Γραπτών», είναι ότι εδώ αναπτύσσεται η τοποθέτησή του πέρα από τη δομή του.

Πρόκειται για ένα κείμενο που συνοψίζει τις παρεμβάσεις του Ζακ Λακάν στο συνέδριο του Bonneval, που οργάνωσε ο Henri Ey, τον Νοέμβριο του 1960, με θέμα «Το Φροϋδικό Ασυνείδητο», όπου ήταν καλεσμένοι φιλόσοφοι, ψυχίατροι, ψυχολόγοι, ψυχαναλυτές και άλλοι, και το οποίο σίγουρα συζεύγεται ιστορικά και θεωρητικά με τον προβληματισμό του σεμινάριου XI «Οι τέσσερις θεμελιώδεις έννοιες της ψυχανάλυσης» (μεταφρασμένο ήδη στα ελληνικά από την Ανδρομάχη Σκαρπαλέζου). Συντάχθηκε δε μεταξύ του 1964 και του 1966 (ημερομηνία της έκδοσης των «Γραπτών») αποφασιστική περίοδος της διδασκαλίας του Ζακ Λακάν. Προβάλλει δε σε αυτό το κείμενο την μέριμνα να εγκαθιδρύσει το ασυνείδητο σε μία τοπολογία, προσεγγίζοντας τα κρίσιμα προβλήματα της ψυχανάλυσης προσπαθώντας να συγκροτήσει αυτήν την τοπολογία ως απαραίτητη για την αναλυτική θεωρία και πράξη.

Ιδρυτική στιγμή της διδασκαλίας του Ζακ Λακάν λοιπόν, όπου υποφέροντας ηρωικά τον αφορισμό του από την αναλυτική κοινότητα (1964) ιδρύει την Φροϋδική Σχολή του Παρισιού (Ecole Freudienne de Paris) για να ανατρέψει όλες τις αποστροφές που συναντά σε αυτήν την κοινότητα σχετικά με το φροϋδικό έργο. Ήδη από το 1950, άρχισε να αναγνωρίζεται το έργο του Ζακ Λακάν, αναγνώριση που θα προκαλέσει με την πάροδο του χρόνου διαδικασίες λογοκρισίας, αποκλεισμού, ακόμη και το αφορισμό του από την αναλυτική κοινότητα ,όπως έχω ήδη αναφέρει.

Ο Φρόυντ ανακάλυψε το ασυνείδητο.

Ο Λακάν το συγκροτεί και το τοποθετεί. Και το τοποθετεί στον χώρο του Άλλου, του μεγάλου Άλλου, ως τόπο του σημαίνοντος, του νόμου και του λόγου. Το ασυνείδητο είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας του σημαίνοντος, του γεγονότος δηλαδή, ότι το υποκείμενο είναι υπο-κείμενο στο αναπαραστατικό σύστημα «γλώσσα»; σύστημα «γλώσσα» ως ρυθμιστικό παράγοντα της υποκειμενικότητας.

Κατά τον Φρόυντ το ασυνείδητο ισοδυναμεί με τον πυρήνα θα λέγαμε μιας πρωταρχικής απώθησης, μιας πρωταρχικής απουσίας, που αποτελεί πόλο έλξεως για τις μελλοντικές απωθήσεις. Αυτό που απωθείται δεν είναι οι συναισθηματικές φορτίσεις του υποκειμένου (αυτές κυκλοφορούν, μεταφέρονται) αλλά οι ιδεακές αναπαραστάσεις τους, οι λέξεις τους, η γραφή τους.

Καθετί το βιολογικό στα όρια με τον ψυχισμό γίνεται ενόρμηση (κάτι διαφορετικό από το ένστικτο) και αυτή η ενόρμηση εκπροσωπείται στο ασυνείδητο με αναπαραστάσεις που έχουν δόμηση γλώσσας. Η αναπαράσταση ή συγκέντρωση και διατύπωση των αναπαραστάσεων μεταξύ τους περιέχει κάτι της λειτουργίας του σημαίνοντος και της παραγωγής σημασίας. Κάθε αναπαράσταση λέξεων ξεκινά από την απουσία μέσα στην ασυνείδητη ψυχική λειτουργία. Εκτίθεται δε το ασυνείδητο σε ψυχοπαθολογικούς σχηματισμούς τόσο αινιγματικούς όσο και κατόχους νοήματος (συμπτώματα, κτλ.). Σε αυτούς τους σχηματισμούς φωλιάζει το ασυνείδητο, η απωθμένη δηλαδή βιωματική παράσταση που επιστρέφει στην ομιλία.

Το υποκείμενο περιπλανάται μέσα στις φαντασιακές αναπαραστάσεις που το συγκρότησαν στον βίο του και γίνεται παραλήπτης αυτών των ζυμώσεων, στο μέτρο που το ασυνείδητο παρακάμπτει την απώθηση για να περάσει το γράμμα του μέσα στον λόγο σαν γκάφα, σύμπτωμα, διαλείψεις μνήμης, λογοπαίγνιο, παραδρομές λόγου, γλίστρημα γλώσσας κτλ., δίχως το υποκείμενο να ξέρει τι λέει, αλλά λέει την αλήθεια του συμπτώματός του με μορφή διαδοχικών αναπαραστάσεων μέσα στις ζυμώσεις του σημαίνοντος. Τα λανθάνοντα δηλ. περιεχόμενα μιας τραυματικής αφήγησης που ακούγονται μέσα στον λόγο. Τα εκφερόμενα του λόγου εκρήγνυνται στις πιο απροσδόκητες, στις πιο αντιφατικές, στις πιο αποκαλυπτικές τροχιές σημειωμάτων.

Ο Φρόυντ είχε ήδη φέρει στο φως τα μορφολογικά αυτά στοιχεία του λόγου, το *Herr-* αίφνης που έπεσε σε λήθη στην ανάλυση του ονόματος *Signorelli*, ή ακόμα πιο απλά ασυνείδητες παραστάσεις που είχαν αναχθεί σε γράμματα W.S.P. για παράδειγμα στην ανάλυση του ανθρώπου με τους λύκους, κτλ. Τα παραδείγματα αυτά που δεν θα αναπτύξω εδώ σε όλες τις ζυμώσεις των λέξεων δείχνουν ότι η ψυχαναλυτική διαδικασία είναι, κατά κάποιον τρόπο, μία αποκατάσταση κειμένου που λείπει. Για να αποκατασταθεί το κείμενο πρέπει να μιλήσει και να μιλήσει με τρόπο που να μπορούν να εμφανιστούν οι ελλείψεις του.

Τι κρύβει π.χ. μία ξαφνική άρνηση ή μια παραδρομή λόγου; Τι κρύβει ένα γλίστρημα γλώσσας; «Και τώρα κύριε Πρόεδρε θα σας επικυρήξουμε... συγγνώμη, θέλω να πω θα σας ανακυρήξουμε επίτιμο πρόεδρο». Μα η ζημιά έγινε και ποια είναι η σημασία της, ποιά η πρόθεσή της; Ποιες οι επιπτώσεις της; Τέλος, τι μήνυμα έχει εγκλωβισμένο ένα σύμπτωμα και από ποια θέση απεγκλωβίζει κανείς αυτό το μήνυμα; Παρακολουθείται η τροχιά αυτού του κειμένου στο παιγνιώδη φωνητικό γλίστρημα της γλώσσας.

Το ασυνείδητο είναι έτσι δομημένο και οργανωμένο σαν μία γλώσσα, διέπεται συνεπώς από τα σχήματα λόγου (παρομοίωση, συνεκδοχή, μετατόπιση, συμπύκνωση, μεταφορά, μετωνυμία). Έτσι δεν είναι πέραν του συνειδητού, είναι εκδήλωση μίας άλλης σκηνής του υποκειμενικού δράματος. Είναι υπο-κείμενο αυτού που εκφέρεται.

Όπως η λειτουργία του λόγου είναι να βάζει μία λέξη στον χώρο της απουσίας, η ασυνείδητη ομιλία συντάσσει έτσι ένα μήνυμα στο οποίο είναι γραμμένες οι ζυμώσεις των αναπαραστάσεων κάποιων ενορμήσεων που η ικανοποίησή τους είναι απαγορευμένη ή μάλλον αδύνατη. Με άλλα λόγια, η απώθηση δίνει τόπο στην ανεκπλήρωτη επιθυμία που με τον ένα ή άλλο τρόπο διοχετεύει κρυπτογραφικά μηνύματα μέσα στην καθημερινή ομιλία, σύμφωνα με τα σχήματα λόγου, μηνύματα που αν δεν ξέρεις να τα διαβάσεις μπορεί να μείνουν νεκρό γράμμα. Όχι και τόσο νεκρό βέβαια, αφού λειτουργούν υπογείως και δημιουργούν συμπτώματα, λογοπαίγνια, γκάφες κτλ.

Ο ψυχαναλυτής είναι εκείνος που θα μπορούσε να διαβάσει αυτό το γράμμα, που ακούει δηλαδή τον λόγο ως σημαίνοντα λόγο και την εκφορά μέσα από τα εκφερόμενα του υποκειμένου και που επιστρέφει αυτόν τον λόγο σαν ανεστραμμένο μήνυμα στο υποκείμενο που τον εξέφρασε, σημαίνοντάς του κάτι.

Πώς ακούει ο ψυχαναλυτής μέσα από τις παραδοξότητες, τις αμφισημίες και τα σκότη της αφήγησης; Μία παραδρομή, ένα γλίστρημα της γλώσσας... εντοπίζει το γράμμα και όχι το νόημα και η ερμηνεία έρχεται σαν αίνιγμα, σαν χρησμός, σαν αμφισημία στο παιχνίδι του γράμματος, όχι για να προσθέσει νόημα αλλά για να εντοπίσει το σημαίνον της απόλαυσης (S_1) του συμπτώματος του υποκειμένου και να του δώσει ίσως την ευκαιρία να το αρθρώσει στον λόγο του, συζεύγοντάς το με το σημαίνον της γνώσης (S_2). Γιατί το υποκείμενο πέρα από τον διχασμό σε υποκείμενο σημασίας (σημαίνοντος) και υποκείμενο υπάρξεως, είναι και διχασμένο μεταξύ δύο σημαίνοντων (S_1 - S_2). Ενδεχόμενη δημιουργία, λοιπόν, νέου σημαίνοντος, που θα ειρηνοποιούσε την οδύνη της απόλαυσης αρθρώνοντάς την στον λόγο. Αρθρώνοντας το S_1 με το S_2 .

Κλινική και δομή *

Το θέμα του σημερινού Σεμιναρίου είναι η κλινική και η δομή και θα προσπαθήσω να ορίσω τι είναι μια δομική κλινική που θα ήτανε το χαρακτηριστικό της ψυχαναλυτικής κλινικής σε σχέση με μία ψυχιατρική κλινική η οποία είναι η κλινική της φαινομενολογίας.

Ο Λακάν και ο στρουκτουραλισμός

Κατ' αρχήν, κάποιες παρατηρήσεις ως προς την σχέση του Λακάν με τον στρουκτουραλισμό, πριν να μελετήσουμε αυτό το κείμενο του Ζακ Λακάν του 1974, *Εισαγωγή στην Γερμανική έκδοση των Γραπτών*¹.

Ο Λακάν δεν έπαψε ποτέ να είναι στρουκτουραλιστής και το ερώτημα είναι γιατί ποτέ δεν αναγνωρίστηκε στον κύκλο των στρουκτουραλιστών. Ο κύκλος αυτός απαρτιζόταν από τον Φουκώ, τον Ντεριντά, Ρονάλντ Μπάρτ και Λέβι- Στρως. Ο Λακάν κατ' αρχάς διαχώρισε την θέση του από αυτούς που ονομάζονταν στρουκτουραλιστές που ήταν βασικά οι εκπρόσωποι της ψυχολογίας του εγώ, πρόκειται για το αμερικάνικο ρεύμα ψυχολογοποίησης το οποίο αναφέρεται σε στάδια. Υπάρχει ένας εσωτερικός διάλογος μεταξύ τους, έπειτα υπήρχε και ένας διάλογος με τους συναδέλφους του αφού αποχώρησε από την Ψυχαναλυτική Εταιρεία του Παρισιού το 1953.²

Ενα από τα κείμενα που μιλάει ο Λακάν για το τι πρέπει να είναι ο στρουκτουραλισμός στην ψυχανάλυση, είναι αυτό που λέγεται *Παρατηρήσεις πάνω στην έκθεση του Ντανιέλ Λαγκάς*, είναι ένα κείμενο του 1960 που βρίσκεται στα

* Σεμινάριο με τον Ζακ Αντάμ της Κλινικής Εκπαίδευσης Λακανικού Πεδίου στην Αθήνα, Απρίλιος 2008 με θέμα *Τι είναι το ασυνείδητο στην κλινική*;

¹J. Lacan Introduction à l'édition Allemande des Ecrits Scilicet 1, και in Jacques Lacan Autres Ecrits, ed. Seuil, 2001, p.553, έχει μεταφρασθεί στα ελληνικά για την μελέτη αυτού του σεμιναρίου.

² Πρόκειται για το πρώτο σχίσμα, η Ψυχαναλυτική Εταιρεία Παρισιού ήταν μέλος της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, από την οποία ο Λακάν αποχωρεί μαζί με την Ντολτό, τον Λαγκάς, τον Φαβέζ-Μπουτονιέ, τον Ρεβερσόν-Ζουβ. Δημιουργούν μαζί την Γαλλική Ψυχαναλυτική Εταιρεία την οποία προσπαθεί ο Λακάν να την κάνει μέλος της ΔΨΕ μέχρι το 1963 που «απορρίσθηκε».

Γραπτά,³ και σ' αυτό το κείμενο ο Λακάν εκθέτει ποιο είναι το στρουκτουραλιστικό διακύβευμά του. Το πρώτο μέρος αυτού του κειμένου είναι *"Η δομή και το υποκείμενο"* και το δεύτερο μέρος έχει τίτλο *"Που αυτό;"* και βέβαια το αυτό με την έννοια της δεύτερης τοπικής του Φρόυντ που αντιστοιχεί στο φροϋδικό αυτό. Το τρίτο μέρος που λέγεται *"Περί των ιδανικών προσώπου"* και το οποίο αντιστοιχεί στην δομή του εγώ και το τέταρτο μέρος έχει τον τίτλο *"Για μία ηθική"* και αναφέρεται στην δομή του υπereγώ.

Τι λέει λοιπόν ο Λακάν στην αρχή αυτού του κειμένου;

Λέει ότι *"γνωρίζω καλά τι είναι ο στρουκτουραλισμός ωστόσο εγώ τοποθετούμαι από την πλευρά του Λέβι-Στρώς"*. Και τοποθετούμενος από την πλευρά του Λέβι-Στρώς δεν τοποθετείται από την πλευρά του Καντ, δεν πρόκειται επομένως για τη υπερβατολογική αισθητική του Καντ, ούτε από την πλευρά της gestalt – στην οποία αναφέρονται οι γερμανικές φιλοσοφικές θεωρίες– και ο Λακάν είναι πολύ κατηγορηματικός πάνω σε αυτό και προσθέτει *δεν πρέπει να καταλάβετε την δομή από την πλευρά που είπαμε προηγουμένως αλλά μόνο από την πλευρά της σημαίνουσας άρθρωσης, η δομή δεν είναι μόνο κάτι το ακριβές αλλά και κάτι αναγκαίο και είναι αναγκαία για να εξασκηθεί η σκέψη σε μία τοπολογία, μιλάει για την τοπολογία του υποκειμένου*.

Αυτός ο στρουκτουραλισμός που είναι ομοιογενής ως προς την φροϋδική εμπειρία που δεν είναι μόνο ένα θεωρητικό μοντέλο, και για αυτό η δομή δεν είναι μόνο ένα ζήτημα σημαίνουσας άρθρωσης, διότι συμπεριλαμβάνει επίσης το να λάβει κανείς υπ' όψιν τις επιπτώσεις του σημαίνοντος στην πραγματικότητα. Αυτό είναι οι επιπτώσεις του σημαίνοντος επί του πραγματικού.

Ενώ ο στρουκτουραλισμός αναφέρεται στην σημαίνουσα άρθρωση, τίθεται επιπλέον και το γεγονός ότι υπάρχει επίπτωση της σημαίνουσας άρθρωσης επί της πραγματικότητας. Και ο Λακάν λέει για τον Φρόυντ που ξεκινάει πάντα από την αναλυτική εμπειρία, ότι οι τοπικές του Φρόυντ είναι πάντα δομικά συστήματα και συνεχίζει στο κείμενό του, *Παρατηρήσεις για την έκθεση του Λαγκάς*, συμφωνώ με τον Λαγκάς ότι μιλάμε για δομή με την προϋπόθεση ότι μιλάμε για δομική προσέγγιση με την έννοια που εγώ ο Λακάν την εννοώ. Και αυτό που λέει ο Λακάν διαφοροποιεί την θέση του από τον Λαγκάς λέγοντας ότι αυτό που κάνει ο Λαγκάς δεν είναι μια δομική προσέγγιση. Αλλά θα μπορούσε κανείς να πιστέψει ότι εγώ και ο Λαγκάς κάνουμε το ίδιο πράγμα επειδή ξεκινάμε από την *διυποκειμενικότητα* για να

³ J. Lacan, *Remarques sur le rapport de Daniel Lagache*, ed. Seuil
επίσης στα αγγλικά, In J. Lacan, *Remarks on Daniel Lagache's Presentation, Psychoanalysis and Personality Structure*; in *Ecrits*, p. 543; translated by Bruce Fink, ed. Norton.

καταλάβουμε την γέννηση του υποκειμένου στην ψυχανάλυση. Αλλά εγώ και ο Λαγκάς δεν αποδίδουμε στη διυποκειμενικότητα την ίδια λειτουργία. Για τον Λαγκάς όλα συμβαίνουν στην φαντασιακή διάσταση. Ο Λαγκάς αναφέρεται περισσότερο στο είναι του άλλου, που έχει τις ρίζες του στον Σάρτρ, για τον οποίο γίνομαι υποκείμενο όντας αντικείμενο του άλλου, όταν δεν αφήνομαι πια να με μεταχειρίζεται ο άλλος ως αντικείμενο, (και παράλληλα ο άλλος γίνεται υποκείμενο όταν δεν με μεταχειρίζεται σαν αντικείμενο από αυτόν).

Για τον Λακάν η διυποκειμενικότητα διατυπώθηκε μέσα στον *Λόγο του της Ρώμης* το 1953, *Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και του λόγου στην ψυχανάλυση*. Όπου το ασυνείδητο είναι για εκείνον λόγος του Άλλου και εκεί τοποθετεί την **διυποκειμενικότητα** διαφορετικά από τον Λαγκάς: *ως υποκείμενο αναδύομαι μέσα από τα σημαίνοντα του άλλου* -αυτό είναι η θέση του Λακάν- και αυτό αποκαλεί επίπτωση του σημαίνοντος επί της πραγματικότητας και μέσα από αυτό το υποκείμενο γίνεται ισοδύναμο του πράγματος, αυτό δηλαδή που είναι το πιο οικείο και το πιο ξένο. Και με αυτό τον τρόπο είμαστε πολύ μακριά από την αμοιβαιότητα της διυποκειμενικότητας.

Εδώ ο Λακάν βάζει τα πράγματα στην θέση τους σε σχέση με τον στρουκτουραλισμό του Λαγκάς. Και θα υπάρξει μια εξέλιξη αυτού του προβληματισμού στο κείμενο του 1966, *Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας*, κείμενο που γράφτηκε αργότερα από την έκδοση αυτή του Λαγκάς και η εξέλιξη θα φανεί επίσης σε ένα κείμενο του 1966, που λέγεται *Επιστήμη και αλήθεια*, που είναι το τελευταίο κείμενο των Γραπτών.

Τι γράφει ο Λακάν σ' αυτά τα δύο κείμενα;

Γράφει ότι ο στρουκτουραλισμός εισήγαγε μια διαφορετική μορφή (υποκειμένου), ένα τοπολογικό τρόπο. Εκεί μετεξελίσσεται η γλωσσολογική προσέγγιση του στρουκτουραλισμού σε τοπολογική προσέγγιση. Λοιπόν, δεν είναι πια η διυποκειμενικότητα διότι το υποκείμενο εμφανίζεται σε εσωτερικό αποκλεισμό με το αντικείμενό του στην τοπολογία.

Πρέπει να πούμε επίσης γιατί ο Λακάν δεν αναγνώρισε τον εαυτό του μέσα σε αυτή την συζήτηση των στρουκτουραλιστών. Αυτή η στρουκτουραλιστική θεωρία είναι μια θεωρία αντιουμανιστική που καταλήγει σε μια ιδεολογία του θανάτου του υποκειμένου. Αυτή την ιδέα την βρίσκουμε και σε άλλους τομείς όπου δεν υπάρχει υποκείμενο αλλά περιγράφεται. Υπάρχει ένα ρεύμα στην Γαλλία που εκπροσωπείται στην λογοτεχνία από το *prouveau roman*, όπου δεν υπάρχει το υποκείμενο στην γραφή αλλά υπάρχουν αφηγήσεις από τις οποίες μπορούμε να συνάγουμε το υποκείμενο. Το υποκείμενο δεν είναι όμως παρόν όπως στο παρελθόν, υπάρχει κάτι το απρόσωπο σε αυτή την στρουκτουραλιστική προσέγγιση.

Αυτό που είναι επαναστατικό θα λέγαμε με τον Λακάν είναι το εξής: εκεί που για τους στρουκτουραλιστές δεν υπάρχει υποκείμενο, εκείνος μιλάει για ανατροπή του υποκειμένου. Ο Λακάν έχει το τουπέ, θα λέγαμε, να εγκαθιδρύσει σ' αυτό το κείμενο ένα ανατρεπτικό και ένα ανατρεπόμενο υποκείμενο.

Αυτός ο στρουκτουραλισμός εξελισσόμενος, τους οδήγησε να μιλήσουν για δομική αιτιότητα. Και έτσι η δομή έγινε ισοδύναμη με μια αιτία που θα ήταν απύσχα από τις επιπτώσεις της, αυτή είναι η θέση του Αλτουσέρ. Για τον Αλτουσέρ δεν υπάρχει υποκείμενο αλλά υπάρχει μόνο ιδεολογία. Υπάρχει ένα σύστημα σχέσεων μια διαδικασία χωρίς υποκείμενο.

Αν ο Λακάν είναι στρουκτουραλιστής, είναι με την έννοια όπου η δομική σκέψη είναι μία κατοπτρική επιστροφή που επεξεργάζεται τις συνθήκες της δυνατότητάς της (του να είναι εφικτή). Και με την έννοια, όχι την στοχαστική, ένα καντιανό ερώτημα είναι πως η ψυχανάλυση είναι επιστημονικά δυνατή. Ο Λακάν θα ήταν πλησιέστερος στον Καντ, παρά στον Χέγκελ, σ' αυτή την περίπτωση.

Το πως είναι εφικτή, οι όροι, οι συνθήκες για να είναι εφικτή μια ψυχανάλυση είναι ένα δομικό ζήτημα. Για τον Λακάν δεν είναι δυνατόν να υπάρχει ψυχανάλυση χωρίς μια μελέτη πάνω στις συνθήκες δυνατότητάς της, δηλαδή στις συνθήκες που μπορεί να υπάρξει. Για τον Λακάν, αυτός είναι ένας άλλος τρόπος να λύσει κανείς το ζήτημα της αιτιότητας. Και αυτή είναι η θέση του Λακάν σε σχέση με τον στρουκτουραλισμό.

Δομική κλινική στον Φρόυντ

Το ερώτημα ήταν πως μία ψυχαναλυτική κλινική αγκιστρώνεται με ή από το φροϋδικό ασυνείδητο, γιατί ο Φρόυντ είχε ήδη αρθρώσει μια ψυχαναλυτική κλινική. Μετά την πρώτη προσέγγιση του πριν το 1900 ο Φρόυντ κάνει την πρώτη νοσολογική και σημειολογική προσέγγιση με το τραύμα και την φαντασίωση και μετά το 1924 γίνεται πιο συγκεκριμένη η φροϋδική κλινική με όρους σύγκρουσης.

Η πραγματική φροϋδική προσέγγιση ξεκινάει το 1924, πριν ήταν νοσολογική. Είναι η δεύτερη κλινική του περίοδος που κάνει την διάκριση μεταξύ νεύρωσης και ψύχωσης και απλοποιεί τα πράγματα λέγοντας: *Η σύγκρουση μεταξύ του εγώ και του αυτού, είναι η μεταβιβαστική νεύρωση... η σύγκρουση μεταξύ του εγώ και του υπερεγώ είναι η ναρκισιστική νεύρωση... η σύγκρουση μεταξύ του εγώ και του εξωτερικού κόσμου αντιστοιχεί στις ψυχώσεις».*

Είναι ήδη μια δομική κλινική στον Φρόυντ εφ' όσον επικαλείται κάποιες κατηγορίες, όπως το Εγώ, το Υπερεγώ και το Αυτό. Αλλά με αυτό τον τύπο κλινικής ο Φρόυντ δεν μπορεί να τοποθετήσει την διαστροφή. Φθάνει στο 1930 όπου ο Φρόυντ μιλά για την διαστροφή στο κείμενο που λέγεται, *Διχασμός του εγώ και μηχανισμοί άμυνας*, και αναφερόμενος σε μια περίπτωση παιδικής διαστροφής, έχει τον

προβληματισμό ως προς την διάγνωση, τότε κλίνει στην νεύρωση και τότε στην ψύχωση.

Υπάρχει και μια άλλη κλινική δομική προσέγγιση του Φρόυντ σε ένα κείμενο που λέγεται, *Περί των λιβιδινικών τύπων*, όπου διακρίνει τον ερωτικό τύπο, τον ψυχαναγκαστικό τύπο και τον ναρκισσιστικό τύπο, όπου αντιστοιχούν ο κάθε ένας στην υστερία, στην ψυχαναγκαστική νεύρωση και στην ψύχωση όπου υπάρχουν και μικτοί τύποι, μία προσεγγιστική κλινική.

Δομική κλινική στον Λακάν

Τι προσπαθεί να κάνει ο Λακάν με το λακανικό ασυνείδητο;

Το να ορίσει κανείς ότι το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν λόγος (γλώσσα) είναι αρκετό για να μιλήσουμε για δομική κλινική; Για έναν πρώτο ορισμό του μεγάλου Άλλου ως θησαυρό των σημαινόντων, δηλαδή αναφερόμενος στο πεδίο της ομιλίας και του λόγου, ο Λακάν σκιαγραφεί μια κλινική που μπορεί να συμπέσει σε όλους ακόμα και στην ψυχιατρική, με την αναφορά στον μεγάλο Άλλο ως θησαυρό των σημαινόντων. Ο Λακάν θα διαμορφώσει μια κλινική όπου η νεύρωση θα είναι σε σχέση με το αίτημα του Άλλου, ενώ η διαστροφή θα είναι μια παθολογία σε σχέση με την απόλαυση του μεγάλου Άλλου, και η ψύχωση θα ήταν σε σχέση με το άγχος του Άλλου. Αναπτύσσει αυτήν την κλινική στο Σεμινάριο του 1964-1965 που τιτλοφορείται *Κρίσιμα προβλήματα της ψυχανάλυσης*, ανέκδοτο και στα γαλλικά.

Φθάνουμε στα γόνιμα χρόνια 1973-1974 δηλαδή στην γερμανική έκδοση των γραπτών. Εκείνη την ημέρα 5 Οκτωβρίου του 73, ετοιμάζει επίσης το επόμενο σεμινάριο του πάνω στο θέμα *Τα Ονόματα του Πατέρα*, στα γαλλικά υπάρχει ένα λογοπαίγνιο, λόγω της συνήχησης, το οποίο ο ίδιος ο Λακάν το αφήνει να εννοηθεί.

«les noms du père». Les non dupes errent, τα μη κορόϊδα περιπλανώνται,

Το Σεμινάριο αυτό είναι το επόμενο μετά από το *Ακόμη Encore* το 1972. Είχε εισάγει δε τον βορρομαίο κόμβο μέσα στο Σεμινάριο *Ou pire, Μη χειρότερα*, πριν ακόμη από το *Encore* και αυτό το κείμενο που θα μελετήσουμε σήμερα το οποίο λέγεται *Εισαγωγή στην γερμανική έκδοση των γραπτών*.

Εισαγωγή στην γερμανική έκδοση των Γραπτών

Μ'αυτό το κείμενο θα δούμε πως επεξεργάζεται το πρόβλημα μιας δομικής κλινικής. Η δομική κλινική του Λακάν θα είναι η απάντηση στο ερώτημα πως γινόμαστε υποκείμενα ενός Λόγου με την έννοια *discours*. Το να γίνει κανείς υποκείμενο ενός Λόγου είναι συνυφασμένο μ'αυτό που λέει στην *Τηλεόραση* το 1974 με ποιόν τρόπο το υποκείμενο τα βρίσκει, επανευρίσκει τη θέση του ως προς το ασυνείδητο. (*s'y retrouve*). Υπάρχει ένα διφορούμενο σ'αυτή τη ρήση του Λακάν, το ένα είναι να ξαναβρεθώ σαν

υποκείμενο μέσα στο ασυνείδητο, αλλά επίσης, έχει την σημασία του να βρείς το δρόμο σου μέσα στο σκοτάδι.

Η Εισαγωγή στην Γερμανική έκδοση των Γραπτών, είναι ένα μικρό κείμενο 4 σελίδων. Αυτό το μικρό κειμενάκι λοιπόν θα έρθει ως απάντηση σε αυτό το ερώτημα, Πως γινόμαστε υποκείμενα ενός Λόγου και πως τα ξαναβρίσκουμε ή ξαναβρισκόμαστε μέσα στο ασυνείδητο.

Υπάρχουν τρεις σημαντικοί όροι μέσα σε αυτό το κείμενο:

Sens	structure	discours sans paroles
Νόημα	Δομή	Λόγος χωρίς λόγια

Ο λόγος είναι ένα σύστημα σημαίνουσας άρθρωσης που δεν έχει να κάνει με το ομιλείν, που δεν έχει σχέση με την αιτία και το αιτιατό. Αυτό το έβαλε σαν υπότιτλο στο Σεμινάριο, Από ένα άλλο στον Άλλο, είναι μια λογική δομή που δεν έχει αίτιο και αιτιατό. Είναι μια ζώνη του Μέμπιους, η ταινία του Μέμπιους είναι εκείνη που δεν έχει ούτε μέσα ούτε έξω, όπου και το μέσα και το έξω δεν διαφοροποιούνται.

Στην γραφή των Λόγων δεν υπάρχει κανένα προνομιακό σημείο, λειτουργούν ως κύκλωμα ακριβώς με τον ίδιο τρόπο που ο Λακάν περιγράφει το γράφημα της επιθυμίας, και εκεί είναι ένα κύκλωμα με δυνατότητες και αδυνατότητες και ακριβώς είναι ο τρόπος του Λακάν να συλλαμβάνει την δομική κλινική, την τοπολογική κλινική και τον οποίο συναντάμε επίσης και στο γράφημα της επιθυμίας και στα μαθήμια των Λόγων.

η θέση του δρώντος	S1	S2	Άλλος
	-----	→	-----
η θέση της αλήθειας	\$	α	η παραγωγή

Ο Λόγος του κυρίου

Η θέση του δρώντος πάνω αριστερά όπου είναι το S1, το πρωταρχικό σημαίνον, η θέση του δρώντος παράγει κυρίαρχα σημαίνοντα και απευθύνεται στη θέση του Άλλου όπου δημιουργείται μια γνώση το S2, και στη θέση της αλήθειας κάτω αριστερά είναι το διαιρεμένο υποκείμενο \$, στη θέση της παραγωγής είναι το αντικείμενο μικρό α.

Οι τέσσερις λόγοι διαμορφώνονται με την αλλαγή θέσης των τεσσάρων στοιχείων ανά ένα τέταρτο.⁴ Οι τέσσερις λόγοι αυτή την σημασία έχουν, την άρθρωση

⁴ Ο Λακάν εισάγει τους τέσσερις Λόγους στο Σεμινάριο του 1967-68 L'envers de la psychanalyse, éd. Seuil, 1974 και στα αγγλικά Seminary XVII, The other side of psychoanalysis, πρόκειται για την ανάποδη, την άλλη όψη της ψυχανάλυσης.

των σημαινόντων μεταξύ τους και εκπροσωπούν ο καθένας τους έναν διαφορετικό κοινωνικό δεσμό. Ο Λόγος του κυρίου, μπορούμε να πούμε ότι είναι επίσης ο Λόγος του ασυνειδήτου, διότι αυτή η φράση του Λακάν ότι *ένα σημαίνει αντιπροσωπεύει το υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνει* αφορά το υποκείμενο του ασυνειδήτου. Το ασυνείδητο επομένως είναι δομημένο όπως ένας Λόγος. Είναι ο λόγος του ασυνειδήτου αλλά και του κυρίου.

Αυτή η πράξη των $\underline{S1} \rightarrow S2$ (όπως ένα πιστόλι...)
 \$

παράγει ένα υπόλοιπο, αυτό το αντικείμενο α, που είναι το αίτιο της επιθυμίας.

Στην συνέχεια οι υπόλοιποι λόγοι:

Λόγος του υστερικού \$ S1
----- → -----
α S2

Λόγος του αναλυτή α \$
----- → -----
S2 S1

Λόγος του Πανεπιστημίου S2 α
----- → -----
S1 \$

Ο Λακάν λέει σ' αυτό το κείμενο ότι οι κλινικοί τύποι αναδεικνύονται από την δομή, όμως αυτό που αναδεικνύεται της ίδιας δομής, δεν έχει μοιραία το ίδιο νόημα για κάθε υποκείμενο, γι' αυτό και η ανάλυση υπάρχει μόνο μέσα από το μοναδικό. Δεν είναι καθόλου από ένα μονόδρομο, από ένα ξεχωριστό νόημα, που προέρχεται μια ίδια δομή και ειδικά όταν η δομή φθάνει σ' ένα Λόγο, δηλαδή εδώ στο κείμενο αυτό υπάρχει ένα βήμα του Λακάν, η δομή πρέπει να φθάσει μέχρι τον Λόγο, εκεί βρίσκεται η ψυχαναλυτική κλινική του Λακάν.

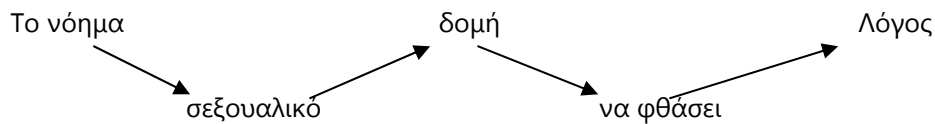
Πως αρθρώνονται μεταξύ τους οι τρεις έννοιες: νόημα , δομή και Λόγος. Στο κείμενο αυτό στην αρχή ο Λακάν λέει:

Το νόημα του νοήματος (the meaning of meaning), έχει τεθεί ως προς αυτό το ερώτημα. Θα σημείωνα συνήθως ότι είχαν την απάντηση, εάν δεν ενεργούσαν εκεί απλά για να είναι μια πανεπιστημιακή τυμπανοκρουσία.

Το νόημα του νοήματος στην πρακτική μου συλλαμβάνεται (Begriff) από αυτό που του διαφεύγει: να ακούσουμε όπως από ένα πιθάρι, όχι από μια διαρροή.⁵ Ο σκελετός αυτού του κειμένου προχωρώντας πιο κάτω είναι ότι το νόημα και μάλιστα το σεξουαλικό νόημα ως προς την δομή πρέπει να φθάσει, να αγγίξει τον Λόγο, (όχι της ομιλίας).

Τι θέτει από την πλευρά του νοήματος;

Ο Λακάν θέτει τους κλινικούς τύπους.

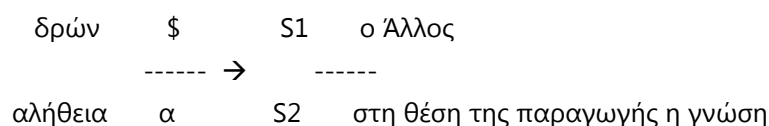

Δεν είναι καθόλου από ένα μοναδικό νόημα που έρχεται μια δομή, δηλαδή όταν έχουμε μια δομή, την υστερική δομή, πχ «η ωραία κρεοπώλισσα» το γνωστό όνειρο, μπορούμε να δώσουμε την σεξουαλική επιθυμία του ανικανοποίητου, αλλά και σε ένα ιδεοληπτικό και εκεί υπάρχει το σεξουαλικό νόημα των συμπτωμάτων του. Και ο Λακάν λέει ότι μπορούμε να διανοηθούμε ότι ένας ιδεοληπτικός δεν μπορεί να δώσει το παραμικρό νόημα στο λόγο ενός άλλου ιδεοληπτικού.

Ο Λακάν μας λέει ότι ο Φρόυντ σταμάτησε στη σεξουαλική έννοια της δομής, αυτό όμως δεν φθάνει για να κάνουμε ακραιφνώς μια ψυχαναλυτική κλινική. Δεν μπορούμε να κάνουμε μια ψυχαναλυτική κλινική με το ασυνείδητο, αν δεν αρθεί στο ύψος του Λόγου, στο λόγο, στην αξία ενός Λόγου. Όπως λέει ο Λακάν μέσα στο Σεμινάριο του, να υψώσουμε το πράγμα στην αξιοπρέπεια του Λόγου. Έλεγα, ότι η αναγωγή του σεξουαλικού συμπτώματος με όρους Λόγου, αν μπορεί να γίνει εκ των υστέρων, πχ στην φροϋδική περίπτωση του ανθρώπου με τα ποντίκια, του Ράττενμαν, μια τυπική περίπτωση ιδεοληπτικής νεύρωσης, εξηγεί γιατί ο Φρόυντ έμεινε στο σεξουαλικό νόημα των συμπτωμάτων;

Όμως διερωτήθηκα αν μπορεί να γίνει αναγωγή από το σεξουαλικό νόημα με όρους Λόγου, και απαντά στο κείμενο αυτό ότι μπορεί να γίνει, πράγμα που έκανα μεταφέροντας ο ίδιος τον Λόγο του ανθρώπου με τα ποντίκια με τους όρους του Λόγου του υστερικού. Σας γράφω τον Λόγο του υστερικού διότι αυτός είναι ο Λόγος που έκανε τον Φρόυντ να ανακαλύψει τον Λόγο του ασυνειδήτου.

⁵ Εισαγωγή στη γερμανική έκδοση ενός πρώτου τόμου των Γραπτών (walter Verlag), που εμφανίζεται στο Scilicet, 1975, αρ.°5, σελ. 11-17

Λόγος του υστερικού

Οι θέσεις είναι πολύ σημαντικές. Πάνω αριστερά ο δρών με το \$ υποκείμενο.

Σημαίνει ότι το υστερικό υποκείμενο απευθύνεται στον Άλλο τον Κύριο για να παράγει εκείνος γνώση, το S2, ενώ συγχρόνως είναι το αντικείμενο της απόλαυσης, αντικείμενο α του υποκειμένου που είναι το υπόβαθρο του υποκειμένου και είναι στην θέση της αλήθειας του υποκειμένου, δηλαδή η αλήθεια της απόλαυσης υποβαστάζει το υστερικό υποκείμενο. Και ο υστερικός Λόγος παράγει γνώση, αλλιώς ο Φρόυντ δεν θα είχε ανακαλύψει το ασυνείδητο, αν ο Λόγος του υστερικού δεν παρήγαγε γνώση. Δεν είναι η επιθυμία γνώσης που οδηγεί στην γνώση αλλά είναι ο Λόγος του υστερικού που οδηγεί στην γνώση. Είναι η περίφημη «ενόρμηση της γνώσης» *Weisstrieb* όπως το λέει ο Φρόυντ, ενόρμηση του να γνωρίσεις.

Το γεγονός ότι ο Λακάν στο κείμενο αυτό δεν σταματά στο νόημα, στο σεξουαλικό νόημα, είναι λόγω αυτού που ονομάζει στην αρχή του κειμένου *διαρρέει*, τρέχει όπως το περίφημο *πυθάρι* των Δαναΐδων. Το νόημα διαρρέει πάντα, τρέχει, το νόημα του νοήματος, το νόημα του μη νοήματος. Στην αρχή του κειμένου αναφέρεται στους Ρότζερς και Ότζεν, δύο νεοθετικιστές Άγγλους, που προσπαθήσανε να ανανεώσουν το κείμενο του Πλάτωνα, ως προς την σχέση του ονόματος και του πράγματος. Ο Λακάν είναι ενάντια στο νόημα του νοήματος.

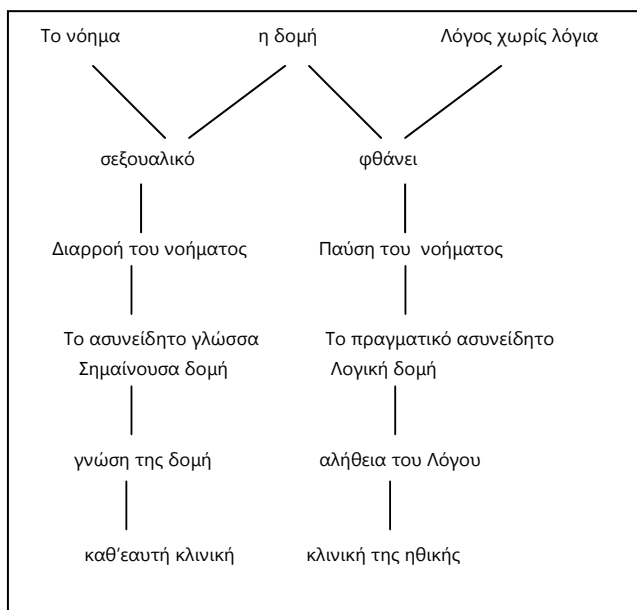
Η αναλυτική κλινική του Λακάν δεν είναι να αντιληφθούμε το σύμπτωμα σαν σημαίνουν αλλά σαν *σήμα*. Έαν ο Λακάν δεν περιορίζεται σ' αυτό το πρώτο επίπεδο του νοήματος συνδεδεμένο με το σεξουαλικό, είναι εξαιτίας αυτής της διαρροής του νοήματος.

Και εδώ ο Λακάν επιμένει στο ότι η δομή πρέπει να φθάσει να αγγίξει το Λόγο (*discours*) ώστε να σταματήσει την διαρροή του νοήματος, και γι' αυτό η παύση της διαρροής του νοήματος αντιστοιχεί στο πραγματικό. Από την μια πλευρά είμαστε στην δομή του σημαίνοντος, εκεί που είναι το *l'inconscient envers*, το ασυνείδητο- ανάποδο, και από την άλλη μεριά, είμαστε στην κλινική δομή, εκεί που είμαστε στο πραγματικό ασυνείδητο, *l'inconscient réel*.

Όλα αυτά υπάρχουν μέσα στο κείμενο. Από την μια μιλάει για το ασυνείδητο και τη δομή του σημαίνοντος καθώς είμαστε στην πλευρά της γνώσης της δομής, ενώ εκεί που μιλάμε για το πραγματικό ασυνείδητο, είμαστε από την πλευρά της αλήθειας στον Λόγο και φθάνουμε στην αλήθεια του Λόγου, επειδή είμαστε από την πλευρά της αλήθειας.

Ο Λακάν στο περιοδικό *Ornicar 9* αρχίζει από την φράση *τι είναι η ψυχαναλυτική κλινική; Είναι ότι λέμε μέσα σε μιά ψυχανάλυση*. Δεν εννοεί βέβαια ότι η ψυχαναλυτική κλινική είναι το σύνολο των γνώσεων που αποκαλύπτεται μέσα στην ψυχανάλυση. Επειδή τον ρωτούσαν, μα τι λέμε μέσα στην ψυχανάλυση; Ακριβώς αυτό που αδειάζει από το νόημα, διότι *η αλήθεια δεν σταματάει να ψεύδεται*, εδώ λέει ο Λακάν δεν είναι χωρίς σχέση με το πραγματικό, αλλά είναι μια σχέση που είναι χαλαρή.

Υπάρχει σχέση μεταξύ της αλήθειας και του πραγματικού. Είναι δύσκολο, αλλά είναι από την ίδια πλευρά. Για να τελειώσω αυτό το σχήμα και την περίληψη, κατά κάποιο τρόπο, θα σας δώσω ένα στήριγμα για να διαβαστεί αυτό το κείμενο. Αριστερά είμαστε στην καθεαυτή κλινική και από την άλλη πλευρά είμαστε στην αλήθεια του Λόγου που είναι το πεδίο της ηθικής

Δεν υπάρχει ένα κοινό νόημα για τους υστερικούς, ούτε για τους ιδεοληπτικούς αυτό που έχει αξία είναι η δομή και ο Λακάν λέει ότι η δομή είναι ή ταύτιση. *Η ταύτιση είναι η δομή και όχι το νόημα, από το γεγονός ότι αναφέρεται στην επιθυμία δηλαδή στην έλλειψη ως αντικείμενο και όχι στο αίτιο της έλλειψης. Τα υποκείμενα ενός τύπου είναι επομένως χωρίς χρησιμότητα για τα υποκείμενα του ιδίου τύπου.* Και εκεί ο Λακάν παίρνει το παράδειγμα, το όνειρο της ωραίας κρεοπώλισσας όπου ονειρεύεται ότι δεν μπορεί να κάνει ένα γεύμα που θέλει να κάνει... Και της απαντά ο Φρόυντ ότι το όνειρο είναι η πραγματοποίηση μιας επιθυμίας, εκείνη του λέει, όχι, είναι ακριβώς το ανάποδο, ήθελα να το κάνω και δεν μπορούσα. Πρόκειται για μια ανικανοποίητη επιθυμία, αυτό

είναι η έλλειψη ενός αντικειμένου της επιθυμίας. Ο Λακάν λέει ότι η επιθυμία του υστερικού είναι η επιθυμία μιας ανεκπλήρωτης επιθυμίας.

Εδώ, σ' αυτό το κείμενο ,ήθελε να δείξει πως αυτός ο όρος δομή, είναι κεντρικός στο δικό του το κατασκεύασμα ,δηλαδή δομή είναι ο ίδιος όρος με την ταύτιση. Για να πούμε ότι η αναλυτική κλινική είναι μια θεμιτή κλινική της ταύτισης, δεν είναι ταύτιση με την έννοια ταυτίζομαι με κάποιον. Θα μπορούσαμε να μηλήσουμε με την έννοια της **ταυτότητας**. Η υστερική ταυτότητα είναι όταν έχουμε να κάνουμε με την ασυνείδητη επιθυμία, γι' αυτό μπορούμε να πούμε ότι η ιστορία του ανθρώπου με τα ποντίκια μπορεί να διαβαστεί με αυτόν τον τρόπο.

δρών	\$	ο Ράττενμαν	S1	ο Άλλος – ο σκληρός λοχαγός
-----	→	-----		
αλήθεια	α	ποντικός	S2	στη θέση της παραγωγής, η αμφιβολία

Λόγος του υστερικού

Στην θέση του «α», είναι οι ποντικοί, το αντικείμενο της απόλαυσης που το έδωσε ο ίδιος ο Ράττενμαν, εκεί που είναι το S2 είναι η παραγωγή γνώσης με την μορφή αμφιβολίας, στην θέση του S1 του Άλλου είναι ο κύριος, ο σκληρός λοχαγός και εδώ μιλάμε για την νευρωσική δομή ως προς τον λόγο του υστερικού. Βεβαίως το ερώτημα είναι διαφορετικό ως προς την ψύχωση.

Η επιθυμία στην νέυρωση είναι επιθυμία του Άλλου και μ'αυτήν την έννοια πρόκειται για κλινική της ταύτισης. Και εδώ με την γραφή του Λόγου μένουμε από την πλευρά της δομικής κλινικής. Το ένα δεν αποκλείει το άλλο, απλώς από την πλευρά του Λόγου τα στοιχεία είναι περισσότερα ενώ από την άλλη πλευρά έχουμε μόνο το υποκείμενο και το αντικείμενο.

Επίσης ο Λακάν λέει ως προς την λειτουργία του ασυνειδήτου ότι ορίζεται από δύο λογικούς συνδυασμούς. Την διαφορά και την επανάληψη.

Πού είναι η επανάληψη;

Είναι στο S1 , S2 που είναι η μήτρα του Λόγου του ασυνειδήτου και του Λόγου του κυρίου.

Που είναι η διαφορά;

Είναι ανάμεσα στο S1, S2 όπου το ένα είναι πάνω στο άλλο.

Η διαφορά και η επανάληψη δεν σας φέρνει στο μυαλό την έννοια ταυτότητα; Τι μας διαφοροποιεί από το να είμαστε όμοιοι;

Η ταυτότητά μας

Ταυτιζόμαστε με το να αναζητούμε μέσα στα σήματα του Άλλου και τότε βρισκόμαστε μέσα στην ταύτιση στο ίδιο (au même), κατά κάποιο τρόπο, ή στο

διαφορετικό, όπου στην περίπτωση αυτή δηλώνω ότι είμαι τελείως διαφορετικός από σένα, όμως για να γίνει και αυτό χρειάζεται να έχει λειτουργήσει η ταύτιση με το διαφορετικό του Άλλου.

Σεμινάριο Σχολής

Σχολή, γιατί και πως;*

Γιατί έχουμε ανάγκη από μια σχολή ψυχανάλυσης;

Μια ομάδα, μια εταιρεία, ένας θεσμός δεν θα ήταν επαρκείς;

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Φρόντ, που είχε εντούτοις αναλύσει τα φαινόμενα της ομάδας, δεν σκέφτηκε μια δομή σχολής. Κατασκεύασε την ομάδα του με την μορφή οικογένειας. Οι αναλυόμενοι του γινόντουσαν μαθητές του και αντιμετώπιζε κάποιους από αυτούς σαν να ήταν παιδιά του. Και το χειρότερο εμπιστεύτηκε την διεθνή εταιρία στην κόρη του.

Ο Λακάν κατήγγειλε αυτή τη δομή αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν το απέβαλλε αυτό εντελώς, αφού διέλυσε την σχολή του και αφού διαπίστωσε τα αδιέξοδα, κάλεσε αυτούς που ακόμη τον αγαπούσαν να τον ακολουθήσουν και κατά κάποιο τρόπο εμπιστεύεται αυτή τη νέα σχολή στην κόρη του και τον γαμπρό του. Τελικά, τα πράγματα δεν είναι και τόσο καθαρά, είναι ακόμη πολύ νωρίς για να μπορέσουμε να γράψουμε την ιστορία της λακανικής ομάδας, αλλά τελικά τα αποτελέσματα είναι εκεί, η κόρη του Λακάν έχει μια θέση κυρίαρχη στην δομή του Παγκόσμιου Ψυχαναλυτικού Συλλόγου, κατάληξη της Σχολής του Φροϊδικού Αιτίου, σχολή ιδρυόμενη από τον Λακάν εν ζωή.

Η ψυχανάλυση είναι πασιφανές μια οικογενειακή υπόθεση. Η οικογένεια είναι η κύρια αιτία όλων των ταλαιπωριών για τις οποίες ο αναλυόμενος παραπονιέται. Αλλά αν η ιστορία της οικογένειας πήρε μια κεντρική θέση κατά την θεραπεία, μπορούμε να ελπίζουμε πως στο τέλος της θεραπείας αυτή η ιστορία έχει χάσει την σημαντικότητά της. Μπορούμε να ξαναβρούμε τα ενεργά ακόμη ίχνη της στα μεταβιβαστικά διακυβεύματα που επιμένουν σε ορισμένες περιπτώσεις πέραν της θεραπείας και που καθιστούν την θεσμική ζωή δύσκολη. Η ομάδα λοιπόν ρισκάρει να κατακερματιστεί σε μικρές οικογένειες, σε μικρά εκκλησάκια γύρω από μια προσωπικότητα που ενσαρκώνει το υποκείμενο υποτιθέμενο στη γνώση.

Κάποιοι το βρίσκουν αυτό φυσιολογικό, εμένα δεν μου κάνει. Συνεχίζω να σκέφτομαι πως το τέλος της θεραπείας πρέπει να συμπίπτει με την πτώση του

* Ομιλία του Μπερνάρ Νομινέ στο Σεμινάριο Σχολής που έγινε στην Αθήνα στις 5 Δεκ. 2008.

υποτιθέμενου υποκειμένου στην γνώση, είναι αυτό που ο Λακάν πραγματεύεται στο κείμενο του: *Méprise του υποτιθέμενου υποκειμένου της γνώσης*¹. Αυτή η κατάληξη για το υποκείμενο υποτιθέμενο στη γνώση δεν ταιριάζει με την έννοια της εξιδανίκευσης του προσώπου που το είχε ενσαρκώσει και με την ταύτιση που φυσικά προκύπτει. Ο Λακάν πολλές φορές έδειχνε συγκρατημένος με αυτός το γεγονός που παρατηρείται ως προς την αναγνώριση ενός στοιχείου κοινής ταύτισης στους αναλύοντες ενός τάδε αναλυτή.

Δεν θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ένα αναλυτή σε σχέση με την μεταβιβαστική του γενεαλογία. Δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε έναν αναλυτή παρά μόνο από την ιδιαιτερότητα της επιθυμίας που τον διακινεί, αυτό που ονομάζεται *επιθυμία του αναλυτή*. Είναι αυτή που η διαδικασία του περάσματος μπορεί να εκτιμήσει. Η επιθυμία του αναλυτή απαντά σε μια λογική, είναι συγχρόνως αυτό που επιτρέπει στον αναλύόμενο να επιστρέψει στην δουλειά της ανάλυσης αλλά είναι επίσης αυτό που του επιτρέπει, στο τέλος της εμπειρίας να αλλάξει θέση.

Αυτή η ουσιαστική αντίληψη της επιθυμίας του αναλυτή αναντίρρητα δεν είναι φροϋδική έννοια. Ήταν εν ενεργεία στον Φρόυντ, αλλά αυτό δεν μπορούσε να αναγνωριστεί από τον ίδιο αλλά από άλλους. Και όχι συγκεκριμένα από τους πιστούς μαθητές του, αυτοί που είναι καταβροχθισμένοι από την ταύτιση στον ιδανικό κύριο, αλλά περισσότερο από αυτούς που κληρονόμησαν αυτή την επιθυμία, πράγμα που δεν τους εμπόδιζε να έχουν τον «κύριο στο μάτι».

Ο Λακάν σφυρηλάτησε αυτή την έννοια της επιθυμίας του αναλυτή και πρέπει να σημειωθεί πως αυτή η έννοια είναι αλληλεξαρτώμενη από μια άλλη (έννοια), αυτή της Σχολής.

Απαντώ έτσι στην πρώτη ερώτηση του τίτλου μου: «γιατί η σχολή;».

Διότι απαιτείται μια διάταξη που να επιδιώκει την μετάδοση της επιθυμίας του αναλυτή, να την υποστηρίζει, να της προσφέρει κατάλυμα γιατί η επιθυμία του αναλυτή δεν συνάδει με την κοινή λογική, με τον τρέχοντα λόγο. Αν η ψυχανάλυση δεν μεταδιδόταν παρά μέσω της ταύτισης, ένας θεσμός που στηρίζεται στο μοντέλο της φροϋδικής μάζας θα αρκούσε. Αλλά απαγκιστρώνοντας αυτή την έννοια της επιθυμίας του αναλυτή σαν το μόνο μέσο μετάδοσης της ψυχανάλυσης, πρέπει να σκεφτούμε έναν άλλο τρόπο ανασυγκρότησης των ψυχαναλυτών μεταξύ τους και είναι αυτό που προσπάθησε ο Λακάν με την σχολή και το πέρασμα.

¹ *Méprise du sujet supposé savoir* ; ο όρος *méprise* είναι ένας όρος που δεν μπορεί να μεταφραστεί απολύτως κατά τον Μπερνάρ Νομινέ, έχει συνηχητικά την έννοια της περιφρόνησης αν και αυτή είναι *mépris* στα γαλλικά και είναι μια γραφή στα γαλλικά αντίστοιχη όπως στις λέξεις, *sur-prise*, *re-prise*, *me-prise*, έκ-πληξη, επανα-ληψη, κάτι ανάλογο με το αγγλικό *mistake*. Στα γαλλικά λεξικά ερμηνεύεται ως το λάθος εκείνου που παραγνωρίζεται, το λάθος, η παραγνώριση.

Θα επιστρέψω αμέσως σε αυτό που μπορεί να είναι αυτή η διάταξη της σχολής, αυτό που θα απαντήσει στο δεύτερο σκέλος της ερώτησής μου: μια σχολή, πως;

Αλλά, προς το παρόν, θέλω να σταθώ μια στιγμή σε αυτό το ερώτημα της *επιθυμίας του αναλυτή*. Το ουσιαστικό ερώτημα είναι να γνωρίσουμε πως έρχεται στο μυαλό κάποιου και πιο συγκεκριμένα του αναλυόμενου στο τέλος της θεραπείας του. Είναι ένα ερώτημα λογικής διαδρομής.

Η επιθυμία του αναλυτή είναι κάτι που μεταδίδεται στην διάρκεια της ανάλυσης. Αλλά αυτή η μετάδοση δεν έχει τίποτα από μια γενεαλογική σειρά. Το πέρασμα από τον αναλυόμενο στον αναλυτή εξαρτάται από την συνάντηση του αναλυόμενου με το αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας του, με αυτή την έννοια είναι πιο πολύ δημιούργημα αυτού του αντικειμένου παρά του αναλυτή του.

Η επιθυμία του αναλυτή, είναι αυτό που υποστηρίζει τον αναλυτή στο στοίχημά του με το ασυνείδητο από τις πρώτες συνεντεύξεις. Είναι αυτό που κάνει την αναλυτική ακρόαση να μην έχει τίποτα κοινό με την ψυχοθεραπευτική νοοτροπία. Στην διάρκεια της θεραπείας, η επιθυμία του αναλυτή επιτρέπει να οδηγήσει τον αναλυόμενο στην πρωταρχική του φαντασίωση ακόμη και όταν ο αναλυτής δεν έχει για αυτή καμία προθύστερη γνώση. *«οδηγώντας τον ασθενή στην πρωταρχική του φαντασίωση, δεν του μαθαίνετε τίποτα, είναι αλλά μαθαίνετε από αυτόν πως να κάνετε»*.² Βρίσκω πως αυτή η διατύπωση λέει πολύ καλά πως η επιθυμία του αναλυτή υποστηρίζει τον αναλυτή στην θέση του, του λογικού αντικειμένου για την οποία δεν έχει καμία προηγούμενη ιδέα, αλλά για την οποία δέχεται τις συντεταγμένες από τον αναλυτή του, στη μεταβίβαση.

Τώρα, πάμε στο τέλος της ανάλυσης, η επιθυμία του αναλυτή, είναι αυτό που μένει στον αναλυόμενο που πήγε μέχρι την καθαίρεση του υποκειμένου υποτιθέμενο στη γνώση και που ενδιαφέρεται ακόμη για την ανάλυση.

Αυτή η επιθυμία του αναλυτή είναι λοιπόν ουσιώδης αλλά είναι κάτι το εύθραυστο. Είναι στο έλεος του οτιδήποτε μπορεί να την διαστρέψει, όπως η επιθυμία της δύναμης, η επιθυμία της εξουσίας, η επιθυμία να έχει αναγνώριση, μέχρι και η επιθυμία για γνώση. Χωρίς την επιθυμία του αναλυτή, η αναλυτική σχέση δεν θα ήταν διαφορετική από την σχέση που συνδέει τον δάσκαλο με τον μαθητή. Στο τέλος αυτής της σχέσης, γενικά, ο μαθητής σκοτώνει τον δάσκαλο και παίρνει την θέση του. Οι περισσότεροι των μαθητών οπισθοχωρούν μπροστά σε αυτήν την πράξη και αρκούνται με ένα συμβολικό φόνο, δηλαδή από μια ενσωμάτωση του ιδανικού σημαίνοντος που συνάντησαν στον δάσκαλο. Αυτό ειρηνοποιεί κάπως την κοινωνία των παλιών μαθητών, αυτό κάνει την ομάδα κάπως σταθερή. Καθ' ένας, βρίσκει την

² Les problèmes cruciaux pour la psychanalyse, Μάθημα 16 Μαΐου 1965, ανέκδοτο.

θέση του στη γενιά της κοινότητας ταυτιζόμενος με τους άλλους μέσα από αυτό το κοινό στοιχείο της αγάπης για το ιδανικό σημαίνουν. Οι περισσότερες ψυχαναλυτικές ομάδες λειτουργούν με τον τρόπο των φροϊδικών μαζών.

Τίποτα δεν είναι πιο καταπραϋντικό και άνετο από το να ανήκει κανείς σε μια ομάδα. Αν θέλουμε να ανήκουμε σε μια ομάδα, είναι γιατί έχουμε ανάγκη να ταυτιζόμαστε, θέλουμε να μπορούμε να είμαστε υπολογίσιμοι ανάμεσα στα μέλη, δεν θέλουμε να μένουμε μόνοι εκτός. Η ομάδα είναι ένα χώρος που περιλαμβάνει ένα απέξω και ένα από μέσα. Η δομή της σφαίρας της ταιριάζει καλά, μιλάμε εξάλλου συνήθως για κύκλο για να περιγράψουμε αυτή, ή εκείνη την ομάδα. Η σφαίρα είναι ένας χώρος ομοιογενής και ερμητικός, η αρχή του βρίσκεται στο εσωτερικό και στο κέντρο του.

Σχετικά με τις ανθρώπινες ομάδες, το κέντρο είναι ένα ιδανικό σημαίνουν που χρησιμεύει στο συλλογικό υπερεγώ. Με όλα τα παράδοξα που αυτό φέρει, αφού δεν γίνεται ομάδα διαφορετικά. Κατανοείτε πως αυτό που κάνει ομάδα τους συγγραφείς του βιβλίου *Μαύρη βίβλος της ψυχανάλυσης* είναι η ψυχανάλυση, συγκροτούνται εναντίον της με τρόπο ερμητικό εκδιώκοντάς την, από τα έξω.

Αυτό το παράδοξο παραμερίζει, όταν θέλουμε να επιστρέψουμε μέσα στον κύκλο, μέσα στην σφαίρα, πρέπει να ενσωματώσουμε το συλλογικό υπερεγώ γύρω από το οποίο η ομάδα κατασκευάστηκε. Αυτό έχει κοινωνικές αρετές και αναμφισβήτητες πολιτικές, αλλά αφορώντας στην μετάδοση της ψυχανάλυσης αυτό το είδος ταύτισης θέτει προβλήματα.

Αν θέλουν να διασφαλίσουν την μετάδοση της ψυχανάλυσης, οι ψυχαναλυτές δεν πρέπει να σχηματίζουν ομάδα και να στρατολογούνται με οποιονδήποτε τρόπο. Ο Λακάν σκέφτηκε για αυτό την διάταξη της σχολής. Αλλά πρέπει να υπογραμμίσουμε πως η αρχική ιδέα είναι να κάνουμε το αντίθετο από την παραδοσιακή ομάδα που δομείται από τον Λόγο του κυρίου, άρα δεν πρέπει να θεωρήσουμε την λέξη σχολή με την κοινή της σημασία. Ο Λακάν σκέφτηκε το μοντέλο της Αθηναϊκής σχολής, δηλαδή μιας κοινότητας σκέψης και έρευνας, δηλαδή έναν τρόπο ζωής. Ένα στυλ ζωής.

Όταν επικαλούμαστε μια σχολή ζωγραφικής, μια σχολή κινηματογράφου, μια φιλοσοφική σχολή, περιγράφουμε έναν τρόπο που έρχεται από μια συγκεκριμένη στιγμή ρήξης με την κοινή σκέψη, την κοινή λογική, το ισχύον σύνολο πολιτισμικών κανόνων. Η όλη υπόθεση ξεκινά από μια πράξη, είναι η πράξη που δημιουργεί σχολή. Ειδωμένο από αυτή την οπτική γωνία, είναι ξεκάθαρο, πως ο Λακάν έκανε σχολή ακόμα και όταν θεώρησε πως η σχολή του σαν θεσμός απέτυχε.

Θεωρώντας την σχολή σαν ένα στυλ, επικαλώντας το να κάνουμε σχολή και την πράξη που αυτό εμπεριέχει, τοποθετούμε την σχολή σε προοπτική με τον Άλλο σαν διαιρεμένο. Αυτό που κάνει σχολή σε σχέση με μια πράξη δεν δίνει υπόσταση σε έναν

Άλλο πλήρες, στην καθολική και απόλυτη γνώση, αλλά τοποθετείται περισσότερο στο διαιρεμένο Α. Η σχολή του Λακάν είναι η σχολή του διαιρεμένου Α. Είναι μια παράδοξη κοινότητα, για να μην πούμε απίστευτη, μια κοινότητα δύσκολη να την διανοηθεί κανείς γιατί γενικά κάθε κοινότητα κατασκευάζεται για να δώσει ύπαρξη στον Άλλο. Είναι το ομολογημένο ή ανομολόγητο σχέδιο όλων των ομάδων, όλων των κύκλων.

Το σημαίνον κύκλος είναι αρκετά υποδηλωτικό. Πρέπει να πούμε πως το ιδανικό μοντέλο όλων των ομάδων και ιδιαιτέρως της φροϊδικής μάζας, είναι η σφαίρα. Μια επιφάνεια ομοιογενής που περιλαμβάνει στο κέντρο της, όλα τα στοιχεία αυτής της επιφάνειας, είναι η ίδια σχέση με το κέντρο, είναι σε ίση απόσταση από αυτό το κέντρο. Το κέντρο της φροϊδικής σφαίρας, είναι το ιδανικό σημαίνον που λειτουργεί σαν υπερεγώ για όλους.

Ο Λακάν δεν χάνει την ευκαιρία να κριτικάρει το σφαιρικό μοντέλο, θα το βρείτε αυτό κατά την διάρκεια όλης του της διδασκαλίας. Είναι γι αυτό που ενδιαφέρθηκε για μια επιφάνεια λιγότερο ανόητη, μια περίεργη επιφάνεια που δεν περιλαμβάνει το κέντρο της. Μια επιφάνεια ιδιαίτερα τρυπημένη και ικανή να παράγει πλήθος απο ενδιαφέροντα πράγματα, αυτή η επιφάνεια είναι ο τόρος.³ Είναι η επιφάνεια που προκύπτει από την περιστροφή ενός κύκλου γύρω από την δεξιά πλευρά του τοποθετημένη σε ένα πλάνο και δεν περνά από το κέντρο του. Δηλαδή, το κέντρο αυτής της επιφάνειας είναι απέξω. Είναι αυτή η ιδιαίτερη ιδιότητα που καταρχάς τράβηξε την προσοχή του Λακάν. Είναι μια επιφάνεια που απομονώνει δύο ευδιάκριτα κενούς χώρους: το κενό που βρίσκεται, είναι αφομοιωμένο στην σαμπρέλα, το ονομάζουμε η ψυχή, και η κεντρική τρύπα την οποία περιβάλλει η σαμπρέλα, την ονομάζουμε άξονα.

Ο τόρος αντικειμενοποιεί για τον Λακάν, το υποκείμενο σαν επίπτωση του σημαίνοντος στη σχέση του με τον Άλλο. Προέκυψε από το κέντρο που του είναι εξωτερικό. Αυτό το κέντρο, σε ένα πρώτο χρόνο, υπολογίζοντας πως είναι ο Άλλος, θα μπορούσαμε να πούμε ο Άλλος τόρος, δηλαδή ένας τόρος αντίστροφος σε σχέση με αυτόν του υποκειμένου, αυτόν που θα αποσκοπούσαμε με το να αναποδογυρίσουμε, τον τόρο, διότι, το ενδιαφέρον αυτής της επιφάνειας, είναι ότι αν την αναποδογυρίσουμε επιτυγχάνουμε έναν άλλο τόρο και αντιλαμβανόμαστε πως αυτό που ήταν κύκλος παράλληλος, γίνεται μεσημβρινός μετά το γύρισμα.

Την εποχή του σεμιναρίου για την Ταύτιση, ο Λακάν σχεδιάζει την αλληλουχία των δύο συμπληρωματικών τόρων για να απεικονίσει την νευρωτική αλλοτρίωση, αυτό που είναι παράλληλος κύκλος για τον ένα, κύκλος της επιθυμίας, αποτελεί τον μέσο κύκλο, δηλαδή τον κύκλο του αιτήματος για τον άλλο. Ο νευρωτικός κάνει το αίτημα

³ «Τόρος, μια επιφάνεια που σχηματίζει κρίκο» Λακάν, Scilicet, v. 4, σελ 26.

του Άλλου το αντικείμενο της επιθυμίας του. Αυτό το μοντέλο είναι πολύ γοητευτικό αλλά αυτή η τέλεια εναρμόνιση των δύο τόρων δεν αφήνει πλέον καμία θέση, δεν τίθεται ζήτημα να κάνει αλυσίδα, (να δημιουργήσει αλληλουχία) με μια τέτοια συναρμολόγηση.

Αργότερα ο Λακάν εγκαταλείπει αυτή την ιδανική ένωση και αρκείται να τοποθετήσει στην κεντρική τρύπα το αντικείμενο του α , δηλαδή το ίχνος ενός εγχειρήματος της αλλοτρίωσης που δεν πέφτει ακριβώς, ένα κατάλοιπο, ολόκληρο αποτέλεσμα, αναλλοίωτο στο πεδίο της ομιλίας. Τοποθετώντας αυτό το αντικείμενο α ,στον άξονα του τόρου επιστρέφει να σηματοδοτήσει ότι δεν είναι τόσο ο Άλλος που γεννά το υποκείμενο αλλά περισσότερο το αντικείμενο α , αυτό το υπόλειμμα που αντιτίθεται στην τέλεια αλληλουχία των δύο τόρων.

Μολονότι ο Λακάν δεν το είχε αντιμετωπίσει έτσι, μου φαίνεται δύσκολο να σκεφτεί πως αυτή η περίεργη επιφάνεια του τόρου θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν μοντέλο στην δομή αυτής της κοινότητας της σχολής.

Το κέντρο αυτής της επιφάνειας πρέπει να του είναι εξωτερικό ως προς την σχολή. Είναι αυτό που θελήσαμε να τονίσουμε εξαρχής, δίνοντάς της μια διεθνή διάσταση. Θα μπορούσε ν' αντιτεθεί πως μια διεθνής σχολή θα μπορούσε μια χαρά να είναι σφαιρική με ένα σταθερό κέντρο, που θα οργάνωνε τα πάντα, στο όνομα του Ενός- ομοιομορφποιητή.

Αλλά αν δείτε καλά, η διεθνής διάσταση έρχεται κάθε φορά να απο-συμπληρώσει το βόλεμα του τοπικού Ενός. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο επίπεδο των καρτέλ του περάσματος ,των οποίων η σύνθεση είναι διεθνής. Το σημαντικό είναι η θέση που δίνουμε στο CIG (Διεθνές Κολλέγιο Εγγύησης) και στα καρτέλ του περάσματος. Η διάταξη του περάσματος είναι αυτή που τοποθετούμε στο κέντρο αυτής της επιφάνειας, με αυτήν την λειτουργία να αντιτίθεται σε αυτό που αυτό το κενό κέντρο μπορεί να υπερπληρώσει με μια προϋπάρχουσα δοξασία.

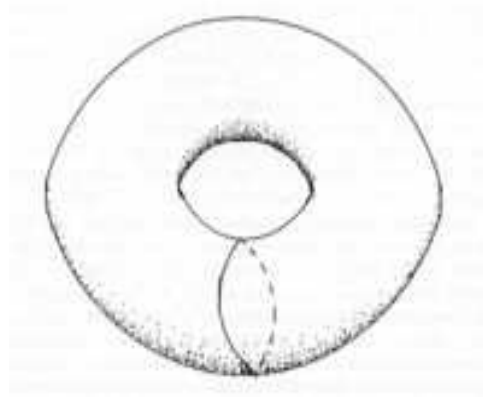
Αυτό που η σχολή εμπιστεύεται σε αυτή τη διάταξη του περάσματος τόσο στους περάτες, στους διαβαίνοντες,όσο και στο καρτέλ το ίδιο, είναι να κρατήσει το ερώτημα τη επιθυμίας του αναλυτή ανοιχτό. Είναι λοιπόν η λειτουργία αυτού του κενού και εξωτερικού κέντρου που δημιούργησε αυτή την επιφάνεια του τόρου, που εμπιστευόμαστε στην διάταξη του περάσματος, υπολογίζοντας πως μπορεί να μας μεταδώσει κάτι από την οπτική του αναντικατάστατου, που αυτή η διάταξη μπορεί να έχει στην ψυχανάλυση.

Το καρτέλ του περάσματος προσφέρει μια τοποθέτηση αναντικατάστατη στην αναλυτική εμπειρία. Μπορούμε να εντοπίσουμε εκεί την πορεία του αναλυόμενου, από την είσοδό του στην ανάλυση, στις κομβικές στιγμές, σίγουρα από την πλευρά της αποτελεσματικότητας της πράξης του αναλυτή, από την πλευρά των παραπραξιών

του ενίοτε, ή από την ίδια του την αντίσταση, τελικά μπορούμε να δούμε πως αυτή η λογική είναι στην συνάντηση της εξόδου από την ανάλυση και πως ο αναλυόμενος αποτυγχάνει την έξοδο για να μην αντιμετωπίσει αυτή τη συνάντηση ή αντιθέτως την αντιμετωπίζει και μπορεί τελικά να **αφήσει** αυτό που του ήταν το πιο οδυνηρό αλλά και το πιο πολύτιμο.

Το καρτέλ του περάσματος δίνει επίσης την άποψη του ως προς στην επιλογή του περάτη, από τον ΑΜΣ (Αναλυτής Μέλος Σχολής), επιλογή συνετή και κατάλληλη στην περίπτωση που ο περάτης όντας ήταν στην κατάλληλη στιγμή ο ίδιος για να λειτουργήσει ή διαπιστώνει ότι η επιλογή ήταν λάθος επιλεγμένη με την έννοια ότι έγινε απαντώντας μόνο στην λογική της αναγκαιότητας της ομάδας.

Λοιπόν, αυτό που μένει να γίνει και δεν είναι εύκολο, είναι να μεταφερθεί όλο αυτό στην κοινότητα της σχολής για να μπορεί αυτή η εμπειρία να έχει επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο, ο κάθε ένας από τους αναλυτές-μέλη αυτής της σχολής, αναλύει.

Τόρος

ΣΧΟΛΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΥΜ ΤΟΥ ΛΑΚΑΝΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ
ΔΦ-ΦΟΡΟΥΜ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΚΑΝΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΚΛΙΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ 2008-2009

Αυτό που λέγεται κατάθλιψη

Τα συναισθήματα θλίψης συνοδεύουν όλο και περισσότερο το αίτημα των ασθενών, είτε υπό τη μορφή της θλίψης, του πένθους για κάποια απώλεια, είτε εκείνης των διαταραχών της διάθεσης ή ακόμα του δυστυχείν στη ζωή, της αυτοκτονίας και της μελαγχολίας.

Εν τούτοις η αντίληψη της ψυχοπαθολογίας και της κατανόησης της από τον σημερινό επιστημονικό λόγο της ιατρικής είναι τελείως διαφοροποιημένη ως προς την κλινική της δομής που συνέδεε την ψυχανάλυση με την κλασσική ψυχιατρική. Ο λόγος της επιστήμης αντιμετωπίζει τα συμπτώματα ως φαινόμενα μιας οργανικής δυσλειτουργίας όπου αφαιρείται η διάσταση του υποκειμένου. Η δυσφορία ως προς τη ζωή και την ικανοποίηση είναι σήμερα όλο και περισσότερο ένα διακύβευμα κοινωνικό και οικονομικό και η κατάθλιψη γίνεται μια ασθένεια και μάλιστα ονομάζεται αυτή του αιώνα μας. Είναι μια απάντηση στην δυσφορία του υποκειμένου απέναντι σ'έναν καπιταλιστικό λόγο ο οποίος δεν δίνει χώρο για την μοναδικότητα του κάθε υποκειμένου αλλά προτείνει μαζικές λύσεις ικανοποίησης με τα gadgets και νέου τύπου απολαύσεις, τα νέα ιδανικά ευεξίας, ο αρνητισμός γίνεται μια στάση, θέση ταύτισης πχ. στην εφηβεία η ταύτιση με τα σημαινόντα των emo;

Για την ψυχανάλυση η κατάθλιψη είναι μια κατάσταση, ένα φαινόμενο που εντάσσεται όπως και άλλα σ'εκείνα που εκφράζουν την σχέση του υποκειμένου με την δυστυχία του. Η ψυχανάλυση καλείται να αναζητήσει την υποκειμενική αιτιότητα σε κάθε καταθλιπτικό λεγόμενο. Διαφοροποιεί όπως και η κλασσική ψυχιατρική την κατάθλιψη στην νεύρωση από την μελαγχολία στην ψύχωση. Ο Φρόυντ στο άρθρο του Πένθος και μελαγχολία, διαφοροποιεί την κατάσταση του πένθους λόγω απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου, μιας αγαπημένης ιδέας, οράματος, πατρίδας, όπου το υποκείμενο ταυτίζεται με το χαμένο αντικείμενο από εκείνο της μελαγχολίας όπου το υποκείμενο οικτείρει τον εαυτό του, αυτο-κατηγορείται, γίνεται το ίδιο το αντικείμενο που πέφτει. Στο κείμενο του Σύμπτωμα, αναστολή, άγχος την συνδέει με την κατάσταση της αναστολής. Επίσης όσον αφορά στην δυσφορία στον πολιτισμό ο Φρόυντ λέγει ότι δεν υπάρχει κάτι που μπορεί να την αποκαταστήσει, ότι είναι ένα ηθικό ερώτημα για την ψυχανάλυση και επομένως απαιτεί μια άλλη στάση.

Για τον Λακάν στην Τηλεόραση, το 1974, ορίζει την θλίψη ως την έκφραση μια ηθικής δειλίας, η οποία βρίσκεται σε τελική ανάλυση στο επίπεδο της σκέψης, δηλαδή στην ευθύνη του εϋ λέγειν ή στο να μπορεί το [υποκείμενο] να τα βρίσκει στο ασυνείδητο του, ως προς την δομή. Για την ψυχανάλυση το υποκείμενο είναι επίπτωση του λόγου και της ομιλίας σε μια συνάντηση με το πραγματικό όπου μόνο η δομή του λόγου μας αποδεικνύει την σχέση του υποκειμένου του ασυνείδητου με την επιθυμία και την απόλαυση. Η αναλυτική πρακτική είναι μια πρόταση για το υποκείμενο στο να αρθρώσει σ'ένα εϋ λέγειν τα καταθλιπτικά λόγια του, να αναζητήσει την σχέση του με το αντικείμενο εκείνο της φαντασίωσης, το αντικείμενο α και όχι της αντικειμενοτρόπου σχέσης.

Στην κλινική εκπαίδευση φέτος θα εξετάσουμε τα καταθλιπτικά λόγια των ασθενών μέσα από την ψυχαναλυτική κλινική και διαφοροδιάγνωση της ψύχωσης και της νεύρωσης. Στην αναζήτηση μιας κλινικής της απώλειας ή εκείνης του κενού, θα μελετήσουμε το κείμενο του Φρόυντ Πένθος και μελαγχολία. Θα θέσουμε το ερώτημα της σύνδεσης της θλίψης με το άγχος, μια βαθύτατης υποκειμενικής ταλάντευσης του είναι του υποκειμένου της επιθυμίας του ως προς το αντικείμενο και την έλλειψη του, ως προς την σχέση του με την αλήθεια του.

Διδάσκουν: Μαργαρίτα Νικολαΐδου - Κιν. 6946 124258, Ιωάννα Βισβίκη - Κιν. 6973 623518
Μαρία Κουκουμάκη - Κιν. 6975 875301

Προσκεκλημένοι από την Κλινική Εκπαίδευση του Λακανικού Πεδίου είναι:
Μπερνάρ Νομινέ Σάββατο 6 Δεκεμβρίου 2008, Λουίς Ιζκοβιτς, Σάββατο 7 Μαρτίου 2009, Κολέτ Σολέρ,
Σάββατο 30 Μαΐου 2009

Σχολή Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου
Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού πεδίου της Αθήνας
Πόντου 36, Αθήνα 11527 ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 2107751283 , e-mail : mnicolai@otenet.gr
www.champlacanian.gr

Εκδόσεις: Τετράδια

Τεύχος 1 – Το Λακανικό πεδίο - Μορφώματα του ασυνειδήτου

Τεύχος 2 – Από την υστερία στο λόγο του υστερικού - Τι είναι το ασυνείδητο στην κλινική;

